

Achtergrond document

Erfgoednota gemeente Heusden

Eenheid in Verscheidenheid

Januari 2012

Erfgoed is voor veel mensen een wat abstract en algemeen onderwerp waar ze niet alle dagen bij stilstaan. Er is een Bestuurlijke samenvatting waar op een toegankelijke manier inzicht wordt gegeven in de verschillende aspecten van erfgoed, zodat besluitvorming mogelijk wordt. De meer uitgebreide vakinhoudelijke benadering van erfgoed, en het voorwoord van de portefeuillehouder, vindt u in dit achtergrond document Erfgoednota gemeente Heusden ' Eenheid in Verscheidenheid'.

Inhoudsopgave

Voorwoord		5
1.Introduceren		
	<i>Nut en noodzaak</i>	6
	1.1 Aanleiding	6
	1.2 Definitie	7
	1.3 Doel	8
	1.4 Scenario's	8
	1.5 Gebied	9
	1.6 Aanpak	9
	1.7 Leeswijzer	9
2.Inventariseren		
	<i>Heusdens DNA</i>	11
	2.1 Water	11
	2.2 Diversiteit van landschap	13
	2.3 Historische kernen	14
	2.4 Militair erfgoed	16
	2.5 Agrarisch erfgoed	18
	2.6 Religieus erfgoed	19
	2.7 Funerair erfgoed	21
	2.8 Industrieel erfgoed	23
	2.9 Conclusie	24
3.Interpreteren		
	<i>Erfgoedvisie Heusden</i>	26
	3.1 Overkoepelende visie	26
	3.2 Erfgoedvisie Vesting Heusden	27
4.Inbedden		
	<i>Strategie</i>	31
	4.1 Bescherming	31
	4.2 Instandhouding	35
	4.3 Conclusie	41
5.Informereren		
	<i>Historisch bewustzijn</i>	43
	5.1 Voorlichting	43
	5.2 Erfgoededucatie	46
	5.3 Erfgoedtoerisme	47
	5.4 Conclusie	49
6.Interveniëren		
	<i>Monumentenzorg moderniseert</i>	52
	6.1 Wat gaat veranderen?	52
	6.2 Wat vraagt dit van gemeenten?	53
	6.3 Heusdense situatie	53

Investeren

<i>Erfgoedagenda</i>	56
De meerwaarde van cultureel erfgoed	56
Erfgoedbeleid <i>Eenheid in verscheidenheid</i>	57
Erfgoedbeleid Heusden in scenario's	57
Erfgoedinvestering	60

Nawerk

<i>Lijst met afkortingen/verklaringen</i>	63
<i>Bijlagen</i>	64
Bijlage 1 Bronnen	65
Bijlage 2 Lijst van geïnterviewde personen	66
Bijlage 3 Beleidskaders	67
Bijlage 4 Inschatten	71
Bijlage 5 Samenvatting van de Restauratiefilosofie	78
Bijlage 6 Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek	81
Bijlage 7 Tips Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed voor Duurzame monumentenzorg	82
Bijlage 8 Subsidiemogelijkheden	85
Bijlage 9 Tabellen taken en benodigde kennis MoMo	90
Bijlage 10 Tips Herbesteding	92
Bijlage 11 Tips interdisciplinaire samenwerking	93
<i>Colofon</i>	95

Voorwoord

Heusden is een gemeente met een rijke, maar ook een bewogen geschiedenis. Het DNA van Heusden biedt dan ook een grote diversiteit, getuige de vele nog aanwezige sporen van dit verleden. Het element water speelt hierbij een belangrijke rol.

Voor u ligt de eerste Erfgoednota van de gemeente Heusden, een visiedocument over hoe we de komende jaren het DNA van Heusden willen behouden en versterken. Maar vooral ook over hoe we het als inspiratiebron willen inzetten voor toekomstige ontwikkelingen.

De afgelopen jaren is de waardering voor cultureel erfgoed toegenomen. In deze tijd van globalisering en individualisering is het belang ervan sterk toegenomen. Cultureel erfgoed is de verbinding tussen het verleden (wat ons gemaakt heeft tot wat we zijn), het heden (wie we nu zijn) en de toekomst (hoe willen we dat de toekomst eruit ziet). Het is de basis en het uitgangspunt van alle toekomstige ontwikkelingen.

Sinds de herindeling in 1997 heeft de nieuwe gemeente Heusden diverse initiatieven op het gebied van cultureel erfgoed ontplooid. Deze waren echter pragmatisch ingestoken en niet vanuit een eenduidige visie ingezet. Gezien de rijke en diverse cultuurhistorische waarden is een dergelijke visie wel gewenst. Bovendien is het zorgstelsel voor monumenten, archeologie en cultuurlandschap in ontwikkeling. Zeker de laatste jaren zijn inzichten en uitgangspunten meer dan ooit aan verandering onderhevig. Een verdergaande decentralisatie van taken vanuit het Rijk naar gemeenten heeft groeiende gemeentelijke verantwoordelijkheden tot gevolg. Op rijksniveau is sprake van een verbreding van een object- naar een gebiedsgerichte benadering. Tegelijkertijd is ook de maatschappelijke waardering voor het erfgoed toegenomen. Heusden heeft nog geen Erfgoednota, die inspeelt op voornoemde ontwikkelingen. Voorjaar 2007 is een inspectierapport uitgebracht door de Erfgoedinspectie naar de stand van zaken betreffende monumentenzorg in Heusden. De behoefte aan een Erfgoednota werd hierin onderstreept. Dit alles leidt tot vragen zoals: wat is de ambitie en de strategie van de gemeente? Welke richting wordt er de komende jaren ingezet? Met andere woorden een op de toekomst gerichte, eigentijdse visie was van belang.

In de aanpak is bewust gekozen voor een '*bottom-up benadering*', zodat vanaf het eerste begin ingezet is op lokale betrokkenheid. Cultuurhistorisch waardevolle sporen zijn immers restanten van het verleden van alle inwoners van Heusden. En 'onbekend maakt onbemind'. Door de cultuurhistorische schoonheid van de eigen gemeente te zien, zal het behoud en de versterking ervan de inwoners na aan het hart liggen. De inwoners van Heusden dienen betrokken te worden bij de omgang met het erfgoed.

Om die reden werd een kerngroep opgericht waarin verschillende partijen vertegenwoordigd zijn, werden mensen geïnterviewd en werden inwoners van de gemeente Heusden uitgenodigd hun mening te geven.

Dit alles heeft voor voldoende input gezorgd voor een beleidsnota met daarin aandacht voor het brede veld van cultureel erfgoed: gebouwde monumenten, archeologie en cultuurlandschap. De nota geeft concrete actiepunten hoe het erfgoedbeleid in Heusden voor de toekomst opgezet kan worden.

Ik heb als verantwoordelijk wethouder mogen ervaren dat de belangstelling voor cultureel erfgoed onder de bevolking groot is. Een zeer positief gegeven. Hoe meer ik in aanraking kom met ons cultureel erfgoed, hoe meer ik ervan overtuigd raak, dat het DNA van Heusden volop kansen biedt. Kansen voor ruimtelijke ontwikkeling, kansen voor educatie, kansen voor particuliere initiatieven, maar ook kansen voor recreatie en toerisme. ***Eenheid in verscheidenheid***, dat is de kracht van Heusden!

Wim van Engeland

Wethouder Monumentenzorg en Archeologie

1. Introduceren

Nut en noodzaak

1.1 Aanleiding

De herindeling van de gemeenten Drunen, Vlijmen en Heusden was op 1 januari 1997 een feit. Toen werd duidelijk, dat de zorg voor monumenten, binnen de voormalige gemeenten zich op verschillende niveaus bevond. Immers vanaf de invoering van de nieuwe Monumentenwet in 1988 is monumentenzorg gedecentraliseerd van het Rijk naar gemeenten. Deze hebben meer mogelijk- en verantwoordelijkheden gekregen tot het voeren van een eigen monumentenbeleid. Elke gemeente is in principe vrij in het bepalen van het ambitieniveau. Men kan zich enerzijds beperken tot de wettelijke verplichtingen. Anderzijds is er de ruimte om eigen beleid te formuleren.

Drunen

Voortvloeiend uit de Monumentenwet 1988 regelde Drunen de basisverplichtingen, zoals het vaststellen van een gemeentelijke monumentenverordening – en wel op 23 april 1991 met een herziening in 1994 en een nieuwe verordening op 27 juni 1995 – en het instellen van een gemeentelijke monumentencommissie. De gemeentelijke monumentenlijst werd wel voorbereid, maar het kwam voor de herindeling niet tot een vaststelling ervan. Drunen beschikte daarnaast over vijf rijksmonumenten.

Vlijmen

In Vlijmen ging men verder dan de basisverplichtingen. Op 27 mei 1991 werd een monumentenverordening vastgesteld, met een herziening op 10 april 1995. Daaraan gekoppeld werd een gemeentelijke monumentencommissie ingesteld. Aanvullend op deze wettelijke taken is in 1996 een gemeentelijke monumentenlijst opgesteld die uiteindelijk uit 40 gemeentelijke monumenten bestond. Daarnaast kende Vlijmen elf rijksmonumenten. Op 24 januari 1994 werd de subsidieregeling 'Verordening subsidiering monumenten en dorpsvernieuwing' van kracht.

Heusden

De monumentenzorg voor Heusden is vrij uniek in ons land. Overheidsbemoediging is deze gemeente niet vreemd. Al in 1935 werden vanuit het Rijk plannen gemaakt voor het opknappen van de vestingwerken in de oude staat. In de Tweede Wereldoorlog is Heusden zwaar getroffen. In die context werden de herstelplannen van de vestingwerken nieuw leven ingeblazen, mede door de sterke aandacht hiervoor vanuit de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Deze legde de nadruk op de aanwezige historische structuur en het erfgoed en het feit dat Heusden een beschermd stadsgezicht kon worden. Dat gebeurde in 1972. Tussen 1965 – 1975 werd een grootscheepse restauratie uitgevoerd, waarbij huizen door middel van subsidie werden hersteld/gerenoveerd. Tevens werden met subsidie invulwoningen in oud aandoende stijl gebouwd. Essentiële betrokkenen waren de toenmalige burgemeester Scholten en stadsarchitect Peetoom. Uitgangspunt van de restauratie was het 17e eeuwse stadsbeeld op basis van de kaart van Blaeu. Tijdens dit proces werden soms ook monumenten van een latere bouwdatum teruggebracht tot het 17e of 18e eeuwse beeld. Een aanpak die tot eind jaren '70 geprezen werd. Tijdens het Nationaal Monumentencomité Monumentenjaar 1975 is gesproken over 'het wonder van Heusden' en in 1978 kreeg de restauratie de Europese prijs 'Urbes Nostrae'. Toch klonken in deze periode ook de eerste kritische geluiden. De gehanteerde restauratievisie – terugbrengen naar oude staat – was niet meer actueel. Het betekende het begin van een andere waardering. Vanaf 1980 bestonden er niet alleen andere restauratieopvattingen, ook bleek de gedetailleerde aanpak financieel onhoudbaar. Na de invoering van de Monumentenwet 1988 werd in de jaren '90 een monumentenverordening vastgesteld met daaraan gekoppeld een gemeentelijke

monumentencommissie. Een gemeentelijke subsidieregeling voor monumenten was niet mogelijk vanwege de grote financiële gevolgen die dat met zich mee zou brengen. Wel zijn er Stadogelden ingezet voor het herstel van rieten daken. In 1992 is de nota 'Heusden na restauratie' samengesteld. Heusden beschikte niet over een gemeentelijke monumentenlijst. Voor de Vesting bestond er wel een lijst van beeldbepalende panden. Aangezien de gemeente meer dan 100 rijksmonumenten bezat (en nog bezit), had het wel de bevoegdheden om zelf beslissingen te nemen over deze rijksmonumenten.

Nieuwe gemeente Heusden

Kortom, de situatie voor de kernen was verschillend. Na de herindeling werden initiatieven opgezet en uitgevoerd, waaronder een subsidieregeling 'Subsidieverordening gemeentelijke monumenten' (d.d. 1998), een nieuwe gemeentelijke monumentenlijst (d.d. 1999), een herziene monumentenverordening (d.d. 2010). Het aantal rijksmonumenten verdubbelde in 2001 als gevolg van het Monumenten Selectie Project (MSP). Naast deze beleidsmatige ontwikkelingen vonden ook praktische projecten plaats, zoals het opknappen van de Joodse begraafplaats in Heesbeen, het organiseren van de Open Monumentendagen en onderzoeken naar de cultuurhistorische, natuur- en recreatieve waarden van de Heidijk en de Elshoutse Zeedijk.

1.2 Definitie

Wat is cultureel erfgoed nu precies? Enerzijds wordt het nauw omschreven als de tastbare herinneringen van ons verleden: de monumenten. Anderzijds wordt alles wat ooit door mensenhanden gemaakt is tot erfgoed gerekend. In het kader van deze nota gaat Heusden uit van een bredere definitie dan alleen de cultuurhistorisch waardevolle gebouwen. Dat is een positieve ontwikkeling, aangezien cultuurhistorische kwaliteiten niet een willekeurige verzameling van uitwisselbare elementen zijn. De kwaliteiten zijn onderdeel van een groter geheel, namelijk de ontwikkelingsgeschiedenis van Heusden, en ze zijn sterk met elkaar verweven. Het roerende erfgoed, zoals dat ondermeer beheerd wordt door archieven en musea, alsook het immateriële erfgoed blijven in deze nota buiten beschouwing. In deze nota wordt cultureel erfgoed omschreven als:

Cultuurlandschap

*Panoramafoto van Vesting Heusden
(foto: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)*

Monumenten

*Het Gemeentehuis te Drunen – naar
ontwerp van architect Edmond Nijsten uit
1939 – 1940
(foto: Heusden in Beeld – Dick
Buskermolen)*

'Cultureel erfgoed omvat die materiële, zichtbare en onzichtbare overblijfselen van onze maatschappelijke ontwikkeling, die ons bewust maken van onze cultuur en geschiedenis. Ze maken onderdeel uit van onze identiteit'. In het kader van de Erfgoednota Heusden wordt cultureel erfgoed onderscheiden in:

- Archeologie: ondergrondse waardevolle elementen

- Cultuurlandschap: waardevolle groen- en blauwstructuren en infrastructuur (waaronder beschermde stadsgezichten, historisch stedenbouwkundige structuren, waterlopen etc.)
- Monumenten: bovengrondse waardevolle gebouwde objecten

1.3 Doel

De Erfgoednota ***Eenheid in Verscheidenheid*** geeft een beschrijving van het erfgoedbeleid van Heusden voor de komende jaren. Het beleid is erop gericht om het Heusdens verleden te koesteren en als inspiratiebron voor de toekomst te gebruiken. Dit zal gebeuren door zorgvuldig en kwalitatief instandhouding- en ontwikkelingsgericht erfgoedbeleid te voeren. Op deze manier worden identiteitsdragers herken-, lees- en beleefbaar. Door zorg en aandacht voor het cultureel erfgoed binnen de gemeentegrenzen te hebben kan het verleden op een passende en moderne wijze voortleven en betekenis geven aan de leefomgeving en ruimtelijke kwaliteit. De nota bestaat uit vijf speerpunten – **inventariseren** (het in kaart brengen van het DNA van Heusden, ofwel de identiteit), **interpreteren** (het formuleren van gezamenlijke en inhoudelijke uitgangspunten in een brede visie), **inbedden** (het vertalen van de uitgangspunten naar een integrale gemeentelijk beleid), **informer** (het zorgen voor draagvlak en waardering voor cultureel erfgoed) en **intervenieren** (het kijken naar belangrijke, op stapel staande (beleids)ontwikkelingen).

Om de identiteit te behouden is het van belang om het bestaande cultureel erfgoed te bewaren, in stand te houden, te onderhouden en waar nodig te restaureren. Eventuele reconstructie wordt niet uitgesloten. Inventarisatie van het aanwezige erfgoed is een belangrijke voorwaarde (hoofdstuk twee **Inventariseren**).

De omgang met het cultureel erfgoed vraagt om een heldere visie. Een visie die ruimte biedt aan nieuwe ontwikkelingen, geïnspireerd door het verleden. Menselijk ingrijpen is van alle tijden; dus ook van nu. De tijd mag niet stilstaan – de ontwikkeling niet bevroren worden. Toekomstige generaties moeten de groei in onze tijd – en onze stempel op het verleden – ook kunnen aflezen aan de omgeving (hoofdstukken drie en vier **Interpreteren** en **Inbedden**).

Cruciaal voor het behoud van de identiteit is het creëren van draagvlak. Het stimuleren van het historisch bewustzijn is van belang. De inwoners van de gemeente Heusden moeten betrokken worden bij de omgang met het erfgoed. Deze betrokkenheid stimuleert hun gevoel van trots en maakt hen tot ambassadeurs van de eigen gemeente (hoofdstuk vijf **Informer**).

Er staat veel te veranderen op het gebied van monumentenzorg. Het is van belang om de veranderingen goed in kaart te brengen en welke gevolgen dit heeft voor een gemeentelijke organisatie (hoofdstuk zes **Intervenieren**).

1.4 Scenario's

Op basis van wettelijke verplichtingen en (beleids)ontwikkelingen zijn drie scenario's uitgewerkt: fundament, omhulsel en polijsten. De namen zijn een weerspiegeling van de betekenis en het ambitieniveau van het betreffende scenario. Binnen de scenario's staan maatregelen op het gebied van bescherming (juridische instrumenten die voor de bescherming van cultureel erfgoed zorgen) en instandhouding (door de inzet van financieringsmogelijkheden, subsidies, adviezen, vergunningstelsel en handhaving zorgen voor het in goede staat blijven van het cultureel erfgoed). Gezien het vele aanwezige cultureel erfgoed heeft de gemeente Heusden vanuit een traditie aandacht voor haar cultuurhistorische schatten (vooral de Vesting Heusden). Het betrof niet alleen beleidsinitiatieven, maar ook verschillende projecten. Het huidige cultuurhistorisch beleid beweegt zich dan ook over alle drie de geformuleerde scenario's. Het basisscenario **Fundament** is – op een aantal punten van verfijning na – goed op orde. Voor de toekomst is het van belang deze traditie voor te zetten en de andere scenario's verder uit te bouwen. Voor het realiseren daarvan zijn aanvullende, structurele en incidentele inspanningen (middelen en mensen) benodigd. De nota doet hiertoe een inschatting. In de Erfgoedagenda komt deze schatting van het erfgoedbeleid aan bod.

Fundament – basisscenario

Gedegen basismaatregelen qua bescherming en instandhouding van cultureel erfgoed zijn noodzakelijk voor het toekomstige beleid.

Omhulsel – middenscenario

Met het oog op toekomstige (beleids)ontwikkelingen stappen zetten en maatregelen nemen in de richting van een gebiedsgericht erfgoedbeleid, waarbij 'behoud door ontwikkeling' leidraad is.

Polijsten – topscenario

Een proactief en integraal gebieds- en ontwikkelingsgericht erfgoedbeleid, waarbij 'behoud door ontwikkeling' leidraad is.

1.5 Gebied

De gemeente Heusden ligt in het noorden van de provincie Noord-Brabant tussen de Loonse en Drunense Duinen, de Maas en de gemeenten 's-Hertogenbosch en Waalwijk. In haar huidige samenstelling is de gemeente in 1997 ontstaan, nadat de voormalige gemeenten Heusden, Vlijmen en Drunen werden samengevoegd. Heusden wordt gevormd door een aantal kernen: Heusden, OudHeusden, Heesbeen, Herpt, Doeveren, Hedikhuizen, Vlijmen, Nieuwkuijk, Haarsteeg, Drunen, Elshout en Giersbergen. Samen omvatten zij een oppervlakte van bijna 80 km². Heusden heeft zo'n 43.000 inwoners. Er zijn 191 rijksmonumenten, 191 gemeentelijke monumenten, 6 waardevolle archeologische terreinen en 1 beschermd stadsgezicht.¹ Zonder overdrijving kan gezegd worden, dat Heusden daarmee tot de grootste monumentengemeenten van Nederland gerekend wordt. In de provincie Noord-Brabant staat Heusden zelfs op de 7e plaats wanneer het gaat om het aantal beschermde (zowel gemeentelijk als van rijkswege) gebouwde monumenten.

1.6 Aanpak

De gemeente Heusden heeft bij de opstelling van de Nota Cultureel Erfgoed bewust gekozen voor een 'bottom-up' benadering. Belanghebbenden en belangstellenden zijn betrokken bij de totstandkoming. Zo is vanaf het begin ingestoken op het creëren van draagvlak. De benadering past bovendien bij de huidige landelijke ontwikkelingen. Hierin krijgen burgers van het begin een duidelijkere stem bij beleids- en planontwikkeling. Een dergelijke benadering zorgt voor de creatie van medeverantwoordelijkheid en een versterkt draagvlak.

Er is een kerngroep geformeerd waarin de gemeentelijke monumentencommissie, de heemkundekring Onsenoort en de gemeente vertegenwoordigd waren. Gedurende het proces is zij op een aantal momenten betrokken bij de samenstelling. Daarnaast zijn verscheidene interviews afgenomen met betrokken partijen (zie **Bijlagen** voor een overzicht). Door middel van een oproep (zowel op de website als in de lokale krant als in het Brabants Dagblad) zijn alle inwoners van Heusden gevraagd mee te denken over het beleid. De oproep heeft verscheidene reacties opgeleverd. Deze zijn in de eerste plaats meegenomen in deze Erfgoednota. Vervolgens zijn de reacties ook meegewogen in de samenstelling van de Cultuurhistoriekaart. Deze cultuurhistorische waardenkaart wordt in opdracht van de Streekraad Groene Woud voor 10 gemeenten binnen het Groene Woud opgesteld (waaronder Heusden). Er is tevens een monumentenmiddag georganiseerd waar de nota als thema besproken is. In de nota is geprobeerd zoveel mogelijk op passende wijze gehoor te geven aan alle geluiden uit het veld. Het is echter onmogelijk om alle ideeën en wensen op te nemen.

1.7 Leeswijzer

Alvorens over te gaan tot een visie op cultureel erfgoed, en de uitvoering daarvan, is het van belang

---

¹ Gegevens afkomstig van KICH en de gemeentelijke monumentenlijst

om te weten waar het over gaat. In **Inventariseren**, het tweede hoofdstuk, wordt het DNA van Heusden geformuleerd. Het gaat hierbij om de cultuurhistorisch waardevolle elementen. Vervolgens is in hoofdstuk drie: **Interpreteren** de Erfgoedvisie omschreven betreffende de omgang met het unieke Heusdense DNA.

Hoofdstuk vier: **Inbedden** besteedt aandacht aan de gekozen strategie die nodig is om de geformuleerde visie te verwezenlijken. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen enerzijds fundamentele keuzes en anderzijds maatregelen en aanbevelingen om de bescherming en instandhouding van het cultureel erfgoed naar een hoger niveau te trekken. De informatiewaarde van cultureel erfgoed voor de verschillende doelgroepen staat centraal in hoofdstuk vijf: **Informereren**.

Er staan veel veranderingen op stapel binnen landelijk erfgoedbeleid; kortom Monumentenzorg Moderniseert. Dit gedachtegoed staat centraal in het zesde hoofdstuk: **Interveniëren**. De nota wordt inhoudelijk afgesloten door het hoofdstuk **Investeren**. Daarna volgen nog een **Lijst** met afkortingen/verklaringen en diverse **Bijlagen**.

2. Inventariseren

Heusdens DNA

Uitgangspunt is om cultureel erfgoed als vertrekpunt en inspiratiebron in te zetten voor ontwikkelingen. Het is daarom van belang het aanwezige cultureel erfgoed van Heusden globaal in kaart te brengen. Dit hoofdstuk zet de unieke kernwaarden van het Heusdens DNA uiteen. Dit onderscheidende vermogen bestaat uit zowel sociaal-maatschappelijke als fysiekruimtelijke elementen. Er is uitvoerig gebruik gemaakt van de (concept-) Cultuurhistoriekaart (Sjef Hendrikx) en de archeologische verwachtingskaart (Vestigia), samengesteld in opdracht van de Streekraad Groene Woud. Ook de reacties op de oproep zijn meegewogen.

2.1 Water

Water was niet alleen een belangrijk element in de oude verdedigingstactieken van Heusden. De relatie is sterker; de voortdurende dreiging van het nabije water. Al in 1230 ontstond een samenhangende waterstaatsorganisatie met een centraal bestuur in de omgeving van Heusden en Geertruidenberg. De Abdij van Berne, in 1134 gesticht op een eilandje bij de splitsing van de Maas in twee takken, vervulde hierbij een bijzondere rol. Tijdens de Middeleeuwen is de loop van de Maas rond Heusden door natuurlijke invloeden en door ingrijpen van de mens vaak veranderd. De toenmalige 'Nieuwe Maas' stroomde na een tussenfase bij Woudrichem in de Waal, maar was ook verbonden met de Rijn – stroomopwaarts bij St. Andries. In 1250 en 1278 was bij Hedikhuizen sprake van de 'Husdenredam'. Toen ontstond ook de bedijking van de grote rivieren. Vanaf 1203 werden diverse lokale dijken systematisch aaneengeschakeld ten behoeve van de opbouw van de Grote Hollandse Waard, het grootste waterstaatswerk uit die tijd. De belangrijkste werken:

- De afdamming van de Oude Maas bij Maasdam
- De afdamming van de Dubbel bij Dordrecht
- De Zwaluwse dijk van de Puttens-Strijense polder, dwars door de wildernis naar Drimmelen
- Dijkstukken ter weerszijden van het riviertje de Donge
- De 'Heidijk' langs de zuidzijde van de Langstraatse dorpen
- De aaneensluiting van de Dordtse Waard en de Woudrichemmer Waard
- De aaneendijking van Altena en Heusden aan de Maaszijde
- De Heusdenerdam
- De afdamming van de oude Maasmond bij Hedikhuizen.

Met tot doel: betere waterkering en ontwatering, landwinst door ontginning van bedijkte wildernis en consolidatie van dit deel van het graafschap en de verzekering van de positie van Dordrecht als Rijn- en Maashaven. De Grote Hollandse Waard ging in 1421 en 1422 ten onder aan de Sint-Elisabethsvloed. Deze ondergang had duidelijk politieke – maar ook natuurlijke en menselijke – oorzaken, namelijk de Hoekse en Kabeljauwse Twisten. Ondanks de rampzalige gevolgen, werden de gaten snel gedicht. Enkele oorspronkelijk gegraven waterlopen kregen een meer natuurlijk uiterlijk, de Donge. De overgebleven randgebieden waren slechts bedacht op eigen behoud en herstel, wat aanvankelijk nieuwe, vaak provisorische bedijkingen met zich meebracht, die men geleidelijk aan beter consolideerde.

Toen door de Sint-Elisabethsvloed de Grote Hollandse Waard grotendeels in de Biesbosch veranderde, reageerde men daarop met nieuwe bedijkingen en in latere tijd werden zelfs nieuwe rivierarmen gegraven, maar voor het overige liet men de Biesbosch in een wildernis veranderen en de wijze waarop er gebruik van werd gemaakt, liet men geheel over aan particulieren. Door dijkdoorbraken zijn verschillende wielen (doorbraakkolken) ontstaan en overgebleven.²

Enkele tastbare water(beheersings)relicten

Oude Maasje

Dit is de naam voor delen van de oude Maasbedding die is overgebleven nadat omstreeks 1300 de Maas bij Hedikhuizen werd afgedamd en omgeleid naar Gorinchem. Toen in 1904 de Bergsche Maas werd gegraven, volgde die min of meer de oude bedding. Het Oude Maasje bevindt zich tussen Doeveren en Heusden (ten zuiden van de Bergsche Maas). Aan de westzijde komt het uit in het Drunense Loopke en aan de oostzijde in de vestinggracht van Heusden. Het is slechts een bochtig slotje van anderhalve kilometer lengte. Ten oosten van Heusden loopt het Oude Maasje door langs Herpt.

*Het meanderende Oude Maasje – Lindenlaan
(foto: Heemkunde van de Oostelijke Langstraat)*

De Haarsteegse Wiel (foto: Heemkunde van de Oostelijke Langstraat)

Dijken (waaronder de Oude Zeedijk)

Een gesloten dijkenstelsel van Hedikhuizen aan de Maas naar het zuiden om Haarsteeg en om Vlijmen heen en verder naar het westen als Heidijk ten zuiden van Nieuwkuijk en als Meerdijk naar Drunen. Dan als Zeedijk naar het noorden om Elshout heen naar Doeveren, dat weer aan de Maas ligt.

Wielen

De wielen nabij Drunen, Nieuwkuijk, Haarsteeg en ten westen van de Elshoutse Zeedijk.

Eendenkooien

De eendenkooien ten noorden van Elshout (naast N267) en ten zuiden van Drunen.

Griendencomplex

Het griendencomplex Pax met het ten westen daarvan gelegen gebied waar nog plaatselijk veenrestanten zijn met open en halfopen struweelvegetatie, recent aangeplante populierenbossen en natuurlijke verbossing met onder andere wilgen, elzen, essen en eiken. De Hooijbroeken, waar nog resten van onder andere de griendexploitatie zichtbaar zijn.

Maar ook de verschillende sluizen (onder kopje militair erfgoed).

² Cultuurhistoriekaart (opgesteld door Sjef Hendriks)

2.2 Diversiteit van landschap

Heusden kent een diversiteit aan landschapstypen binnen haar grondgebied. De gemeente ligt precies op 'de naad van Brabant' – de overgang van klei- naar zandgrond. De vruchtbare grond in het open rivierenlandschap bevindt zich aan de noordzijde. Buitendijks van de Maas ligt het oeverwallenlandschap. Karakteristiek zijn het kronkelige verloop van wegen, de aanwezigheid van oude bewoning en de daarmee samenhangende aanwezigheid van landbouwgronden. Een ander landschapstype binnen het rivierenlandschap zijn de komgronden – dikke kleilagen ontstaan door bijna tot stilstand gekomen water. Ondanks dat deze grond zeer vruchtbaar is, was het moeilijk ze bouwrijp te maken. Om de gronden toch te gebruiken ontstond het zogenaamde slagenlandschap. Een 'hoeve' of 'slag' was de gangbare ontginningsmaat van 1600 m lang en 96 m breed. Hier ging een kwart vanaf voor ontwatering, waardoor lange smalle percelen ontstonden. Men kon alleen in de lengte ontginnen, anders kwam men op het grondgebied van de buurman. Dit zogenaamde recht van de 'opstreckende heerden' werd uitsluitend verleend aan de ontginner van het betreffende stuk land. Naast dit recht bestond de plicht om naast de sloten elzen te planten (zogenaamde houtwallen). Deze bomen deden dienst als perceelscheiding, leverancier van geriefhout, bodemverbeteraars, brandhout voor de bakkers en taludversteving. Nadat aan het einde van de Middeleeuwen het veen was afgegraven werd het gebied van de Langstraat vanaf twee kanten in cultuur gebracht; vanaf de oeverwal langs de Maas aan de noordzijde en vanaf de hogere zandgronden aan de zuidzijde. Voor een goede ontwatering werden dicht bij elkaar sloten uitgegraven die later nog dieper werden gemaakt. Het land ernaast werd met de uitgegraven grond opgehoogd en zo beter bewerkbaar gemaakt. Op de drogere gronden dicht bij huis vond landbouw plaats, de nattere stukken verder weg gelegen werden hooiland. Zo ontstonden de smalle langgerekte 'slagen'.³ De ruilverkaveling van medio 20e eeuw heeft de oorspronkelijke verkavelingstructuur ingrijpend aangetast, hoewel de hoofdstructuur in grote lijnen wel bewaard is gebleven.

Aan de zuidzijde bevindt zich het droge voedselarme dekzandlandschap. Ten noorden van het gebied de Brand ligt een dekzandrug waar het grootste stuifzandcomplex van Europa gesitueerd is, de Loonse- en Drunense Duinen. Tussen deze duinen en de dekzandrug Waalwijk-Oss ligt een open polderlandschap. Hierin liggen bijvoorbeeld de kernen Vlijmen en Drunen. Het gaat om een zandgebied, maar wel een van oorsprong erg nat gebied, dat pas laat in gebruik is genomen door de landbouw. Kenmerkend is de moderne rechthoekige verkaveling en het gebruik als grasland. In die zin lijkt het landschap sterk op het landschap van de kommen in het rivierengebied, zoals dat er nu uit ziet. Rondom Giersbergen is nog een ander landschapstype herkenbaar, namelijk het coulisselandschap. Kenmerkend aan dit halfopen landschap zijn de betrekkelijk kleine percelen omgeven door eikenwallen en/of heggen waardoor het karakter van coulissen ontstaat.⁴

Enkele tastbare relictten van landschapstypen

Oeverwallenlandschap

Karakteristieke elementen als bochtige dijktracés, wielen, dijkwoningen, boerderijen, langgerekte straatdorpen zijn alle nog beleefbaar.

Slagenlandschap

Ondanks de gevolgen van de ruilverkaveling is het typische slagenlandschap nog goed herkenbaar, bijvoorbeeld bij Haarsteeg en Elshout.

Coulisselandschap

³ www.natuurgebied-langstraat.nl

⁴ Archeologische verwachtingskaart (opgesteld door Vestigia)

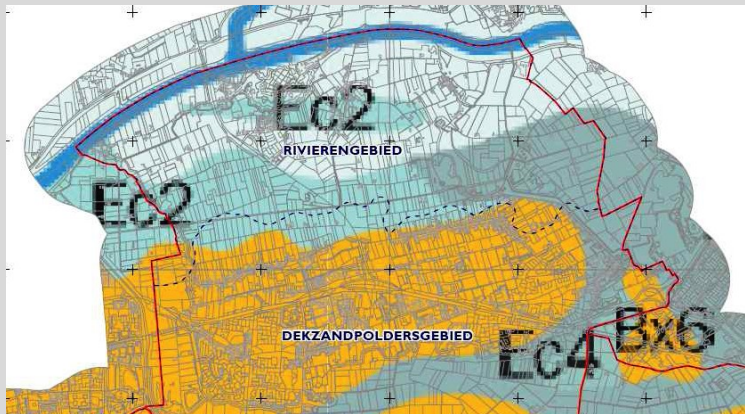
Bij Giersbergen is dit karakteristieke landschap nog herkenbaar (ten zuiden van de afslag naar de Klinkert en ten zuiden van Ten Eijck). Voorts ook bij buurtschap Bosschen, op de Klinkert, de Fellenoord en de Pessaert.

Zaagtand rooilijn

Zowel in Drunen als in Elshout komt het zaagtandpatroon voor. Hierbij zijn de percelen met boerderijen niet haaks op de straat gesitueerd (zoals gebruikelijk is voor de verkaveling langs de Langstraat). De kavels liggen juist diagonaal op de straat. De boerderijen zijn parallel op de kavels gesitueerd.

Open polderlandschap

De openheid van het polderlandschap op het zandgebied nabij dekzandrug Waalwijk-Oss is bewaard.

Gemeente Heusden ligt op de grens van het rivierengebied – blauw/grijs – en dekzandpoldergebied – oranje/geel – (foto: deel van de Geologische Overzichtskaart van Nederland – opgenomen in toelichting op Archeologische Verwachtingskaart van Vestigia)

Het karakteristieke slagenlandschap met smalle, lange kavels (foto: Thuis in Brabant)

2.3 Historische kernen

Begin van de dertiende eeuw liep de Maas vanaf Bokhoven met een grote meander langs Hedikhuizen, Herpt, Oudheusden, Heesbeen, Doeveren en Drongelen westwaarts. Op oude kaarten is de loop goed te herkennen als het Oude Maasje, waarlangs de hogere stroomruggen, oeverwallen en getijdenruggen zijn afgezet, die tot aan Dussen nog goed herkenbaar zijn. Deze hogere plekken in het rivierengebied werden al vroeg bewoond door boeren en vissers. Van de nederzettingen die op de noordelijke oeverwal van het Oude Maasje liggen, wijzen de oudste vermeldingen van Meeuwen (Medua, 850), Eethen (Atina, 850), Genderen (Ganderon, laat elfde eeuw), en Berne (Birni, 709) op vestiging tussen de achtste en de twaalfde eeuw. De bijbehorende gronden kwamen in de dertiende eeuw grotendeels in het bezit van de in 1134 gestichte abdij van Berne. Op de zuidelijke oeverwal

rond Heusden bevonden zich Heesbeen (Hasbenni, 997), Doeveren (Doureh, 1136) en Hedikhuizen (Hittinchusen, 997).

Vóór de elfde eeuw was het gebied tussen de oeverwallen rond de Oude Maas en de Loonse en Drunense Duinen vooral bedekt door veen. Dit gebied werd in de oudste bronnen 'Veen', 'Veenzijde' of 'Veenriin' genoemd. Het huidige reliëf rond de oeverwal en het lager gelegen veengebied was door het oorspronkelijke veendek afgevlakt of zelfs onzichtbaar aanwezig onder het veen. Nederzettingen op de zuidelijke oeverwal vormden de basis voor de zich zuidwaarts verplaatsende ontginningen. Omstreeks 1300 vestigden zich hier mensen, aangetrokken door het veen waarnaar grote vraag was als brandstof. Vanaf de oeverwal groef men zich een weg door het veen naar het zuiden. Ieder huis had zijn eigen kavel; niet breder dan het stuk grond dat de boer op de oeverwal bezat. Zo ontstonden de strakke en smalle kavels, ook wel het slagenlandschap. Op de afgegraven grond groeide gras dat zowel gebruikt als doorverkocht werd als veevoer. Zodra een groot deel van het veen was afgegraven, verplaatsten de nederzettingen zich in zuidelijke richting. Er werd een weg aangelegd in de richting west-oost die als verbindingsweg gold tussen de verschillende afgravingnederzettingen. Langs deze weg ontstonden nieuwe dorpjes met – vanwege de groeiende inwonersaantallen – een kerk.

De gevolgen van de Sint-Elisabethsvloed van 1421 waren enorm. Een groot deel van het gebied werd bedekt onder een laag rivierklei en oude nederzettingen 'verdronken'. De oeverwal werd geheel of gedeeltelijk weggespoeld en er ontstonden kreken. In plaats van terug te keren naar de verdronken dorpen (om deze weer op te bouwen) legden de bewoners een nog zuidelijkere weg aan, min of meer evenwijdig aan de rivier. Langs deze weg ontstond opnieuw lintbebouwing. Na 1800 was er in de ruimtelijke dorpsstructuren weinig veranderd. Er was sprake van bebouwingsverdichting. Boerderijen waren met hun smalle kant naar de straat gericht en lagen vlak naast elkaar. Dit systematische ontginningsproces leverde een typisch straatbeeld op, dat kenmerkend is voor de Langstraat.⁵

Tot medio twintigste eeuw hadden de dorpen een sterk landelijk karakter, bestaande uit voornamelijk langgerekte straatdorpen al dan niet met een kleine dorpskern. Niet alleen de historische structuur (stratenverloop) is goed behouden, maar over het algemeen is ook sprake van een hoge concentratie historische bebouwing uit voornamelijk de negentiende en begin twintigste eeuw, maar ook objecten uit de zeventiende en achttiende eeuw. Het merendeel van deze bebouwing heeft een agrarisch karakter, waartussen op verschillende plaatsen ook woonhuisbebouwing in eclectische stijl is opgetrokken.

Enkele tastbare nederzettingselementen

Langgerekte straatdorpen

Organisch gegroeide lintbebouwing met een duidelijk herkenbaar historisch hart.

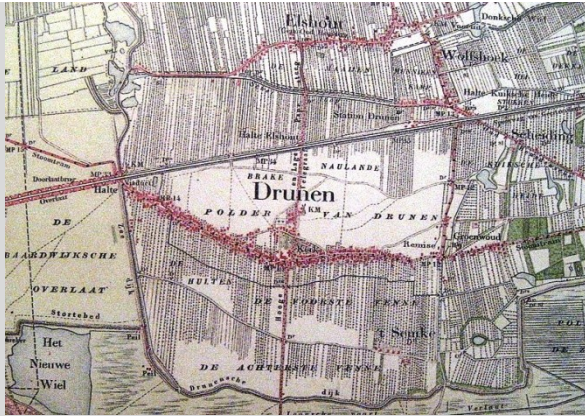
Oeverwaldorpen

Dorpen als Hedikhuizen, Herpt en Heesbeen zijn voorbeelden van oeverwaldorpen op de oude stroomruggen van de Maas.

Donkdorp

Oudheusden is een voorbeeld van een donkdorp gelegen op de hogere stroomrug ten westen van het Oude Maasje en ten zuiden van de Vesting Heusden.

⁵ Cultuurhistoriekaart (opgesteld door Sjef Hendriks)

Langgestrekte straatdorpen zijn typerend voor het grondgebied van Heusden (detail kaart Grote Historische Atlas Noord-Brabant 1905)

Giersbergen is een voorbeeld van een ontginningsnederzetting (foto: Heemkunde van de Oostelijke Langstraat)

Ontginningsnederzetting

Giersbergen is een voorbeeld van een ontginningsnederzetting uit het midden van de 13e eeuw. Om de landerijen van Giersbergen te beschermen werd in de 16e eeuw een wal aangelegd.

Langstraat

Dorpen als Vlijmen, Nieuwkuijk (inclusief Onsenoort) en Druenen zijn ontstaan langs de Langstraat.

Diversiteit architectuur en monumenten

De verschillende kernen hebben een hoge concentratie historische bebouwing uit diverse bouwperiodes (voornamelijk 19e en begin 20e eeuw, maar ook objecten uit de 17e en 18e eeuw). Het merendeel van de bebouwing heeft een agrarisch karakter, waartussen op verschillende plaatsen ook woonhuisbebouwing in eclectische stijl is opgetrokken.

2.4 Militair erfgoed

De bestuurlijke belangstelling voor het strategisch gelegen noordwestelijke deel van Noord-Brabant groeide in de twaalfde eeuw. Zowel de graaf van Holland als de hertog van Brabant toonden interesse. Resultaat was een verdeling: de zuidelijke rand langs de toenmalige Maas behoorde toe aan Holland (Nieuwkuijk en Druenen) en de noordelijke rand (Vlijmen, Haarsteeg, Hedikhuizen, Herpt en Heusden) kwam in handen van de hertog van Brabant. In 1422 werd een dijk aangelegd – beter bekend als de Oude Zeedijk – die de enige bescherming was tegen de Grote Hollandse Waard. Deze Waard overstroomde tijdens de Sint-Elisabethsvloed. Voornoemde dijk is de grens tussen rivier- en zeelei. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog ging het gebied deel uitmaken van een zuidelijke verdedigingslinie tegen de Spaanse troepen. Deze linies bestonden uit elkaar ondersteunende reeksen van verdedigingswerken, waaronder vestingen volgens het Oud Nederlands Vestingstelsel en de eerste gecontroleerde inundaties. Vanaf 1673 was het gebied de zuidelijke voorpost van de Oude Hollandse Waterlinie.

Begin 18e eeuw ging het gebied op in de Zuiderwaterlinie ontworpen door Menno van Coehoorn. Water vormde het belangrijkste verdedigingsmiddel. Met behulp van een ingenieus stelsel van dijken en sluisen konden gebieden onder water gezet worden (inundaties). Het westelijk deel werd gevormd door de Staatse linies in Zeeuws-Vlaanderen en de West-Brabantse Waterlinie. Het oostelijk deel (Willemstad – Breda – 's-Hertogenbosch – Nijmegen) had voornamelijk de taak te voorkomen dat Spaanse en Franse legers door konden dringen tot de Hollandse steden. Vrijwel het gehele grondgebied van de huidige gemeente Heusden was inundatiegebied. Bij Hedikhuizen en Bokhoven lagen de spuisluisen die de waterstand reguleerden van de Beerse Overlaat. Het bestond uit de westelijke inundatiezone van 's-Hertogenbosch, de Baardwijkse Overlaat, die in 1766 afgegraven werd. Deze lag ten zuiden van de lijn Vlijmen, Nieuwkuijk en Druenen. De overlaat was in

compartimenten ingedeeld door dwarsdijken, met daarop wegen en paden. Elk compartiment kon afzonderlijk door een sluis in de Maasdijk worden gespuid of geïnundeerd. De sluizen waren strategisch belangrijke ankerpunten en werden daarom meestal bewaakt. Verder was er een aantal accessen, zoals de Drunense Heidijkacces (doorgaande dijk van Geertruidenberg naar 's-Hertogenbosch) en de Aardappelendijk/Bossche sloot-acces (verhoogd acces van Vlijmen via Deuteren naar 's-Hertogenbosch). De Vesting Heusden werd in deze periode volgens het Nieuw Nederlands Vestingstelsel aangepast. Met de Vestingwet uit 1874 verloor de Zuiderwaterlinie snel aan betekenis, doordat het zwaartepunt van verdediging elders kwam te liggen met de aanleg van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Dit werd de ruggengraat van defensie voor Utrecht, Zuid-Holland en Noord-Holland. De Zuiderwaterlinie werd een soort bufferzone. De Vesting Heusden werd als opvangstelling gebruikt voor de in Noord-Brabant opererende veldtroepen.⁶

Enkele tastbare militaire relictten

Het Fort bij Hedikhuizen met nabijgelegen inundatiesluis

In 1505 is er voor het eerst sprake van een versterking op deze plaats. In 1593 en 1755 legde men nieuwe verschansingen aan. In 1774 groef men een coupure in de dijk voor de inundatie van de omgeving van Heusden. Deze coupure werd beschermd door een batterij. In 1862 begon de bouw van een inundatiesluis en een klein verdedigingsfort. Het bestond uit een onregelmatig gesloten aardwerk met natte gracht en versterkt legeringsgebouw. De militaire functie van het fort werd in 1952 opgeheven.

*Ingang Fort Hedikhuizen
(foto: Heemkunde van de Oostelijke Langstraat)*

*Inundatiesluis bij Fort Hedikhuizen
(foto: Heemkunde van de Oostelijke Langstraat)*

Bovenlandsche Sluis, Oud-Heusdensche Sluizen en Gendensche Sluis bij Doeveren

Op de plaats waar de vermoedelijke 15e eeuwse Elshoutse Zeedijk geflankeerd wordt door twee wielen ligt de Bovenlandsche Sluis. De huidige verschijningsvorm is medio 19e eeuw ontstaan. De sluis had zowel een inunderende, uitwaterende als waterkerende functie.

Vesting Heusden

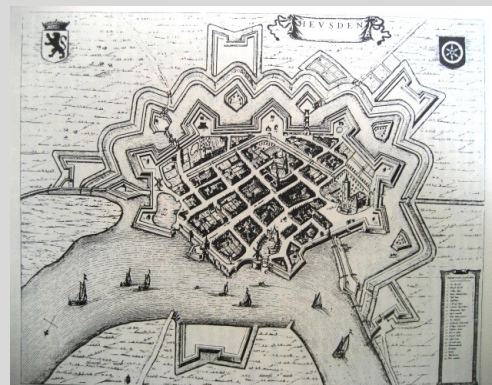
De geschiedenis gaat terug tot de twaalfde eeuw. Toen is een grote waterburcht gesticht door de eerste Heren van Heusden. Omstreeks 1322 had Heusden een omwalling met poorten en torens. In 1579 begon de aanleg van de eerste gebastioneerde omwalling. Tussen 1613 en 1620 werd een nieuwe omwalling opgeworpen in die huidige vorm van de vesting, een gebastioneerde

⁶ Cultuurhistoriekaart (opgesteld door Sjef Hendrikx)

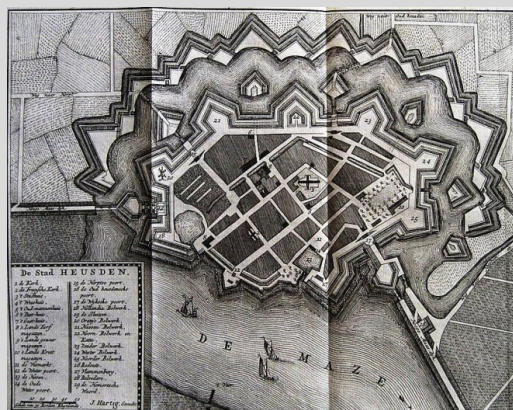
onregelmatige achthoek met natte gracht en buitenwerken. Hoewel de burcht in de zeventiende eeuw ernstig beschadigd raakte, is het burchtterrein nog altijd herkenbaar.

Heusden in circa 1630 (kaart van Marcus Boxhorn uit *Met Ganser Trou* 1992/10)

Heusden in 1649 (kaart van Johan Blaeu uit *Met Ganser Trou* 1992/13)

Heusden in 1743 (kopergravure van Damisse uit *Beschryvinge der stad Heusden omstreeks 1650* – geschreven door Jacobus van Oudenhoven en in 1743 aangevuld door Jan Hartig)

Heusden in 1905 (detail kaart *Grote Historische Atlas Noord-Brabant* 1905)

2.5 Agrarisch erfgoed

Van oorsprong is de landbouw sterk vertegenwoordigd in Heusden. De grond op 'de naad van Brabant' was uiterst vruchtbaar. De ontgonnen veengebieden leenden zich goed voor het verbouwen van graansoorten, zoals boekweit, maar op termijn was het veendek alleen geschikt als hooi- en weiland. Hooi was lang het belangrijkste exportproduct. Naast hooilanden waren veeteelt en veehandel bronnen van inkomst. Tot het begin van de 19e eeuw was er sprake van een balans tussen mens en natuur. De industrialisatie bracht hier verandering in. Grote naaldbossen werden geplant voor de mijnbouw (zoals de Loonse- en Drunense Duinen) en eikenbossen voor de leerlooierijen. De introductie van de kunstmest rond 1885 maakte het mogelijk de arme heidegronden te ontginnen. Na de Tweede Wereldoorlog zijn op grote schaal landbouwgebieden heringericht, waarbij afgestemd werd op optimaal landbouwkundig functioneren. Hulpmiddel is de ruilverkavelingwet van 1954. Gezien de sterke aanwezigheid van de landbouwsector hebben de kernen een hoge concentratie agrarische bebouwing. De gemeente kent een hoge dichtheid aan boerderijen. Maar ook relictten als molens illustreren het rijke agrarische verleden.

Enkele tastbare agrarische relictten

Molens

De Hertogin van Brabant – poldermolen in Drunen –, de Emmamolen – poldermolen in Nieuwkuijk.

Boerderijen

De oudste boerenbedrijven waren vooral gemengde bedrijven. Veel voorkomende boerderijtypen zijn enerzijds de typische Brabantse kortgevelboerderij en anderzijds de typerende Langstraatboerderij. Bij beide zijn de woning en het bedrijfsgedeelte achter elkaar geplaatst. In het eerste geval ligt de boerderij evenwijdig aan de straat. De Langstraatboerderij daarentegen is niet alleen groter, maar zijn met het woongedeelte aan de weg of de dijk geplaatst.

*Molen De Hertogin van Brabant in Drunen
(foto: Heemkunde van de Oostelijke Langstraat)*

*De Emmamolen in Nieuwkuijk
(foto: Heusden in Beeld – Dick Buskermolen)*

2.6 Religieus erfgoed

Naast esthetische en cultuurhistorische waarden heeft religieus erfgoed ook symbolische en spirituele lading. Religie heeft een specifieke plaats in onze maatschappij. Vroeger nadrukkelijker aanwezig dan nu. Ook binnen Heusden is de religie tastbaar. Noemenswaardig is de Abdij van Berne, de langst bestaande kloostergemeenschap in Nederland. In 1134 stichtte ridder Fulco van Berne de abdij in het gehuchtje Berne. Tot aan de Tachtigjarige Oorlog was de abdij hier gevestigd. In 1579 verwoestten de watergeuzen de abdijgebouwen. De gemeenschap vond een veilige thuisbasis in 's-Hertogenbosch. Pas in 1853, toen in Nederland de bisschoppelijke hiërarchie herstelde, werd het voor de katholieken weer mogelijk zich te organiseren. Vanaf 1857 is de Abdij van Berne in Heeswijk gehuisvest.⁷ Heusden kende nog meer kloosters, waaronder Mariënkroon en het Sint-Catharinaconvent (1482-1588) in Vesting Heusden en de Cisterciënserpriorij Mariëndonk bij Elshout. Deze laatste werd in 1439 gesticht en hield stand tot 1562.

Ook in de zich ontwikkelende nederzettingen in het gebied ontstond de behoefte aan een religieuze ontmoetingsplek. Men begon kerken te bouwen. Elke historische kern beschikt over minimaal een kerk al dan niet met pastorie. De kerken gaan vaak terug tot de veertiende eeuw, maar ze zijn door de eeuwen heen aangepast of geheel vernieuwd. Zoals overal in Nederland verliest ook in Heusden religie als levenshouding aan belang en de hieruit voortkomende ontkerkelijking maakt dat het religieus erfgoed onder zware druk staat. Vaak zijn dergelijke gebouwen van grote (steden)bouwkundige waarde en vormt sloop een traumatische gebeurtenis voor inwoners die op die plek gedoopt of getrouwd zijn of mensen ten grave hebben gedragen. Kerken, pastorieën en ander religieus erfgoed worden gewaardeerd als essentiële beeld dragers van een stad of dorp, van groot belang voor de lokale identiteit. Deze Middeleeuwse dorpskerken zijn niet overal bewaard gebleven door Reformatie (Oudheusden) of de verwoestingen van de Tweede Wereldoorlog (Herpt,

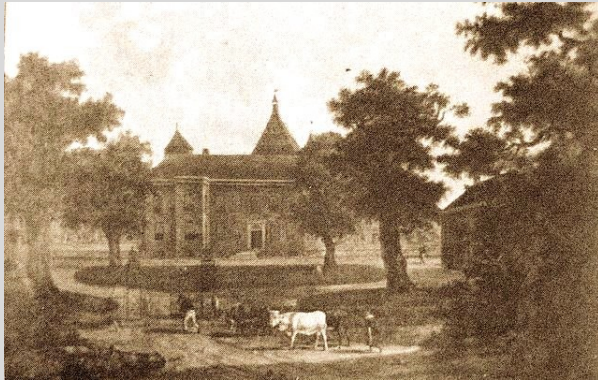
⁷ www.abdijvanberne.nl

Hedikhuizen, Heusden - gedeeltelijk).

Enkele tastbare religieuze relictten

Abdij Mariënkroon

Het voormalige Kasteel Onsenoort heeft sinds 1903 een religieuze bestemming. Het kasteel werd toen verkocht aan Abt Maréchal van de Cisterciënzerabdij te Pont Colbert bij Versailles. In 1906 zijn verbouwingen uitgevoerd ten behoeve van de nieuwe bestemming. Vanaf 1928 werd Onsenoort een zelfstandige priorij. In 1934 werden een nieuw klooster- en poortgebouw opgetrokken in Traditionalistische stijl met kenmerken van het Expressionisme. Het complex werd in 1937 vernoemd naar een voormalig klooster Mariënkroon in Heusden. Onlangs heeft de Focolare beweging zich hier gevestigd en is de naam veranderd in Mariapoli Mariënkroon.

Schilderij van Kasteel Onsenoort uit circa 1750
(foto: Heemkunde van de Oostelijke Langstraat)

Luchtfoto Abdij Mariënkroon – voormalig
Kasteel Onsenoort

Sint-Catharinaconvent

Ter plaatse van De Drie Hoefijzers in de Zustersteeg was van 1482 tot 1588 het Sint-Catharinaconvent gevestigd.

Kerkgebouwen

De kernen bieden een palet aan – door de eeuwen aangepaste – kerkgebouwen (al dan niet van rijkswege of gemeentelijk beschermd). Voorbeelden zijn de Nederlands Hervormde Kerk (oorsprong 14e eeuw) met consistorie (oorsprong 17e eeuw) aan de Grotestraat te Heesbeen, het gotische kerkje (oorsprong 15e eeuw) aan de Hoge Maasdijk in Hedikhuizen, de Nederlands Hervormde kerk aan de Grote Kerk (oorsprong 13e eeuw) te Vlijmen, de Sint-Jan de Doperkerk aan de Julianastraat te Vlijmen (1864-1866), de vroege Bossche Schoolstijl Sint Catharinakerk (1950) in Heusden, de Grote of Sint Catharinakerk (oorsprong 13e eeuw) aan de Burchtstraat in Heusden, de Luthersekerk (1951) aan de Putterstraat in Heusden.

*De Nederlands Hervormde Kerk in Heesbeen
(foto: Heusden in Beeld – Dick Buskermolen)*

*Het gotische kerkje in Hedikhuizen
(foto: Heemkunde van de Oostelijke Langstraat)*

*Interieur van de Sint-Jan de Doperkerk te Vlijmen
(foto: Heusden in Beeld – Dick Buskermolen)*

*Sint Catharinakerk in een vroeg Bossche
Schoolstijl in Heusden
(foto: Heemkunde van de Oostelijke Langstraat)*

2.7 Funerair erfgoed

Nauw verweven met het religieus erfgoed is het funerair erfgoed. Begraafplaatsen zijn bijzondere uitingen van onze houding tegenover het levenseinde en omgang met de menselijke sterfelijkheid. Graven, grafstenen, grafschriften en symbolen verwijzen naar de plaats die individuen en groepen in de samenleving hebben ingenomen. Ook maakt de funeraire cultuur veranderingen in religieuze, medische, sociale en kunstzinnige opvattingen zichtbaar. Tenslotte vormen begraafplaatsen niet alleen rustplaatsen voor de doden, maar ook groene, monumentale oasen voor de levenden, een plaats om even te ontsnappen aan de hectiek van het dagelijkse leven. Ook Heusden (bijvoorbeeld rondom een aantal kerken) beschikt over een aantal begraafplaatsen op haar grondgebied.

Enkele tastbare funeraire relictten

Joodse begraafplaats

In Heesbeen, net buiten de Vesting Heusden, ligt een joodse begraafplaats die vermoedelijk is aangelegd omstreeks 1865. Er bevinden zich circa 17 zerken met opschrift en een viertal kleine hardstenen paaltjes.

Oorlogsgraven op Hervormde Begraafplaats Oudheusden

Op deze begraafplaats aan de Vestingstraat liggen oorlogsgraven van het Gemeenebest.

*Ingang Joodse begraafplaats te Heesbeen
(foto: Heusden in Beeld – Dick Buskermolen)*

*Joodse begraafplaats te Heesbeen
(foto: Heusden in Beeld – Dick Buskermolen)*

Kerkhof bij Rooms Katholieke Kerk te Nieuwkuijk

Op het kerkhof bij de Rooms Katholieke Kerk Heilige Johannes Geboorte is een drietal van rijkswege beschermde grafmonumenten. Ook bevindt zich hier een aantal oorlogsgraven (WOII).

Begraafplaats bij Hervormde Kerk te Heusden

Rondom de Nederlandse Hervormde Kerk in Heusden is een begraafplaats gesitueerd met diverse grafmonumenten.

Kerkhofje van Oudheusden

Langs de Herptseweg ligt het kerkhofje met nog 18 graven en 5 eenvoudige stenen. Op het terrein staan nog enkele groene relictten als een beukenhaag, boomgaard en enkele oude bomen (o.a. beuken en kastanjes).

*Ingang kerkhofje te Oudheusden
(foto: Heusden in Beeld – Dick Buskermolen)*

*Kerkhofje te Oudheusden
(foto: Heusden in Beeld – Dick Buskermolen)*

2.8 Industrieel erfgoed

Vanaf de achttiende eeuw werd de Langstraat het belangrijkste leercentrum van Nederland met Waalwijk als centrum. Aan de rand van een bos gelegen met voldoende water nabij was dit gebied uitermate geschikt voor leerlooien. Huiden werden bewerkt in een loogbad waar gemalen eikenboomschors aan was toegevoegd (eeklooiestof). Men vervaardigde hoofdzakelijk schoenen en portemonnees. De leer- en schoennijverheid in de Langstraat kende grote bloeiperioden, vooral in het begin van de 19e eeuw. Daarnaast was ook de metaalindustrie bekend, waarvan scheepsschroevenfabriek Lips de bekendste is. Deze kwam in 1939 naar Drunen. Uit de schoenindustrie kwam de lijmproductie voort. Om de industriële ontwikkelingen te faciliteren werden cruciale infrastructurele ingrepen gedaan. Zo werd in 1886-1890 de spoorlijn Lage Zwaluwe – 's-Hertogenbosch aangelegd, officieel de Langstraatspoorlijn. Oorspronkelijk was het de bedoeling, dat een dubbelspoor aangelegd zou worden. Dit is een enkelspoor geworden. Verder waren vele schoenfabrieken langs het tracé gelegen. Vandaar de bijnaam halve-zolen lijn. Ook werden maatregelen genomen om de voortdurende dreiging van overstromingen vanuit de Maas te voorkomen. Tussen 1887-1900 werden de maaswerken (aanleg Bergsche Maas en het Drongelens Kanaal) voltooid. Deze werden in 1904 geopend. Door de oprichting van de Europese Economische Gemeenschap (EEG) verloor deze industrie vanaf eind jaren '50 haar positie. In Drunen zijn nog twee schoenfabrieken in werking: Durea BV (opgericht in 1948) en Schoenenfabriek Vesters (opgericht omstreeks 1935).

Naast Drunen kent ook Vlijmen een rijke industriële geschiedenis. Qua agrarische activiteiten was Vlijmen vooral bekend vanwege de hopteelt en de mandenvlechterij. In 1930 werkte maar liefst 75% van de beroepsbevolking in deze bedrijfstak.

Enkele tastbare industriële relictten

Fabriekscomplex Lips

December 1939 werd Lips' Scheepsschroevengieterij officieel geopend. De firma begon in 1925 met een gieterij in 's-Hertogenbosch die verplaatst werd naar Drunen. In de loop der tijd zette men ook een aluminiumbranche op, die in 1968 werd overgenomen door Alcoa. Delen van het fabriekscomplex zijn op dit moment nog bewaard gebleven en herinneren aan het industriële verleden.

Verwant aan de fabriek van Lips is het voormalige automuseum in Drunen die de collectie van Max Lips tentoonde. In 1974 werd dit museum geopend in een pand, ontworpen door Anton Pieck. Thans is het pand in gebruik als cultureel centrum de Voorste Venne.

Halve zolenlijntje met bijbehorende spoorbruggen bij Drunen

De voormalige spoorlijn is bij Drunen nog zichtbaar door een fietspad, twee spoorbruggen en een wachtershuisje. De tramlijn had halteplaatsen in Drunen-Elshout-Heusden.

Venkantbrug

In 1886 als onderdeel van Langstraatspoorweg aangelegd over de Bossche Sloot, en recent gerestaureerd. Het betreft een geklonken, ijzeren vakwerk- spoorbrug. Hij bestaat uit twee identieke secties met een lengte van 16.20 m. In het midden rust hij op een massief gemetselde bakstenen pijler met een dakplaat in gewapend beton. De landhoofden zijn gemetseld in baksteen en natuursteen.

Bedrijfsgebouw Mommersteeg zaadteelt en zaadhandel NV

Naar ontwerp van architect J. Luyben werd een bedrijfsgebouw opgetrokken in Traditionalistische stijl. Het oudste deel dateert uit de jaren '20 van de vorige eeuw. Een grote uitbreiding vond plaats in 1936. Na WOII werden aan de achterzijde grote hallen opgetrokken. Deze zijn onlangs gesloopt.

Jonker Fris gebouwen in Heusden

In 1910 werd de conservenfabriek opgericht onder de naam Van Wagenberg Festen. Soep en spinazie in blik waren de eerste producten. Vanaf 1920 werd ook fruit ingeblikt. Uiteindelijk bracht het bedrijf blikgroenten, peulvruchten en appelmoes in blik, fruit in blik en vlaaivulling op de markt. In 2008 werd de bedrijfslocatie opgeheven en kwam het fabrieksterrein aan de Maasdijk leeg te staan.

Voormalige leerlooierij Vlijmen

In de tweede helft van de 19e eeuw werd aan de Meliestraat te Vlijmen een leerlooierij opgetrokken.

Voormalige bierbrouwerijen Vlijmen

Aan de Meliestraat en de Julianastraat staan twee voormalige bierbrouwerijen (resp. bierbrouwerij De Valk van brouwer Van Nieuwkuyk en Het Hert van brouwer Corman).

*De Mommersteeg
(foto: Heemkunde van de Oostelijke Langstraat)*

*De Venkantbrug
(foto: Heemkunde van de Oostelijke Langstraat)*

2.9 Conclusie

Heusden is een gemeente met een rijke, maar ook een bewogen geschiedenis. Het DNA van Heusden biedt dan ook een grote diversiteit, getuige de vele nog aanwezige sporen van dit verleden. Het element water speelt hierbij een belangrijke rol. Een greep uit de vele cultuurhistorische schatten. De Vesting Heusden is een duidelijk restant van het fortificatieverleden. Maar er is meer... Denk bijvoorbeeld aan de wielen die herinneren aan enkele historische dijkdoorbraken of de verschillende sluizen. De Drunense en Loonse duinen als het grootste stuifzandcomplex van Nederland. Of de Middeleeuwse dijk -- Zeedijk-Heidijk-Akkerweg-Kooiweg-Meerdijk-Heidijk-Vlijmensedijk-Molenhoek-Voordijk-Inlaagdijk-Oude Haven-Hoge-Maasdijk -- die de gemeente omsluit en zonder welke het bestaan van de verschillende kernen onmogelijk was. Of de karakteristiek langgerekte straatdorpen met kenmerkend religieus erfgoed, waar bij een aantal ook het typische slagenlandschap nog zichtbaar is. Zelfs in kernen, die in de tweede helft van de twintigste eeuw een sterke groei hebben gezien (zoals Vlijmen en Drunen), is het dorpslint herkenbaar. Deze organisch gegroeide structuren

hebben veel historische bebouwing. En verder de vele agrarische sporen in de vorm van boerderijen (o.a. de Fellenoord en de Pessaert). Industriële sporen van de leer- en schoenmakersindustrie in de Langstraat.

Kortom, **eenheid in verscheidenheid**, dat is de kracht van Heusden!

3. Interpreteren

Erfgoedvisie Heusden

Geschiedenis maakt ons tot wat we zijn. Het geeft vorm aan onze identiteit. Sporen van dit verleden maken deze identiteit zichtbaar. Cultureel erfgoed is betekenisgevend: mensen kennen er een bepaalde betekenis aan toe die boven de tijd en oorspronkelijke betekenis uitstijgt. De kernwaarden (zoals omschreven in hoofdstuk drie **Interpreteren**), die onderling met elkaar verweven zijn, zijn dan ook tastbare overblijfselen van de rijke Heusdense geschiedenis. Ze vormen belangrijke bestanddelen van de identiteit van het gebied. Meer kennis over het cultureel erfgoed heeft begrip van het gebied tot gevolg; begrip voor het verleden en heden en een verwachting voor de toekomst. Alleen daarom zijn bescherming, instandhouding en versterking al noodzakelijk.

3.1 Overkoepelende erfgoedvisie

De instandhouding van cultureel erfgoed heeft ook een economische waarde. Het is een aanjager van de lokale economie. Cultuurhistorische kwaliteit leidt al snel tot een hogere marktwaarde en biedt legio mogelijkheden voor recreatie en toerisme. Dat investeren in cultuurbehoud loont, wordt door verschillende publicaties onderschreven ('*Eigen haard is goud waard*', '*De waarde van cultuurhistorisch erfgoed in keiharde euro's*' en '*Cultuurbehoud loont!*'). Erfgoed genereert vele geldstromen. Kosten voor herbestemming, onderhoud, restauratie, toegankelijkheid en informatievoorziening zijn investeringen die zichzelf uiteindelijk terugverdienen.⁸

Dat de belangstelling voor het verleden groeiende is, bleek ook tijdens de 17e eeuwse handelsmarkt in Heusden in juni 2009 (foto: Heusden in Beeld – Dick Buskermolen)

Sporen van het verleden geven een toegevoegde belevingswaarde aan historische steden, dorpen, landschappen, maar ook aan nieuwbouwwijken waar de daar aanwezige cultuurhistorische waarden hun plek krijgen. Cultureel erfgoed zorgt voor een verbetering van de levenskwaliteit, doordat gemeenten qua uiterlijk vertoon aantrekkelijker zijn en dat het er fijner wonen en werken is. Waardevolle elementen verschaffen de inwoners een gevoel van eigenheid en herkenbaarheid van hun ruimtelijke omgeving.

Ze worden ambassadeurs van hun eigen gemeente. Een omgeving om trots op te zijn!

Betekent dit dan, dat de geschiedenis bevroren moet worden en alles behouden moet blijven? Nee, zeker niet! Geschiedenis staat niet stil, maar zet zich voortdurend voort. Om de leefbaarheid te bevorderen moet er ook naar de toekomst gekeken worden, waarbij het verleden als inspiratiebron wordt gebruikt. Door middel van een zorgvuldige ontwikkeling streeft Heusden naar een verzekerde en

⁸ Rapporten '*Rekenen met monumenten*' en '*Doorrekenen met monumenten*' van de Nationale Investeringsbank (resp. 1994 en 1998).

levende toekomst van het cultureel erfgoed. Geschiedenis van gebieden of objecten wordt vanaf het begin meegenomen in het plan- of ontwerpproces. De zorgvuldigheid heeft betrekking op het menselijk handelen; de grootste bedreiging van het cultureel erfgoed. Het gaat om waardevermindering door enerzijds verwaarlozing als gevolg van niet ingrijpen en anderzijds door (on)bewust verkeerd ingrijpen. Het is aan de gemeente om de zorgvuldigheid te waarborgen.

Bij deze zorgvuldige aanpak is een eigentijdse restauratie- en inrichtingsvisie leidend. Een visie waarbij behoud van de gegroeide situatie uitgangspunt is en historische elementen onderdeel worden van een moderne cultuur. Niet een eenheid van stijlen nastreven, maar diversiteit en authenticiteit van de cultuurhistorische elementen bewaren. De *Charter van Venetië* meldt '*It is our duty to hand them on in the full richness of their authenticity*'. Het gaat om het behouden van sporen voor latere generaties. Uitgangspunten zijn de leesbaarheid van de ontstaansgeschiedenis van steden en dorpen en de ontwikkelingsgeschiedenis van de architectuur. Dit impliceert dus aandacht voor alle perioden, zowel historisch als modern, zowel met betrekking tot bouwkunde, stedenbouw als landschappelijke elementen. Deze visie vraagt om zorgvuldigheid betreffende reconstructie, maar ook om richtlijnen voor materiaalgebruik, vormgeving en verplaatsing.

Heusden kiest in principe niet voor reconstructie, sloop of herbouw. Heusden sluit aan op de algemene restauratierichtlijn, namelijk die van conserverend herstel: consolideren en alleen verrichten wat nodig is voor instandhouding, stopzetting van degradatie, en tevens datgene doen dat nodig is voor het weer gezond maken en voor het toekomstig gebruik. Er is het besef dat onze kennis en smaak tijdsgebonden zijn en over vijftig jaar weer anders kunnen zijn. Vernieuwing is alleen aan de orde als het de enige manier is het voortbestaan van het gehele of gedeeltelijke monument te waarborgen. Bij sierende delen is vernieuwing geoorloofd als het niet mogelijk is door beschermende maatregelen verder verval te voorkomen en als uitstel ingrijpen compleet verval zou betekenen. Als het noodzakelijk is bepaalde onderdelen te vervangen (...) dan moet dit gebeuren op een manier die laat zien dat er sprake is van 'later werk'.⁹ Dit zal leiden tot maatwerk, aangezien elke locatie een eigen geschiedenis en omgeving heeft. Daarom is zorgvuldig onderzoek naar de historische context een cruciale basis. Zie in de **Bijlagen** voor een uiteenzetting van de landelijk geldende restauratiefilosofie. Deze Erfgoednota pretendeert ontwikkelingsgericht te zijn. Met voornoemde visie ontstaat de benodigde ruimte voor toekomstige ontwikkelingen, geïnspireerd op het verleden en refererend aan de historische context.

3.2 Erfgoedvisie Vesting Heusden

Ondanks dat de Erfgoednota de gemeente als één samenhangend geheel ziet – waar de voorgaande overkoepelende erfgoedvisie ook op van toepassing is – is het relevant om bij het element Vesting Heusden extra stil te staan. Ten eerste omdat de gemeente op dit moment aan een specifiek visiedocument werkt voor de vesting – *Visie Vesting Heusden 2035*. Het aanwezige culturele erfgoed dient binnen deze visie als een kaderstellende voorwaarde te worden meegewogen.

Ook omdat het een compacte gemeenschap op zich betreft binnen de gemeentegrenzen. Een gemeenschap met een specifiek Nederlands verdedigingskarakter, dat op waterwerken berust. De vesting van weleer is nadrukkelijk en herkenbaar aanwezig. Het vormt het historische hart van de gemeente. Het is dan ook van belang dat de vestingwerken voor de toekomst gewaarborgd blijven.

Vervolgens vanwege de verschillende belangen die binnen deze kleine schaal spanningen met zich meebrengen; belangen betreffende het woon- en leefklimaat in de vesting. Algemene aandachtspunten hierbij zijn ruimtelijke kwaliteit, cultuurhistorische kwaliteit, mobiliteit en economische activiteiten. De Vesting Heusden is de woonplaats van een kleine 2.000 inwoners. Een prettig

⁹ Artikel *Het restaureren van gebouwen: algemene uitgangspunten* – ook wel bekend geworden als de restauratiefilosofie, Restauratievademecum 1991, Sdu Uitgevers.

woonklimaat is voor deze doelgroep belangrijk. Dit wordt bevorderd door zaken als voldoende parkeergelegenheid nabij de woning, de juiste winkelveorzieningen, de historische ambiance en rust. Deze rust is echter relatief. Daarnaast trekt de vesting jaarlijks namelijk vele toeristen. In de periode winter 2009 – najaar 2010 waren dat 580.000 toeristen – voornamelijk dagrecreanten – die samen verantwoordelijk waren voor 714.000 bezoeken aan de vesting.¹⁰ Een gunstig toeristisch klimaat stelt eveneens een aantal randvoorwaarden, zoals voldoende parkeergelegenheid nabij de trekpleister, de juiste winkel- en horecaveorzieningen en historische ambiance.

Deze druk op de compacte maatschappij is niet louter een fenomeen van de laatste decennia. Ook in vroeger eeuwen was er sprake van interne spanningen. Bijvoorbeeld wanneer garnizoenen met (buitenlandse) huursoldaten gehuisvest moesten worden. Hierdoor nam het inwonersaantal toe. Het zorgde tegelijkertijd echter ook voor de bloei van de lokale economie. Zo danken vrijwel alle gilden hun bestaansrecht aan de legering van garnizoenen. Heusden is dus van oudsher een plek waar wonen, werken en recreëren binnen een klein oppervlak geschiedde. En waar verschillende bevolkingsgroepen met elkaar binnen de stadsmuren leefden.

In 2008 was het 40 jaar geleden, dat de grootscheepse restauratie van Vesting Heusden begon. Ter ere daarvan werd een speciale postzegel uitgegeven (foto: Heusden in Beeld – Dick Buskermolen)

In de laatste plaats omdat het stadje een lange en bewogen traditie heeft wanneer het gaat om (overheids)bemoeienis. Enerzijds betreffende de aanleg en aanpassing van de vesting ten tijde van oorlog. Anderzijds met betrekking tot het omgaan met de vestingwerken in het vroege verleden. Zoals uit het hoofdstuk twee **Inventariseren** gebleken is, is na de Tweede Wereldoorlog de discussie ontstaan wat te doen met de zwaar gehavende stad. In 1968 is begonnen met een uitgebreid plan vanuit een reconstruerende restauratievisie. Deze 'reconstructie' speelt tot op de dag van vandaag een belangrijke rol bij ontwikkelingen die zich binnen de vestingwerken afspelen. Al vanaf het moment dat de keuze werd gemaakt voor een reconstructie van de stad, vinden discussies plaats over het succes van deze onderneming en de wijze waarop men hier in de toekomst mee moet omgaan. Het is van belang om de in 1968 gemaakte keuze te plaatsen in zijn tijd. Het stedenbouwkundige concept van reconstructie geldt als een bijzonder vroeg voorbeeld van een op historische gestoelde restauratievisie die vanaf eind jaren '70 van de vorige eeuw (ten tijde van de grootschalige stadsvernieuwingsprojecten) in zwang raakt. Het heeft om deze reden alleen al cultuurhistorische waarde omdat het inspeelt op een 'gevoel voor historie' dat pas enkele jaren later op landelijk niveau waarneembaar is. De vergaande aanpak, met reconstructie van de 17e eeuw als leidraad, past niet meer binnen de huidige (stads)restauratievisies.

Waardering van de vesting

Op de cultuurhistorische waardenkaart (2006) van de provincie Noord-Brabant staat de Vesting Heusden aangeduid met een zeer hoge cultuurhistorische waarde. De waarde wordt bepaald door de

¹⁰ Onderzoek Bezoekersstromen Vesting Heusden, NRIT Onderzoek, 2009, blz. 43

historische stedenbouw (historisch gegroeide ruimtelijke structuur en de historische bebouwing), de historische zichtrelatie (schootsveld) en de indicatieve archeologische waarden.

'Een als versterkt tolhuis met kasteel bij de Maas in de periode 1200-1300 ontstane nederzetting, uitgegroeid tot bastidestad met Middeleeuwse en uit de periode 1600-1700 daterend stedenbouwkundige plan. De afsnijding van de maasmeander die tot 1460 langs het stadje liep, betekende een economische aderlating die gecompenseerd werd door het toenemend belang als strategische vestingstad in de grensstreek tussen Hertogdom Brabant en Graafschap Holland en de inkomsten die voortkwamen uit de aanwezigheid van een garnizoen. Bijna 500 jaar later in 1904, bij de aanleg van de Bergsche Maas, kwam Heusden terug aan de Maas te liggen. Dit leverde een aantal nieuwe industrieën op w.o. een scheepswerf en een machinefabriek maar geen ruimtelijke groei. Meters hoge kranen zijn thans een onderdeel geworden van de Heusdense skyline. Het stedenbouwkundig patroon bestaat uit een onregelmatige gritstructuur, met als hoofdstraat de zuidwest-noordoost getraceerde Breestraat, Botermarkt, Hoogstraat en Waterpoort. Deze bestaat uit overwegend twee, soms tweeënhalve of drielaagse bebouwing, in de rooilijn geplaatst en met de nokken loodrecht op de straat getraceerd. Hieronder zijn een groot aantal rijksmonumenten. Op het einde van de straat staat de Waterpoort. De Vismarkt in het noordwesten is een rechthoekig plein met overwegend tweelaagse aan gesloten bebouwing. De visbank in het noordelijk deel scheidt de markt van de na 1968 heruitgraven Stadshaven. Nabij het burchtplein staat de in 1949 opgetrokken St. Catharinakerk. Daarachter bevindt zich de herbouwde kasteelruïne met delen uit de periode 1400-1600. De toegang tot de vestingstad geschiedde via een viertal poorten: een over het water, via de zogenaamde Waterpoort en via een drietal landpoorten; de Herptsepoort in het oosten, De Oudheusdensepoort in het zuiden en de Wijkse Poort in het noordwesten. De vestingwerken bestaan uit wallen, verschillende bastions, ravelijnen, enveloppen en diverse grachten. In de periode 1968-1984 werden in de gehele stad restauratie/reconstructiewerkzaamheden uitgevoerd, als basis diende de kaart van Blaeu uit 1649, die vestingwerken werden hersteld en terug onder profiel gebracht naar de toestand in 1774. Door rekening te houden met de historische, karakteristieke kleinschalige bebouwing bij naoorlogse uitbreidingen werden schaalbreuken vermeden en vormen 'oud' en 'nieuw' een coherent geheel.'

De zeer hoge waardering werd al op 21 augustus 1972 bevestigd. Toen werd de Vesting Heusden, met inbegrip van de vestinggordel, tot een van rijkswege beschermd stadsgezicht aangewezen. De aanwijzingstekst luidt:

'Overwegende dat Heusden, gemeente Heusden, door zijn strategische ligging een belangrijk historisch vestingstadje, met de in 1630 aangelegde wallen en grachten, het nog authentieke stratenpatroon en een groot aantal 17e eeuwse, 18e eeuwse en 19e eeuwse monumenten een beeld vormt, dat van algemeen belang is vanwege het karakter en de schoonheid van het geheel'. Het totaalbeeld kreeg een historische authenticiteit toebedeeld. Met de aanwijzing tot beschermd stadsgezicht werd het mogelijk een specifiek bestemmingsplan op te stellen waarmee de bebouwing en historische structuur gehandhaafd blijven. Bijzondere aandacht moest besteed worden aan:

- De schaal van de bebouwing uit te drukken in perceelbreedte, goothoogte, nokrichting en gebruik van materialen.
- Het volgen van de bestaande rooilijnen.
- De profilering van de openbare ruimte; in deze ruimten te gebruiken materialen en te handhaven of aan te brengen beplantingen.
- Het vrije uitzicht op de wallen.

In 1984 is het *Bestemmingplan Vesting Heusden* opgesteld, waarin voornoemde voorwaarden zijn opgenomen. Op dit moment wordt gewerkt aan een actualisering van dit bestemmingsplan waarin voornoemde voorwaarden wederom verwerkt worden.

Omgang cultuurhistorische waarden Vesting Heusden

Ook voor de Vesting Heusden geldt de restauratiefilosofie, zoals die voorgaand omschreven is. Het beheerplan *'Heusden na de restauratie'* (1992) vermeldde al het volgende:

'Voor een hedendaagse restauratie geldt als uitgangspunt het conserveren en consolideren van het monument, zoals door de geschiedenis met zijn wijzigingen, toevoegingen en verwerking tot onze tijd is gekomen. Dat laat onverlet de mogelijkheden om storende en functionele toevoegingen van vaak recente datum (winkelpuien) te vervangen. Er moet dan sprake zijn van een verminking van de gevel die zonder architectonische of historische betekenis is. In ieder geval moet worden vermeden dat de gevel van een gebouw in totaliteit wordt omgevormd naar een vermeende vroegere toestand. Het kan in die situaties aanbeveling verdienen om de aandacht te richten op vervanging, afgestemd op architectonische opvattingen van deze tijd.'

Belangrijke uitgangspunten, die in de *Visie Vesting Heusden 2035* thuishoren, zijn:

- In acht nemen van de begrenzing die geldt voor het beschermde stadsgezicht.
- Sparen van de authentieke vestingelementen en archeologische resten. Behoud en versterking van de nu aanwezige objecten en structuren. Om deze elementen goed in beeld te krijgen verdient het aanbeveling om een cultuurhistorische inventarisatie uit te voeren. Uitmondend in een Erfgoedkaart met een waarden- en beleidskaart. De gemeente Heusden participeert in een intergemeentelijke samenwerkingsverband voor het opstellen van dergelijke kaarten. In opdracht van de Streekraad Groene Woud zijn zowel een archeologische verwachtingskaart door Vestigia in de maak als een Cultuurhistoriekaart (met betrekking tot de historische geografie en historische bouwkunde) in de maak. Samen vormen zij de Erfgoedkaart van Heusden.
- Eén van de beste garanties voor instandhouding van gebouwde monumenten is bewoning. Daarbij opmerkend, dat de eigenaren zich wel voldoende historisch bewust zijn van de waarden van cultureel erfgoed. Op deze manier worden de objecten dagelijks gebruikt en onderhouden. Vanuit het oogpunt van de instandhouding van erfgoed is het daarom aan te bevelen om de leefbaarheid binnen de vesting te optimaliseren (binnen de mogelijkheden van het historisch referentiekader).
- Behoud door behoedzame ontwikkeling: mochten er zich herbestemmingvraagstukken voordoen, dan dient men op zoek te gaan naar passende functies. Uitgangspunten zijn diversiteit in het winkelbestand en het in stand houden en versterken van het verleden.
- De cultuurhistorische waarden maken van de Vesting Heusden ook een aantrekkelijke bezienswaardigheid voor toeristen. Vanuit de instandhouding van het erfgoed is massatoerisme niet wenselijk. Verleg de focus naar erfgoedtoerisme, waarbij het aanbeveling verdient om bij de beleefbaarheid van de Vesting Heusden meer nadruk te leggen op het zichtbaar en tastbaar zijn van het interessante verleden. Bijvoorbeeld door de verborgen onderdelen van de vestingwerken in de openbare ruimte of planvorming mee te nemen. Ook dient hierbij gewezen te worden op de relatie tussen de Vesting Heusden en het ommeland, die onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Toon deze samenhang, waardoor ook spreiding van toerisme ontstaat.
Op dit gebied zijn in het verleden reeds enkele projecten uitgevoerd, waaronder de reconstructie van de oude stadspoorten.

4. Inbedden

Strategie

In dit hoofdstuk wordt de strategie uiteengezet om de erfgoedvisie en gestelde doelen te bereiken. De beleidskaders **bescherming** en **instandhouding** zijn nader uitgewerkt aan de hand van aanbevelingen en maatregelen behorende bij de geformuleerde scenario's (resp. **fundament**, **omhulsel** en **polijsten**).

4.1 Bescherming – scenario Fundament

Uit de bijlage **Inschatten** blijkt, dat Heusden de afgelopen jaren een pragmatisch beschermingsbeleid heeft gevoerd en voldaan aan wettelijke verplichtingen op het gebied van monumenten en archeologie. Er ligt kortom een gedegen **fundament**. In het licht van de huidige wetgeving is een aantal verfijnende aanbevelingen te doen om het basisscenario te actualiseren:

Gemeentelijke monumentenverordening

- **Archeologie:** Uitgangspunt van de Wet op de archeologische monumentenzorg – en daarmee van de gemeentelijke verordening – is primair, dat in het bestemmingsplan, door middel van een gemeentelijke archeologische waardekaart, wordt vastgelegd waar zich archeologische waarden in de bodem kunnen bevinden. Ook wel het 'archeo-proof maken' van bestemmingsplannen. Het vaststellen van een verordening, waarin archeologie is opgenomen, biedt mogelijkheden om archeologische waarden te beschermen in de periode dat er (nog) geen archeo-proof bestemmingsplan is. Vanaf het moment dat het bestemmingsplan dat wel is, zal de verordening een sectorale aanvulling zijn. Om archeologie steviger te verankeren in het erfgoedbeleid van Heusden wordt daarom aanbevolen de monumentenverordening te actualiseren. Door deze uitbreiding is een andere tenaamstelling van de verordening voorstelbaar (bijvoorbeeld de Erfgoedverordening).
- **Voorbescherming:** Voor rijksmonumenten is de voorbescherming via de Monumentenwet 1988 geregeld, maar het verdient aanbeveling eenzelfde voorbescherming voor gemeentelijke monumenten te regelen. Dit houdt in, dat in de periode van kennisgeving van het voornemen van het college van B&W om een monument op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen tot het daadwerkelijke aanwijzingsbesluit enkele beschermingsregels van kracht zijn. Zo mag het 'voorbeschermde' monument niet worden afgebroken, gewijzigd of verplaatst zonder een gemeentelijke monumentenvergunning. Het wordt aanbevolen om de gemeentelijke verordening op dit punt te actualiseren.

Bescherming – scenario Omhulsel

Naast de hierboven gegeven aanbevelingen om het **fundament** nader te versterken zijn vervolgens een aantal aanbevelingen te geven voor het middenscenario **Omhulsel** (een aantal van de aanbevelingen is al opgepakt):

Gemeentelijke monumentencommissie

- **Transparantie:** Het jaarverslag van de gemeentelijke monumentencommissie van Heusden, zoals dat sinds 2008 wordt opgesteld, is een belangrijk instrument met betrekking tot de interne (binnengemeentelijke) en externe (buitengemeentelijke) communicatie over het werk van de commissie. Het maakt inzichtelijk hoe de commissie is samengesteld en hoe zij werkt.

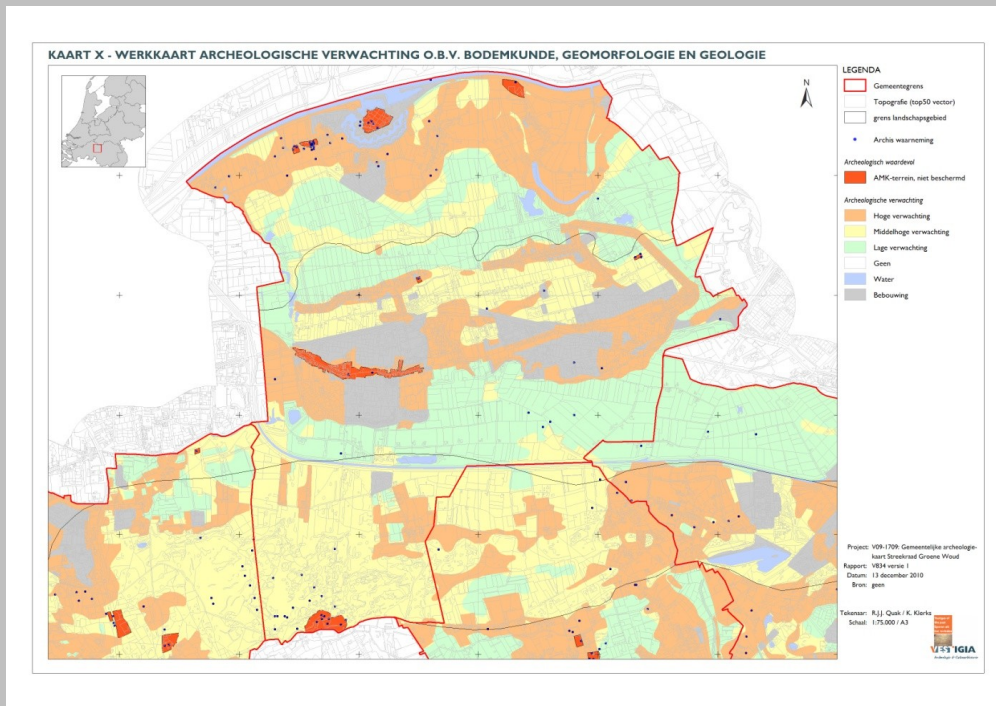
Aanbevolen wordt om het jaarverslag, naast de feitelijke informatie, uit te breiden met meer attractieve informatie (eigenaar aan het woord, restauratieplan nader toegelicht, heemkundekring in beeld etc.). Dit vergroot de informatiewaarde, maar zeker ook de

communicatiewaarde en het *commitment* van partijen. Met het jaarverslag 2010 is hiermee een aanvang gemaakt.

- **Verbreding focus:** Uit onder andere publicaties van de Erfgoedinspectie blijkt, dat de monumentencommissie voldoende is uitgerust voor haar taken. Met het oog op de vergroting van de gemeentelijke verantwoordelijkheden en de verbreding – van monumenten naar ook archeologie en cultuurlandschap – is het raadzaam om nader te bekijken of de huidige monumentencommissie ook voldoende is uitgerust voor de nieuwe taken. Het vraagt immers naast de al aanwezige kennis over restauratie(techniek), architectuur- en bouwhistorie, stedenbouw en architectuur, ook kennis over archeologie, landschap en historische geografie. Binnen de monumentencommissie is afgesproken deze kennis zo nodig op ad-hoc basis in te huren. Ter aanvulling is bovendien kennis over de lokale of regionale geschiedenis sterk aan te bevelen. Alhoewel deze kennis met de nieuwe lokale erfgoedkaarten voor een belangrijk deel eveneens al wordt binnengehaald. Mogelijk kan op meer structurele wijze een soort 'kennispool' opgesteld worden, zodat – naast de vaste commissieleden – naar behoefte andere deskundigen aan kunnen schuiven. Deze verbreding maakt een andere tenaamstelling van de commissie voorstelbaar (bijvoorbeeld de Erfgoedcommissie of Commissie Ruimtelijke Kwaliteit).

Erfgoedkaart

- **Inventariseren:** In hoofdstuk twee **Inventariseren** is kort het Heusdens DNA beschreven. Deze inventarisatie is niet volledig, maar geeft een inzicht in de verschillende kernwaarden. Voor een gedegen erfgoedbeleid is een volledige inventarisatie van cultuurhistorische waarden noodzakelijk, zowel boven- als ondergronds. Het opstellen van een zogenaamde Erfgoedkaart, bestaande uit een waarden- en beleidskaart, verdient dan ook aanbeveling.

De archeologische verwachtingskaart opgesteld door Vestigia

Op dit moment wordt in opdracht van de Streekraad Groene Woud gewerkt aan de opstelling van een Cultuurhistoriekaart, waarbij aandacht is voor de bovengrondse cultuurhistorische waarden bestaande uit de historische geografie en de historische bouwkunde. Vanuit een gedegen geschiedschrijving wordt betekenis gegeven aan cultuurhistorische elementen.

Vervolgens worden de vanuit de geschiedenis relevante elementen gewaardeerd en op de Cultuurhistoriekaart aangeduid. De binnengekomen reacties naar aanleiding van oproep zijn in dit traject meegewogen.

Aan deze Cultuurhistoriekaart kan vervolgens een beleidskaart gekoppeld worden, waarin

concrete adviezen gegeven worden ten aanzien van de problematiek van instandhouding, bestendiging en versterking van cultuurhistorische waardevolle gebouwen en landschappen. Naar verwachting zullen voornoemde kaarten eind 2011 gereed zijn en in 2012 vastgesteld kunnen worden.

Analoog aan voorgaande is inzicht in de ondergrondse waarden ook van cruciale waarde voor het erfgoedbeleid. Vandaar dat het uitvoeren van een archeologische inventarisatie aanbevolen wordt.

Ook op dit gebied zijn al de nodige stappen ondernomen. In opdracht van de Streekraad Groene Woud wordt voor Heusden door Vestigia ook een archeologische verwachtingskaart opgesteld. De kaart biedt inzicht in de bekende archeologische vindplaatsen en terreinen die door provincie en rijksoverheid zijn geormerkt als terreinen met een archeologische status. Maar ook geeft de kaart een zo actueel mogelijk overzicht van nog te verwachten archeologische waarden binnen Heusden. Daarbij is een categorisering aangebracht van hoge, middelhoge, lage en geen waarde.

Voornoemde kaarten vormen samen de zogenaamde Erfgoedkaart. Het zijn echter kaarten van inventariserende aard. Een vertaling naar een gedetailleerde beleidskaart verdient aanbeveling. Dan kunnen ze in de toekomst als onderlegger dienen voor bijvoorbeeld nieuw op te stellen bestemmingsplannen (zie ook hoofdstuk zes **Interveniëren**).

Archeologie

- **Gemeentelijk archeologiebeleid:** Een vervolgstap op voornoemde archeologische verwachtingskaart is archeologiebeleid. Het verdient aanbeveling om deze belangrijke vertaalslag te maken, zodat het archeologiebeleid ingevuld wordt. Belangrijke aandachtspunten zijn het beleidsinstrumentarium (in de vorm van aangepaste bestemmingsplannen en eventueel een aangepaste gemeentelijke verordening), selectie en onderzoeksagenda (aanwijzing gemeentelijke archeologische monumenten en welke eisen worden aan de verschillende verwachtingsgebieden gesteld), vergunningprocedure (opname verplichtingen in opgraafvergunning en de controle daarvan), intern en externe voorlichting en registratie (van rapporten en koppeling met bestaande systemen). In overleg met de gemeentelijk archeoloog van 's-Hertogenbosch kan in deze fase hieraan nader vorm gegeven worden.

Bescherming – scenario Polijsten

Naast de hierboven gegeven aanbevelingen voor het middenscenario **Omhulsel** zijn vervolgens aanbevelingen te geven voor het topscenario **Polijsten** (de aanbevelingen zijn deels al opgepakt):

Gemeentelijke monumentenverordening

- **Beeldbepalende panden:** Er bestaan verschillende gradaties in de cultuurhistorische waarden van panden. Enerzijds zijn er panden die zonder meer de status van beschermd rijks- of gemeentelijk monumenten verdienen. Anderzijds bestaan er panden die beeldondersteunend zijn in de karakteristiek van een straat of wijk. Deze panden zijn beeldbepalend. Sinds 2005 bestaat voor beeldbepalende panden binnen een beschermd stads- of dorpsgezicht de mogelijkheid om een laagrentende lening bij het Cultuurfonds voor Monumenten Noord-Brabant aan te vragen. Ondanks dat deze categorie niet specifiek in de gemeentelijke monumentenverordening genoemd wordt, beschikt Vesting Heusden over een dergelijke lijst. In de *Gebiedsuitwerking Vesting Heusden – welstandsnota 2004* zijn deze panden aangeduid. De lijst is de afgelopen jaren wel geslonken, aangezien vele de status van gemeentelijk monument hebben gekregen. Ondanks dat beeldbepalende panden geen regelgeving voor monumentenvergunning kennen, worden plannen aangaande deze panden – net als andere plannen in de vesting – wel voorgelegd aan de gemeentelijke monumentencommissie.

*Demer 3 en 5 zijn voorbeelden van beeldbepalende panden in Vesting Heusden
(foto: Heemkunde van de Oostelijke Langstraat)*

Op deze manier wordt zoveel mogelijk tegemoet gekomen aan de wens om de ruimtelijke kwaliteit binnen het stadsgezicht in stand te houden. Voor de instandhouding van deze categorie verdient het aanbeveling om de beeldbepalende panden in Vesting Heusden zowel op de Cultuurhistoriekaart als in het nieuw te formuleren welstandsbeleid mee te nemen.

*R.K. Lambertuskerk aan het Raadhuisplein te Drunen is een voorbeeld van naoorlogs erfgoed – 1952 gebouwd naar ontwerp van architect H.C. van Leur in Delftse Schoolstijl. Het heeft de status van gemeentelijk monument
(foto: Heemkunde van de Oostelijke Langstraat)*

*Architect H.C. van Leur ontwierp in 1952 ook de bij de R.K. Lambertuskerk behorende pastorie. Deze heeft niet de status van gemeentelijk monument
(foto: Heemkunde van de Oostelijke Langstraat)*

Gemeentelijke monumentenlijst

- Aandacht voor naoorlogs erfgoed:** De landelijke belangstelling en waardering voor naoorlogs erfgoed (1940-1965) is de afgelopen jaren sterk gegroeid. Het overwegend negatieve beeld en het gebrek aan kennis over dit erfgoed is dankzij vele publicaties, tentoonstellingen en bijeenkomsten, die over dit onderwerp georganiseerd zijn, bijgesteld. Het inventariseren en analyseren van wederopbouwarchitectuur biedt de mogelijkheid tot het maken van verantwoorde keuzes betreffende wijziging, sloop, passende nieuwbouw, hergebruik en behoud. Het is de bedoeling, dat de Cultuurhistoriekaart Heusden ook aandacht heeft voor deze nieuwe periode van bouwkunst.

Een ander voorbeeld van naoorlogs erfgoed is de pastorie behorende bij de R.K. Sint Janskerk te Vlijmen – gebouwd in 1950 naar ontwerp van architect J. Luyben. Dit pand heeft geen beschermde status (foto: Heemkunde van de Oostelijke Langstraat)

Ook naoorlogse woonwijken zijn de moeite waard, zoals de wijk Vliedberg in Vlijmen (foto: Heusden in Beeld – Dick Buskermolen)

4.2 Instandhouding – scenario Fundament

Uit de bijlage **Inschatten** blijkt, dat Heusden de afgelopen jaren een pragmatisch beschermingsbeleid heeft gevoerd en voldaan aan wettelijke verplichtingen op het gebied van monumenten en archeologie. Er ligt kortom een gedegen **fundament**. In het licht van de huidige wetgeving is een aantal verfijnde aanbevelingen te doen om het basisscenario te actualiseren (een aantal is al opgepakt):

Gemeentelijk subsidie

Intensivering subsidiebudget: Zoals uit de bijlage **Inschatten** blijkt, bedraagt het huidige subsidiebedrag € 9.000,- op jaarbasis – met betrekking tot restauraties van gemeentelijke monumenten. Heusden kent 191 gemeentelijke monumenten. Dit is een gemiddelde van € 46,88 per gemeentelijk monument per jaar. Hiermee ligt Heusden onder het gemiddelde wanneer we kijken naar verleende monumentensubsidies bij andere gemeenten. In het algemeen wordt er vanuit gegaan, dat circa 5% van de monumenteigenaren jaarlijks een subsidieverzoek indient. In de gemeente Heusden zou dit neerkomen op 10 aanvragen per jaar. Maximaal te verkrijgen subsidie bedraagt op dit moment € 4.500,-. Het jaarlijkse subsidiebedrag zou dan uitkomen op € 45.000,-. Daarbij moet opgemerkt worden, dat het maximale subsidiebedrag per monument beperkt is, zeker wanneer het een restauratiesubsidie betreft. Een reëler – en meer in overeenstemming met andere gemeenten – bedrag is € 7.500,- tot € 10.000,-.

Dat zou een jaarlijks subsidiebudget inhouden van € 75.000,-. In deze tijden een lastige opgave, vandaar de aanbeveling om te bekijken of een intensivering van het jaarlijkse subsidiebedrag tot € 25.000,- haalbaar is. Dit is ook realistischer gezien het gemiddelde aantal van twee aanvragen van de afgelopen jaren. Het verdient bovendien aanbeveling om de aard van de subsidieverordening nader te bekijken (zie pagina 45).

Gemeente	Aantal gemeentelijke monumenten*	Subsidiebudget*	Jaarlijks bedrag per gemeentelijk monument
Tilburg	371	€ 140.397	€ 378,43
Bernheze	72	€ 23.000	€ 319,44
Heusden	45	€ 10.000	€ 222,22
Heusden	191	€ 9.000	€ 46,88

*Cijfers afkomstig van de verschillende gemeenten per 1 januari 2011

Handhaving

- **Belang toezicht:** De uitvoeringsfase van werkzaamheden is misschien wel de kwetsbaarste fase. Er kan nog zo'n goede vergunning zijn opgemaakt, de uiteindelijke uitvoeringspraktijk is bepalend. Bijsturen tijdens deze fase is normaal, aangezien tijdens het vergunningstraject niet alle details en daarbij horende oplossingen overzien kunnen worden. Bouwprojecten zijn inherent aan snel en pragmatisch werken. Het is daarom van groot belang, dat adequaat toezicht op cultureel erfgoed hoge prioriteit krijgt. In het *Beleidsplan Integrale Handhaving 2009-2012* is vastgelegd, dat de handhaving voor Vesting Heusden de hoogste prioriteit krijgt. Voor het 'resterende' cultureel erfgoed is deze aanduiding niet specifiek opgenomen. Vanuit instandhoudingsoogpunt zou dit wel wenselijk zijn. Bij de opstelling van het jaarlijkse *Uitvoeringsprogramma Handhaving* in Heusden zal het belang van adequaat toezicht telkens onder de aandacht moeten worden gebracht.
- **Specifieke inspectiecriteria:** Op dit moment wordt door de gemeente Heusden gewerkt aan een zogenaamd *Bouwkwaliteitsplan*. Dit plan bepaalt de niveaus van toetsing van en toezicht op de bouwvergunningen/WABOvergunningen. In eerste instantie worden checklisten opgesteld voor niet-monumentale bebouwing (naar verwachting is dit medio 2011 gereed). Vanuit het oogpunt van instandhouding van cultureel erfgoed verdient het aanbeveling een dergelijke checklist ook voor monumenten te gebruiken. In 2012 zal de *Stichting Erkenningsregelingen Restauratie en Monumenten* (een stichting die de kwaliteit van de werkzaamheden bij het restaureren van gebouwde monumenten wil bevorderen. Zij tracht dit doel te bereiken door het maken en actueel houden van duidelijke werkafspraken over de uitvoering van werkzaamheden) op landelijk niveau aan dergelijke richtlijnen werken. Deze worden dan voor alle gemeenten beschikbaar. Het is aldus van belang deze ontwikkelingen op de voet te volgen en op termijn op te nemen in het *Bouwkwaliteitsplan* van de gemeente Heusden.
- **Stimuleren kennis cultureel erfgoed:** Toezicht en handhaving op het gebied van cultureel erfgoed vraagt om specifieke kennis. Het betreft dan niet louter kennis op het gebied van gebouwde monumenten. Ook kennis van het ondergrondse erfgoed (dus archeologie) is noodzakelijk. Betrokken handhavingambtenaren uit het Team Handhaving van de gemeente Heusden hebben de afgelopen jaren vooral in de dagelijkse praktijk veel ervaring opgedaan. Zo is bijvoorbeeld intern afgesproken, dat de handhavingambtenaar voor Vesting Heusden en de ambtenaar monumentenzorg – naast eigen bezoeken – eens per kwartaal gezamenlijk de Vesting bezoeken. Naast deze waardevolle praktijkervaring is gestart met aanvullende scholing van de betrokken handhavingambtenaar op het gebied van cultureel erfgoed. Het verdient aanbeveling het gemeentelijke ambitieniveau op dit punt te handhaven en indien mogelijk uit te breiden.
- **Redengevende omschrijvingen:** Team Handhaving heeft aangegeven behoefte te hebben aan een actualisering van redengevende omschrijvingen. Voornamelijk de 'oude' redengevende omschrijvingen van rijksmonumenten (bijvoorbeeld in Vesting Heusden) en de omschrijving van interieurwaarden. De MSP-omschrijvingen zijn uitgebreider en dus bruikbaar. Voor alle monumenten (zowel rijks- als gemeentelijk) geldt overigens, dat zowel het exterieur als het interieur is beschermd, tenzij anders is beschreven. In 2000 startte de toenmalige RDMZ en ROB het Project Actualisering Monumentenregister met het doel het rijksmonumentenregister van actuele en juiste informatie te voorzien. Ondanks dat de redengevende omschrijvingen van alle rijksmonumenten zijn aangevuld, heeft het project nooit een juridisch vervolg gekregen. Juridische vertaling van de geactualiseerde omschrijvingen zal waarschijnlijk niet gebeuren.
- **Archeologie:** Het onderwerp archeologie komt in het *Beleidsplan Integrale Handhaving 2009-2012* niet aan de orde. Gezien de wettelijke archeologische verplichtingen verdient het aanbeveling de handhaving van archeologische verplichtingen te formaliseren. Aandachtspunt hierbij is, dat het Team Handhaving op dit moment niet over deze specifieke expertise beschikt. Niettemin zou in voorkomende gevallen door Handhaving, op basis van het genoemde samenwerkingsverband met de gemeente 's-Hertogenbosch betreffende archeologie, een beroep op de Bossche expertise kunnen worden gedaan.

Instandhouding – scenario Omhulsel

Naast de hierboven gegeven aanbevelingen om het **fundament** nader te versterken zijn vervolgens een aantal aanbevelingen te geven voor het middenscenario **Omhulsel** (een aantal van de aanbevelingen is al opgepakt):

Gemeentelijke verordening

- **Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek:** Voor de instandhouding van monumenten is bouwhistorisch onderzoek een belangrijke bouwsteen. Immers om een goed restauratieplan op te stellen, is het van belang een objectief beeld te hebben van de bouwhistorische waarde van een object. Het jaarverslag 2009 van de monumentencommissie van Heusden meldt het volgende: *'In een bouwhistorisch onderzoek wordt de bouw- en verbouwingsgeschiedenis van een pand beschreven. Onderdelen van het gebouw zoals ligging, constructie, plattegrond, gevelindelingen, details en materiaal worden vanuit historisch perspectief vastgelegd, beschreven en gewaardeerd. Een bouwhistorisch onderzoek is een belangrijk hulpmiddel voor de ontwerper om de impact van de voorgenomen verbouwings- en restauratie-ingrepen op de historische waarde van het pand in te schatten. Voor de monumentencommissie is het onderzoek van belang om te beoordelen of met de keuzen die door de opdrachtgever en de ontwerper zijn gemaakt de beschreven historische waarden niet onevenredig worden aangetast. Het spreekt voor zich dat alleen om bouwhistorisch onderzoek wordt gevraagd als de aard van het te verbouwen pand en de omvang van de restauratie- en verbouwingsplannen dit rechtvaardigen.'*

In 2009 werd voor de verbouwplannen aan het pand Drietrompetterstraat 16-18 te Heusden een bouwhistorisch onderzoek verricht (foto: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

Zoals uit het jaarverslag blijkt, kunnen de richtlijnen op dit moment concreter. Ook landelijk speelt de vraag in welke gevallen onderzoeken gevraagd kunnen worden. De Erfgoedinspectie heeft in mei het rapport *'Verantwoord moderniseren. Bouw- en cultuurhistorisch onderzoek in gemeenten'* uitgebracht. Zij signaleert daarin een 'gebrek aan criteria of uitgangspunten waarmee kan worden bepaald wanneer dergelijk onderzoek moet worden verricht'. Zij doet de staatssecretaris onder andere de aanbeveling om hiervoor uitgangspunten te formuleren. De staatssecretaris wil de aanbevelingen overnemen. In afwachting van landelijke uitgangspunten zou kunnen worden volstaan met de huidige werkwijze: er wordt gekeken naar de omvang en het type restauratie. Een belangrijke signaalfunctie in dezen is de Cultuurhistorie kaart die in de maak is. Hier zijn alle cultuurhistorisch waardevolle panden op aangegeven. Op die manier is inzichtelijk voor welke panden mogelijkerwijs een nader bouwhistorisch onderzoek wenselijk is. Het verdient aanbeveling om de werkwijze - om voorafgaand aan ingrijpende restauraties van monumenten bouwhistorisch onderzoek te vragen - te continueren. Er kan worden aangesloten op de WABO.

In de WABO is geregeld, dat voor rijksmonumenten de uitgebreide voorbereidingsprocedure

geldt van 26 weken. Met de invoering van MoMo wordt echter voor eenvoudige ingrepen een kortere vergunningsprocedure van 8 weken vastgesteld. Ook wordt een beperkt aantal ingrepen vergunningvrij (zie hoofdstuk zes **Interveniëren** voor meer informatie) Aanbevolen wordt voor alle ingrepen die een voorbereidingstermijn van 26 weken vereisen – en dus grootschalige bouwkundige ingrepen betreffen –in beginsel een bouwhistorisch onderzoek verplicht te stellen. Voor gemeentelijke monumenten worden dezelfde richtlijnen aanbevolen. Het verdient bovendien aanbeveling om de resultaten van gedane onderzoeken op te nemen in een database en/of bouwhistorische inventarisatiekaart.

Er kan gebruik worden gemaakt van brochure *Bouwhistorisch onderzoek werkt!* (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, februari 2011) – zie **Bijlagen**. Voor het uitvoeren van bouwhistorisch onderzoek kan gebruik gemaakt worden van het rapport *Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek* (april 2009). In dit kader is het relevant om te melden, dat de gemeente Heusden vertegenwoordigd is in het 'Convent van gemeentelijke bouwhistorici'.

Monumentenvergunning

- **Indieningvereisten:** Met de inwerkingtreding van de WABO is het Besluit indieningvereisten aanvraag bouwvergunning (Biab) opgevolgd door de Regeling omgevingsrecht (Mor). De Mor geeft ook voorschriften voor veranderingen aan monumenten. Het betreft wettelijk bepaalde gegevens en bescheiden die noodzakelijk zijn voor de beoordeling van de voorgenomen activiteit in relatie tot het monument en zijn monumentale waarde. De aard en de omvang van de werkzaamheden bepalen welke vereisten gelden. Het verdient aanbeveling na te gaan of de vereisten toereikend zijn om de aanvragen te kunnen beoordelen en indien mogelijk op lokaal niveau de vereisten aan te vullen.

In de Vesting Heusden wordt aandacht besteed aan een passende uitstraling van uithangborden (zie hier enkele voorbeelden). Hier wordt de hulp van René van Boxtel vaak bij ingeroepen. Sinds 1985 is hij werkzaam voor de gemeente en houdt hij zich bezig met het geven van advies en het herstellen van kleine objecten – waaronder stoepen, stoepalen, uithangborden en gevelstenen. Uitgangspunt is het historisch referentiekader van de vesting.

Handhaving

- **Stringent reclamebeleid:** Terughoudendheid is gewenst bij het aanbrengen van reclame-uitingen binnen historische ensembles. Reclames zouden de cultuurhistorische kwaliteit niet mogen overschaduwen. Ze dienen ondergeschikt en ondersteunend te zijn. Toezicht op en handhaving tegen illegaal geplaatste reclames is noodzakelijk om het reclamebeleid te laten slagen. Het ontbreken van adequate controle en handhaving vergroot de kans op wildgroei aan reclames. De *Gebiedsuitwerking Vesting Heusden – welstandsnota 2004* geeft richtlijnen voor reclame-uitingen. Het verdient aanbeveling te bekijken of een actualisering van deze richtlijnen noodzakelijk is. Deze richtlijnen zijn ook wenselijk voor andere historische ensembles. Dit aspect zal nader onderzocht worden bij de opstelling van het nieuwe welstandsbeleid. Wellicht is het mogelijk om in het nieuwe welstandsbeleid met voorbeelden te werken.

Gemeentelijke subsidieverordening

- **Omschrijving restauratiewerkzaamheden:** De huidige gemeentelijke subsidieverordening

van Heusden is restauratiegericht. Kortom voor restauratiewerkzaamheden aan monumenten kunnen eigenaren een subsidieaanvraag indienen. In de praktijk blijkt vaak verwarring te bestaan wat het onderscheid is tussen restauratie en onderhoud. Het verdient daarom aanbeveling om ter vergroting van de transparantie te bekijken of de verordening geactualiseerd moet worden op dit onderwerp. In wet- en regelgeving wordt onderhoud omschreven als het herstellen van onder andere dakbedekkingen, goten en afvoeren, evenals het werk van de huisschilder en glazenier. Restauratie betreft dan al het herstel aan muren, gewelven, balken en kappen die het normale onderhoud te boven gaan. De huidige rijkssubsidieregelingen maken een rekenkundig onderscheid. Zo valt herstel van minder dan drie procent van een dakbedekking of goot onder de onderhoudsregeling en herstel van meer dan drie procent onder de restauratieregeling.

- **Aard subsidieverordening:** De instandhouding van monumenten vraagt om financiële tegemoetkomingen. Naast de voorgestelde intensivering van het jaarlijkse subsidiebudget is het verleggen van het accent van de subsidieverordening een aanbeveling. Zo zouden meer mensen jaarlijks aanspraak kunnen doen op een vergoeding. Het verdient aanbeveling om de aard van de subsidieverordening nader te bekijken. Mogelijkheden zijn:
  - *Onderhoudsgericht* – waarbij het draait om het vergoeden van een deel van de subsidiabele kosten van onderhoudswerkzaamheden
  - *Stimulerend* – waarbij voorwaardenscheppende facetten van restauratie- en onderhoudswerkzaamheden worden gesubsidieerd (een collectief abonnement op de Monumentenwacht, doen van bouwhistorisch onderzoek, opstellen van kwalitatief restauratieplan etc.). Het eerste instrument is bijvoorbeeld nuttig voor het bepalen van subsidiebudgetten en ‘meest urgente’ gevallen. Zowel de eigenaar als de gemeente (statistisch) krijgen namelijk inzicht in de onderhoudsstaat van monumenten ten tijde van de inspectie, maar ook een meerjarenplanning.
  - *Monumentcategorie* – waarbij het jaarlijkse subsidiebudget voor een bepaalde categorie monumenten wordt ingezet. Ondanks dat de bestaande subsidieverordening een dergelijke categorisering kent, wordt deze in de praktijk niet toegepast. De werkwijze is namelijk in het verleden niet praktisch gebleken.

Duurzame monumentenzorg

- **Kennis verbreden:** Aandacht voor duurzame monumentenzorg is groeiende. Monumenten zijn een voorbeeld van duurzame gebouwen. In technisch opzicht gaan ze lang mee en ze hebben een lange levensduur. De laatste jaren rees echter de vraag of monumenten ook milieutechnisch duurzaam zijn. Volgens de huidige duurzaamheidseisen zijn monumenten niet energiezuinig. Deze eisen kunnen echter een bedreiging voor de cultuurhistorische waarden van het erfgoed zijn. Maatregelen als gevel-, vloer- en dakisolatie kunnen – indien ze verkeerd worden doorgevoerd – desastreuze gevolgen hebben. De trend is echter, dat de vraag naar duurzame oplossingen voor gebouwde monumenten toeneemt. Denk aan dubbele beglazing of isolerende toepassingen
- Duurzaamheid heeft betrekking op:
- *Materiaalgebruik:* Zuinige omgang met grondstoffen, zoveel mogelijk gebruik maken van nagroeibare of bulk grondstoffen, hergebruik van bestaande gebouwen en oude bouwmaterialen, verlengen van levensduur van bouw delen, voorkomen van emissies, enz.
  - *Energiegebruik:* Energiebesparing bij klimatiseren (verwarming, koeling en vochtregulatie) en elektriciteitsgebruik; resterende energiebehoefte zoveel mogelijk dekken uit duurzame bronnen (zon, wind, water, afval).
  - *Waterverbruik:* Terughoudend drinkwatergebruik, indien mogelijk andere waterkwaliteiten benutten, regenwater opvangen en gebruiken of infiltreren.
  - *Afval:* Voorkomen van het ontstaan van afval, optimale verwerking van afval (hergebruik, composteren, verbranden, storten).
  - *Mobiliteit:* Voorkomen van onnodige mobiliteit door een juiste locatiekeuze.
  - *Ecologie woonomgeving:* Zoveel mogelijk groen en water in de omgeving, onderling en met de ecologische hoofdstructuur te verbinden.¹¹

In de **Bijlagen** zijn enkele praktische tips opgenomen die als handreiking kunnen dienen bij de toepassing van duurzame oplossingen bij monumenten. Voorop gesteld moet worden, dat het bij monumenten om maatwerk gaat. Op korte termijn zal, op initiatief van de Federatie

¹¹ Informatiebrochure RCE Duurzame monumentenzorg, 2001

Grote Monumentgemeenten, een gemeentelijke toolkit duurzame monumentenzorg verschijnen. Deze toolkit geeft technische en cultuurhistorisch verantwoorde duurzame oplossingsrichtingen voor historische bebouwing. Uitgangspunt is het behalen van effect van de verschillende maatregelen. Ook bestaat sinds juni 2010 een Overheidsnetwerk Duurzame Monumentenzorg – een initiatief van de Nyenrode Business Universiteit en de Stichting BouwResearch.

De verwachting is, dat meer en meer monumenteigenaren duurzame oplossingen in hun monumenten zullen willen toepassen. De gemeente fungeert als een belangrijk loket om informatie hierover te verzamelen. Het verdient daarom aanbeveling om de ontwikkelingen op dit gebied te volgen en hier nader gemeentelijk beleid over te formuleren.

Duurzame monumentenzorg vraagt om oplossingen als: 'Zijn zonnepanelen toegestaan op monumentale panden?' – vragen die bij steeds meer eigenaren opkomen (foto: gemeente Haarlem)

Instandhouding – scenario Polijsten

Naast de hierboven gegeven aanbevelingen voor het middenscenario **Omhuysel** zijn vervolgens aanbevelingen te geven voor het topscenario **Polijsten**:

Andere compensatieregelingen

Instandhouding vraagt om stimulerende, compenserende regelingen voor eigenaren. Er is al gesproken om de aard van de gemeentelijke subsidieverordening nader te bekijken, waardoor het accent meer op instandhouding komt te liggen. Er bestaan ook andere stimulerende mogelijkheden:

- **Onroerende zaakbelastingen (OZB)**: Besloten zou kunnen worden of het tot mogelijkheden behoort om monumenteigenaren geheel of gedeeltelijk vrij te stellen van de OZB. Voor de gemeente is deze regeling eenvoudig uit te voeren en het is een directe tegemoetkoming richting eigenaren. Ook kan de gemeente voor een andere mogelijkheid kiezen, zoals het opstellen van een Monumentenspaarfonds, dat gevuld wordt met de gemeentelijke inkomsten uit de onroerend zaakbelastingen (OZB) van gemeentelijke en rijksmonumenten. Het college van B&W beheert dit fonds en houdt jaarlijks een overzicht bij waarin de stand van het fonds per monument en het totaaloverzicht zichtbaar wordt gemaakt. De jaarlijkse rente van het fonds wordt bijgeschreven op rekening van het fonds.
- **Legeskosten**: In de '*Legesverordening 2010*' van Heusden is opgenomen, dat voor een monumentenvergunning de leges minimaal € 129,05 (en bij bouwkundig wijziging/aanpassing maximaal € 295,75) bedragen. Echter met het verlenen van de monumentenvergunning alleen kan een eigenaar nog niet aan de slag. Hij/zij moet ook een bouwvergunning aanvragen met bijbehorende legeskosten. Besloten zou kunnen worden om deze

4.3 Conclusie

Voorgaande aanbevelingen voor wat betreft de beleidskaders **bescherming** en **instandhouding** worden in onderstaande tabel overzichtelijk op een rij gezet, rekening houdend met de verschillende scenario's. De aanbevelingen die al in werking zijn gezet, zijn groen gearceerd.

Bescherming

Scenario	Basis Fundament	Midden Omhulsel	Top Polijsen
Gemeentelijke monumenten-verordening	Aanbeveling opname archeologie in verordening		Opname categorie beeldbepalende panden in verordening alsook in nieuw te formuleren welstandsbeleid en de Cultuurhistoriekaart.
	Opname voorbescherming		
Gemeentelijke monumenten-commissie		Verbreiding focus	
		Aanpassen jaarverslag met meer attractieve informatie	
Gemeentelijke monumentenlijst			Aandacht voor naoorlogs erfgoed – meenemen in Cultuurhistoriekaart
Erfgoedkaart		Opstellen cultuurhistorische en archeologische waardenkaart door gedegen inventarisatie	
		Vertalen waardenkaarten naar beleidskaarten	
Archeologie		Opstellen archeologie beleid	

Instandhouding

Scenario	Basis Fundament	Midden Omhuysel	Top Polijsten
Monumenten- vergunning		Evalueren en indien nodig aanvullen indieningvereisten	
Gemeentelijke subsidie		Intensiveren jaarlijkse subsidiebudget naar € 25.000,-	
Gemeentelijke subsidie- verordening		Omschrijving restauratie werkzaamheden	
		Bekijken aard van subsidieverordening	
Handhaving	Continueren belang toezicht	Aandacht voor reclamebeleid	Volgen ontwikkelingen stichting ERM en op termijn doorvoeren in <i>Bouwkwaliteitsplan</i>
	Continueren stimuleren kennis cultureel erfgoed		
	Opname archeologie in <i>Beleidsplan Integrale Handhaving</i>		
Gemeentelijke monumenten- verordening		Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek volgen	
Duurzame monumentenzorg		Volgen ontwikkelingen en indien nodig het gemeentelijk beleid hier op aan te passen	
Andere compensatie- mogelijkheden			Besluiten tot compensatie van monumenteigenaren (leges en OZB)

5. Informeren

Historisch bewustzijn

In de Heusdense Erfgoedvisie (hoofdstuk drie **Interpreteren**) zijn de meerwaarden van cultureel erfgoed beschreven. Er is gesproken over de identiteitsbepalende betekenis en informatie- en belevingswaarde van cultureel erfgoed. De tastbare en zichtbare overblijfselen prikkelen ons historisch bewustzijn. Ondanks dat deze nota geen betrekking heeft op het immateriële erfgoed, is de nauwe relatie tussen materieel en immaterieel erfgoed in dit verband wel cruciaal. Tastbare relictten gaan leven en tot de verbeelding spreken door de verhalen of de tradities die eraan verbonden zijn. Op deze manier ontstaat draagvlak voor de instandhouding en ontwikkeling van ons erfgoed. In dit kader sluit de Erfgoednota nauw aan op de *Kadernota Cultuur in Heusden 'Meer dan de som van de kernen'*.

Het is in deze nota dan ook van belang om stil te staan bij de instrumenten die dit kunnen ondersteunen en creëren. Daarbij is een klant- en doelgroepgerichte benadering cruciaal. Elke doelgroep vereist eigen en specifieke instrumenten. De doelgroepen zijn: de interne organisatie (bestuurlijke en ambtelijke organisatie), monumenteigenaren en gebruikersgroep (eigenaren), cultuurhistorische- en monumentenorganisaties (belanghebbenden), de inwoners van jong tot oud (erfgoedambassadeurs en kinderen en jongeren) en bezoekers (toeristen en recreanten). Instrumenten die vervolgens ingezet kunnen worden om het historisch bewustzijn en draagvlak effectief te creëren, zijn voorlichting, erfgoededucatie en toerisme&recreatie. Deze zijn in dit hoofdstuk nader uitgewerkt aan de hand van aanbevelingen behorende bij de geformuleerde scenario's (resp. **fundament, omhulsel en polijsten**).

5.1 Voorlichting – scenario Fundament

De afgelopen jaren heeft de gemeente Heusden diverse voorlichtingsinitiatieven ontplooid. Hiermee is een goed **fundament** gelegd. Voorlichting is echter een continu proces, vandaar dat enkele aanbevelingen volgen om dit **fundament** verder te verstevigen.

Bestuurlijke en ambtelijke organisatie

Voor een heldere voorlichting naar de buitenwereld is een eenduidige, uniforme boodschap vanuit de gemeente (ambtenarenapparaat, college van B&W en gemeenteraad) noodzakelijk. De instandhouding van cultureel erfgoed vraagt een interdisciplinaire werkwijze, waar verschillende beleidsterreinen bij betrokken zijn (ondermeer ruimtelijke ontwikkeling, toerisme/recreatie, economie en cultuur). Het vereist een goede en tijdige voorlichting. Naast een onderlinge communicatie tussen ambtenaren is een cultuurhistorisch bewustzijn van de betrokken wethouders en de gemeenteraad van belang. Vandaar de volgende aanbevelingen:

- **Bestuur:** Het bestuur van Heusden wordt op dit moment op verschillende manieren voorgelicht over onderwerpen die betrekking hebben op cultureel erfgoed. Dat gebeurt enerzijds jaarlijks door de toezending van het jaarverslag van de gemeentelijke monumentencommissie naar de raad- en collegeleden. Anderzijds vindt structureel, en als daar behoefte of aanleiding toe is, 'ad hoc-overleg' plaats tussen de ambtenaar monumentenzorg en betrokken wethouder. Het verdient aanbeveling de gestructureerde voorlichting te verstevigen door – jaarlijks of halfjaarlijks – een informatieve bijeenkomst (presentatie, excursie, actualiteiten&ontwikkelingen etc.) te organiseren voor het bestuur. Deze gelegenheid kan gebruikt worden voor het informeren over het nut en de noodzaak van ruimtelijke kwaliteit. Een andere aanbeveling is de voorlichting richting nieuwe raads- en collegeleden. In het inwerktraject van nieuwe wethouders zou zo nodig een soort 'spoedcursus' ruimtelijke kwaliteit een vast onderdeel kunnen zijn.

- **Ambtelijke organisatie:** Overleg en informatievoorziening binnen het Team Ondersteuning Leefomgeving vindt plaats door een gestructureerd maandelijks teamoverleg. Het onderwerp binnen deze Erfgoednota reikt echter verder dan alleen het Team Ondersteuning. Het verdient daarom aanbeveling om te bekijken of de interne voorlichting breder en meer gestructureerd opgezet kan worden door bijvoorbeeld jaarlijks of halfjaarlijks een informatieve bijeenkomst te organiseren voor de verschillende betrokken afdelingen, teamleiders en ambtenaren. Dit kan geclusterd worden met andere beleidsvelden.

Voorlichting – scenario Omhulsel

Naast de hierboven gegeven aanbevelingen om het **fundament** nader te versterken zijn vervolgens een aantal aanbevelingen te geven voor het middenscenario **Omhulsel**:

Eigenaren

De gebruikersgroep is voor de instandhouding van cultureel erfgoed misschien wel de belangrijkste doelgroep. Kennis van zaken en enthousiasme zijn essentiële onderdelen van preventieve erfgoedzorg. Het stimuleert de zorgvuldige omgang met cultuurhistorische waarden en voorkomt daarmee teloorgang van het cultureel erfgoed. Uit een landelijke enquête blijkt, dat maar liefst tweederde van de monumenteigenaren vindt, dat ze hun monument voldoende kunnen aanpassen aan hun individuele wensen. Wel geeft de helft van de eigenaren aan bij de aankoop van een monument niet te weten wat het precies inhoudt om monumenteigenaar te zijn. De praktijk wijst uit, dat eigenaren over het algemeen van goede wil zijn, maar lang niet altijd over de juiste kennis en informatie beschikken. Ze hebben allerlei vragen over subsidie, wet- en regelgeving, restauratie- en onderhoudsmogelijkheden en geschiedenis van het monument. De gemeente Heusden vervult hierin een loketfunctie.

- **Algemene informatiefolder:** In samenspraak met Comité Vesting Heusden is een algemene informatiebrochure 'Koester de stad' opgesteld voor nieuwe monumenteigenaren in Vesting Heusden. Het verdient aanbeveling om te bekijken of deze brochure vertaald kan worden naar een algemene, gemeentedekkende tekst. Deze zou ook zowel in een 'hard copy' versie gepubliceerd kunnen worden als op de gemeentelijke website geplaatst kunnen worden.

De informatiebrochure 'Koester de stad', zoals opgesteld door de gemeente Heusden in samenspraak met Comité Vesting Heusden

- **Subsidiemogelijkheden:** Eigenaren van gemeentelijke- en rijksmonumenten alsook van beeldbepalende panden kunnen een beroep doen op verschillende subsidiemogelijkheden. Het verdient aanbeveling hen hierover voor te lichten door een duidelijk overzicht te bieden. In de **Bijlagen** is een dergelijk overzicht opgenomen. Deze informatieverstrekking zou kunnen gebeuren via de gemeentelijke website.
- **Vesting Heusden:** Monumenteigenaren binnen de Vesting Heusden zijn zich over het algemeen voldoende bewust van de waarden van hun monument en de noodzaak tot

instandhouding daarvan. Zoals het rapport van de Erfgoedinspectie (2007) verwoordt: 'Ze hebben een verantwoordelijkheidsgevoel voor en een zekere mate van trots bij hun monument'. Het verdient voor Vesting Heusden echter aandacht om de eigenaren voor te lichten over de restauratie- en inrichtingsvisie, zoals verwoord in hoofdstuk drie **Interpreteren**.

Belanghebbenden

In Heusden is een aantal organisaties actief binnen cultureel erfgoed. Dit zijn het Streekarchief Land van Heusden Altena, Heemkundekring Onsenoort, Comité Vesting Heusden, Stichting A. van Alckmaer. De genoemde organisaties werken met hun eigen activiteiten (lezingen, tentoonstellingen, presentaties, brochures, boeken e.d.) in belangrijke mate mee aan het doel: draagvlakverbreding voor cultureel erfgoed.

- **Structureel overleg:** November 2008 vond een groot symposium plaats '*Historische stad = toekomstige schat*' ter gelegenheid van 40 jaar restauratie van de Vesting Heusden. Door zowel sprekers als tijdens workshops werd aandacht besteed aan hoe de Vesting voor de toekomst aantrekkelijk en beleefbaar zou kunnen blijven. Als vervolg op dit symposium vond overleg tussen de nieuwe portefeuillehouders en voornoemde belanghebbende organisaties plaats. Op locatie werd een zogenaamde Erfgoedmiddag georganiseerd, waarbij partijen geïnformeerd werden over de laatste actualiteiten & ontwikkelingen. Het verdient aanbeveling dit overlegplatform te continueren – meer onafhankelijk te maken van het aantreden van een nieuwe wethouder – en daar ook het Streekarchief bij te betrekken.
- **Procedure van betrokkenheid:** Er wordt op ad-hoc basis regelmatig en goed samengewerkt tussen de gemeente en de organisaties. Gezien de (lokale) deskundigheid van belanghebbende organisaties is het aan te bevelen om de mogelijkheid tot een procedure van betrokkenheid te bekijken, bijvoorbeeld bij het doen van bouwhistorisch en archeologisch onderzoek. De onderzoeken worden uitgevoerd door deskundige bureaus; wellicht kan in de offerteverlening worden opgenomen, dat lokale belanghebbenden benaderd kunnen worden voor bronverzameling.

Erfgoedambassadeurs

Inzicht in en bewustzijn van de identiteit van Heusden – en de tastbare overblijfselen van het rijke verleden – stimuleren het begrip voor instandhouding en versterking ervan bij de inwoners. Betrokkenheid prikkelt hun trots en dat maakt ze tot erfgoedambassadeurs van de eigen gemeente. Zij zijn immers ook mede-eigenaar van het cultureel erfgoed. Ook op dit punt heeft de gemeente Heusden diverse voorlichtingsinitiatieven ontplooid, zoals hieronder zal blijken. Binnen de Kadernota Cultuur in Heusden 'Meer dan de som van de kernen' zijn cultuurinformatie en cultuurparticipatie belangrijk speerpunten. Hiermee is een goed fundament gelegd. Voorlichting is echter een continu proces, vandaar dat hier enkele aanbevelingen volgen voor de middellange termijn:

- **Gemeentelijke website:** De website www.heusden.nl biedt een breed pallet aan informatie over alle beleidsterreinen. Er is ook aandacht voor cultureel erfgoed. Zo zijn diverse beleidsinstrumenten (waaronder de monumenten- en subsidieverordening alsook de monumentenlijst) opgenomen. Ook is er beperkte historische informatie te vinden over de verschillende kernen en het gemeentewapen. Voornoemde informatie staat echter verspreid in het webmenu. Het verdient aanbeveling om te bekijken of deze informatie te bundelen is tot een cultureel erfgoedpagina die 'up-to-date' is en wordt gehouden. De pagina biedt zowel inhoudelijke informatie voor eigenaren en belanghebbenden als wervende historische informatie voor de inwoners. Zie ter inspiratie de websites van bijvoorbeeld Wassenaar, Ede of Houten.
- **Lokale media:** Een goed instrument met een breed bereik onder de lokale bevolking is de lokale media; kranten als De Scherper, de Heusdense Courant en Brabants Dagblad - Langstraateditie. In de eerste heeft de gemeente een gemeentepagina beschikbaar voor korte berichten en aankondigingen. Het verdient aanbeveling te bekijken of cultureel erfgoed vaker ingezet kan worden op een wervende manier op de gemeentepagina. Eventueel uitgebreid met redactionele artikelen (thematische series bijvoorbeeld). Wellicht is hier een samenwerking met de belanghebbende organisaties te zoeken.
- **Open Monumentendag:** Een prachtig landelijk initiatief, dat in Nederland sinds 1987 bestaat. Aan de hand van thema's wordt breed aandacht gevraagd voor cultureel erfgoed. Met een bezoekersaantal van ongeveer 800.000 is het één van de grootste culturele

evenementen in ons land. Ook in Heusden wordt dit evenement jaarlijks met veel succes georganiseerd. Naast een publicatie worden diverse activiteiten georganiseerd. Met een beschikbaar budget van € 6.000 stimuleert de gemeente continuïteit in dit evenement. Het verdient aanbeveling dit initiatief financieel mogelijk te blijven maken en indien mogelijk uit te breiden. Daarbij zou de spreiding naar activiteiten buiten de Vesting Heusden verder gestimuleerd kunnen worden.

Het enthousiasme voor Open Monumentendag in Heusden is groot, getuige het aantal deelnemende monumenten en het aantal bezoekers (foto: De Scherper)

- **Publicaties:** Er bestaan legio publicaties over de geschiedenis van Heusden of delen daarvan. Publicaties op initiatief van de gemeente, de heemkundekring of derden. Zo heeft Heemkundekring Onsenoort een publicatie over historische boerderijen in Heusden uitgebracht en wordt er gewerkt aan twee publicaties over Oudheusden. Het verdient aanbeveling deze vorm van publieksvoorlichting te blijven stimuleren en open te blijven staan voor belanghebbende organisaties.
- **Tentoonstellingen:** Tentoonstellingen/exposities dragen bij aan de bevordering van de cultuurhistorische kennis van inwoners. Het kan dan gaan over het laten zien van archeologische vondsten (of zelfs het kijken/meedoen bij archeologisch onderzoek) of thematische tentoonstellingen. Het verdient aanbeveling dergelijke tentoonstellingen te blijven stimuleren en open te blijven staan voor belanghebbende organisaties.
- **Heusdense canon:** Om de interesse en aandacht in de eigen leef- en woonomgeving te stimuleren, zou Heusden kunnen overgaan tot de opstelling van een gemeentelijke canon. Een dergelijke canon maakt het mogelijk om alle, beschikbare informatie – zowel materieel als immaterieel – over de lokale geschiedenis te bundelen tot een geheel. Door deze canon samen met de inwoners vorm te geven kan een breed publiek geïnformeerd worden over en geïnteresseerd worden voor het rijke verleden van Heusden. De canon kan vervolgens ingezet worden voor educatieve en toeristische & recreatieve doeleinden. Het maakt de lokale historie toegankelijk en laagdrempelig. Het verdient aanbeveling de mogelijkheid tot een Heusdense canon te bekijken en hierbij samenwerking te zoeken met belanghebbende organisaties.

5.2 Erfgoededucatie – scenario Polijsten

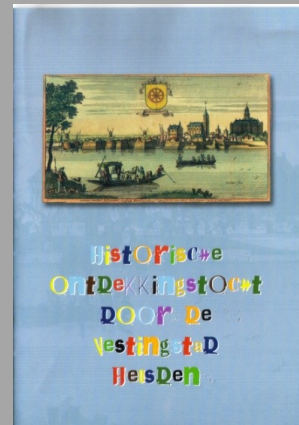
Belangrijke doelgroepen, voor wat betreft het creëren van historisch bewustzijn, zijn kinderen en jongeren. Erfgoededucatie bestaat uit alle vormen van educatie waarbij cultureel erfgoed als doel of als middel wordt ingezet. Het gaat in op de manier waarop het verleden zich in het heden manifesteert en zich in de toekomst zou kunnen manifesteren. Erfgoed is ook een middel: het maakt lesstof tastbaar, visueel en hoorbaar. In de *Kadernota Cultuur in Heusden 'Meer dan de som van de kernen'* wordt de meerwaarde van educatie ook onderschreven. Het wiel hoeft voor erfgoededucatie zeker niet opnieuw uitgevonden te worden. Er bestaan diverse landelijke en provinciale initiatieven waar Heusden op aan kan sluiten. Veel informatie hierover is te verkrijgen bij Erfgoed Brabant.

De gemeente Heusden hecht veel waarde aan educatie in het algemeen, en erfgoededucatie in het bijzonder. Via 'Het Trefpunt cultuureducatie Heusden' (de marktplaats cultuureducatie voor de gemeente Heusden) zijn diverse educatieprojecten beschikbaar. De initiatieven zijn of door erfgoedaanbieders of door de gemeente zelf geïnitieerd. Elk jaar krijgen alle basis- en middelbare scholen het actuele erfgoedaanbod toegezonden. Daarnaast wordt in het voorjaar voor de basisscholen een Cultuurmarkt georganiseerd en in september een Cultuurtoer. Voor het voortgezet onderwijs vindt in oktober een 'kick-off' plaats. Bij activiteiten is ook aandacht voor het erfgoedaanbod. Voorbeelden van erfgoedprojecten zijn 'Van Kasteel tot Vestingstad' (gemeente Heusden) – een leskist over de historie van Vesting Heusden. 'Bende van de Witte Veer' (particulier initiatief) – een speurtocht door Vesting Heusden over een roversbende. 'Historische ontdekkingsstocht door de vestingstad Heusden' (Museum Het Gouverneurshuis) – de 17e eeuwse schrijver Jacobus van den Oudenhoven vertelt over het leven van zijn tijd.

Het verdient aanbeveling om voornoemde initiatieven te blijven stimuleren alsook het proactief aanbieden door 'Het Trefpunt cultuureducatie van Heusden' ervan. Het benaderen van jongeren (middelbaar onderwijs) verdient hierbij extra aandacht. Een bijzonder project in dit kader is: 'Slag om Dondervoort' een educatieve social game over het unieke Nederlandse vestingverleden voor de onderbouw van het middelbaar onderwijs (in opdracht van de Vereniging van Nederlandse Vestingsteden).

René van Boxtel geeft uitleg aan basisschoolkinderen over de leskist 'Van Kasteel tot Vestingstad'
(foto: Heusden in Beeld – Dick Buskermolen)

Educatieproject 'Historische ontdekkingsstocht door de vestingstad Heusden' van Museum Het Gouverneurshuis

5.3 Erfgoedtoerisme – scenario Omhulsel

De waardering voor cultureel erfgoed is de laatste decennia toegenomen. We leven in een tijdperk waarin een sterke drang bestaat naar vroeger. De eigen geschiedenis is door het behoud van het cultureel erfgoed vaak direct terug te vinden in de eigen (woon)omgeving. Niet alleen archeologische vindplaatsen, historisch-geografische patronen en vooroorlogse architectuur, maar ook het erfgoed uit de oorlogstijd, de wederopbouwarchitectuur, de nog latere stedenbouwkundige structuren en niet te vergeten lokale en streekgebonden geschiedenissen en persoonlijke herinneringen staan in de belangstelling. Een belangstelling die ook voor de recreatieve en toeristische sector een meerwaarde heeft.

De Loonse en Drunense duinen zijn een belangrijke toeristische trekpleister binnen Heusden
(foto: Heemkunde van de Oostelijke Langstraat)

In mei trekken pelgrims ter bedevaart naar O.L. Vrouw van Elshout, het hoogtepunt is de laatste zondag in mei ook wel 'Onze dag' (foto: Heusden in Beeld – Dick Buskermolen)

Napoleon bezoekt Heusden
(foto: Heusden in Beeld – Dick Buskermolen)

Het ommetje Herpt en Oudheusden
(foto: Heusden in Beeld – Dick Buskermolen)

Eenheid in verscheidenheid – zoals het DNA van Heusden het best omschreven kan worden (zie hoofdstuk twee **Inventariseren**) – geldt minstens zo sterk voor het toeristisch product van Heusden. Dit blijkt ook uit het gekozen toeristische merk (met logo): Rijk Heusden. Er zijn mogelijkheden in de natuur en op het water, er vinden diverse evenementen plaats en er zijn talloze arrangementen beschikbaar via het Heusden Bureau voor Toerisme. Middels een '*Beleids- en actieplan Recreatie en Toerisme (2004-2010)*' en een communicatieplan '*Rijk Heusden*' is een ontwikkelingsvisie voor de recreatieve en toeristische sector vormgegeven.

De meerwaarde en diversiteit van het Heusdense erfgoed worden hierin onderstreept. Vanuit het cultureel erfgoed kan een aantal aanbevelingen gedaan worden:

- **Versterking cultuurhistorische focus:** uit hoofdstuk twee **Inventariseren** is de grote cultuurhistorische rijkdom van Heusden gebleken. De verschillende kernwaarden staan niet los van elkaar, maar hangen nauw met elkaar samen. Dit onderstreept de relatie tussen Vesting Heusden en het ommeland, die onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Vanuit het verleden is deze samenhang aan te tonen en uit te leggen. Vesting Heusden zal voor veel toeristen toch de eerste 'trekpleister' zijn. Maar gebruik het verleden dan als inspiratie om de samenhang met het ommeland te laten zien. Streef naar het verbinden van alle cultuurhistorische elementen zowel in de ruimte als in de tijd. Als de samenhang van deze verschillende elementen wordt benaderd, levert dit een meerwaarde op voor het begrijpen van de cultuurhistorie als geheel. Leg bijvoorbeeld een koppeling tussen een archeologische vindplaats, een landschappelijke eenheid en de huidige problematiek van waterbeheersing.
- **Versterking beleving:** Het belevingsaspect is van grote betekenis voor wat betreft recreatieve en toeristische initiatieven. Zoals gebleken is, vinden de tegenwoordige toeristen dit uitermate belangrijk. Benoem de cultuurhistorisch waardevolle elementen en laat de

mensen ze weer beleven. Er zijn al initiatieven ontplooid, zoals wandelroutes in Vesting Heusden, informatiebord op de wal, arrangementen als WaterRijk Heusden, dagarrangement Ringdijk etc. Vanuit het DNA Heusden zijn meer mogelijkheden voorstelbaar:

- Het tot leven brengen van 'oral history' door 'spreekende/fluisterende' gevels, uitbreiding thematische routes en arrangementen (wederopbouwroute, industrieel erfgoedroute, agrarisch erfgoedroute, Elshoutse Zeedijk arrangement)
- ontwikkeling van een toeristische schatkaart van al het cultureel erfgoed (een 'kralensnoer' van cultuurhistorische elementen waarbij de eenheid in verscheidenheid tussen de verschillende kernen benadrukt wordt)
- zichtbaar maken van contouren van landschapselementen of bebouwing door beplanting of iets dergelijks
- het herstellen en wederom in functie geven van sluizen of andere waterbeheersingselementen
- 3D-animaties van cultuurlandschappen van weleer.
- **Versterking kruisbestuivingen:** Kruisbestuivingen tussen andere culturele uitingen komen voor, maar het verdient aanbeveling deze te versterken. Concerten in monumenten (niet alleen in bijvoorbeeld de kerk, maar ook kleinschalige huisconcerten in kleinere monumenten), exposities of dineren in een cultuurhistorische omgeving, toneel/theater op een cultuurhistorische locatie (kan eventueel in de vorm van 'living history'). Het verleden kan zo ingezet worden om deze spreiding verder vorm te geven.

Een nauwe samenwerking en het gebruikmaken van de bestaande infrastructuur op dit gebied (zoals de beleidsambtenaren Cultuur en Toerisme & Recreatie, het Heusdens Bureau voor Toerisme en belanghebbende organisaties) is hierbij van belang.

5.4 Conclusie

Voorgaande aanbevelingen voor wat betreft de beleidskaders **voorlichting**, **erfgoededucatie** en **recreatie&toerisme** worden in onderstaande tabel overzichtelijk op een rij gezet, rekening houdend met de verschillende scenario's. De aanbevelingen die al in werking zijn gezet, zijn groen gearceerd.

Voorlichting

Scenario	Basis Fundament	Midden Omhulsel	Top Polijsten
Bestuurlijke en ambtelijke organisatie	Versteviging gestructureerde informatievoorziening raad en college		
	Versteviging gestructureerde informatievoorziening ambtelijke organisatie		
Eigenaren		Bekijken vertalen informatiebrochure Vesting Heusden naar een algemene brochure	
		Informereren over subsidiemogelijkheden	

		Specifieke aandacht eigenaren Vesting Heusden omtrent huidige restauratiefilosofie	
Belanghebbende organisaties		Vormgeven structureel overleg	
		Bekijken opstellen procedure van betrokkenheid	
Erfgoed-ambassadeurs		Aanpassen gemeentelijke website	
		Inzetten lokale media	
		Continueren steun Open Monumentendag	Bekijken opstellen Heusdense canon
		Continueren steun publicaties Heusden	
		Continueren steun tentoonstellingen	

Erfgoededucatie

Scenario	Basis Fundament	Midden Omhulsel	Top Polijsten
Erfgoededucatie			Continueren steun en proactief aanbieden erfgoededucatie – focus ook op jongeren

Erfgoedtoerisme

Scenario	Basis Fundament	Midden Omhulsel	Top Polijsten
Erfgoedtoerisme		Versterking cultuurhistorische focus	
		Versterking belevingswaarde van	

		cultureel erfgoed	
		Versterking kruisbestuivingen cultureel erfgoed en andere culturele uitingen	

6. Intervenieren

Monumentenzorg moderniseert

In diverse hoofdstukken is gewezen op de aanstaande modernisering van de monumentenzorg – in de volksmond MoMo. Met het oog op de toekomst is het van belang kort stil te staan bij wat deze vernieuwing precies inhoudt en wat dit betekent voor Heusden. Gezien het abstractieniveau wordt niet gewerkt met de vastgestelde scenario's, maar wordt puur een informatief doorkijkje geboden naar de toekomst.

6.1 Wat gaat veranderen?

Het Rijk wil de monumentenzorg moderniseren. Het behoud en de bescherming van monumenten blijft een belangrijk doel, maar het monumentenstelsel wordt op een aantal belangrijke punten verbeterd. MoMo richt zich op drie pijlers.

Cultuurhistorische belangen meewegen in de ruimtelijke ordening

Monumentenzorg wordt onderdeel van ruimtelijke plannen. Er wordt niet meer alleen naar het monument gekeken, maar ook naar de omgeving van het monument. Daarbij gaat het om de zichtbare omgeving van een monument. Opdrachtgevers mogen bijvoorbeeld niet zomaar een torenflat bouwen naast een historische molen. Ook archeologische vindplaatsen moeten worden beschermd. Concreet houdt dit in, dat per 1 januari 2012 artikel 3.1.6 van het Bro gewijzigd is. Gemeentelijke bestemmingsplannen moeten rekening houden met cultuurhistorische waarden. Ter ondersteuning hiervoor kan de gemeente gebruik maken van de digitale Handreiking Erfgoed en Ruimte, te raadplegen via: www.cultureelerfgoed.nl/handreiking erfgoedenruimte.

Bevorderen van herbestemming

Het Rijk stimuleert de herbestemming van leegstaande rijksmonumenten. Kerken kunnen bijvoorbeeld worden ingericht als kantoor, oude kloosters kunnen worden omgebouwd tot appartementen. Hierdoor wordt de leegstand en daarmee het verval voorkomen. Concreet betekent dit twee stimuleringsregelingen voor herbestemming per 1 januari 2012. Enerzijds een wind-en-water-dichtfonds, zodat een leeg monumentaal gebouw waarvoor een nieuwe functie wordt gezocht, gedurende deze periode wind-en-water-dicht wordt gehouden. Zo wordt onnodig verval tegengegaan. Anderzijds komt er een plankostensubsidie, waarop eigenaren van monumentale panden, die een nieuwe bestemming nodig hebben, aanspraak kunnen maken in de fase van planvorming.

Krachtiger en eenvoudiger regelgeving

De administratieve gelddruk voor monumenteigenaren wordt zoveel mogelijk beperkt. Daar waar procedures geen of geringe meerwaarde hebben, zal worden ingegrepen. Deze pijler wordt per 1 juli 2011 concreet vertaald in een kortere vergunningsprocedure (van 8 weken in plaats van 26 volgens de WABO) voor eenvoudige ingrepen. Ook is een beperkt aantal ingrepen per 1 januari 2012 vergunningvrij geworden. Dat zijn onderhoudswerkzaamheden, waarbij vorm, kleur en materiaal niet wijzigen. Denk aan een schilderbeurt in dezelfde kleur, het repareren van verrot kozijnhout of het plaatselijk herstellen van dakbedekking. Hetzelfde geldt voor het wijzigen of verwijderen van onderdelen zonder monumentale waarde, zoals het verwijderen van een keuken uit 1980 of een verlaagd plafond van gipsplaten. Ook worden de achterkanten van niet-monumentale panden in beschermde stads- en dorpsgezichten vergunningvrij.

Overige veranderingen

Naast de drie voornoemde pijlers kent MoMo nog andere aandachtspunten. Zo zal de mogelijkheid om

op aanvraag een monument aan te wijzen worden geschrapt en komt de 50-jaren grens te vervallen. Ook wordt nadrukkelijk gekeken naar het ondersteunen van monumenteigenaren bij de instandhouding van hun monumentale bezit. Er wordt gewerkt aan een *Programma Restauratiekwaliteit*, waarmee de kwaliteit van restauratie wordt gewaarborgd en zo nodig verbeterd. Samen met de restauratiebranche, gemeenten en beheerders wil de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed kwaliteitsnormen opstellen voor onderhoud en restauratie. Het programma moet zorgen voor meer duidelijkheid bij monumenteigenaren, uitvoerders en toezichthouders over wat 'goede' monumentenzorg is. Het helpt hen een gekwalificeerde uitvoerder te vinden en te kiezen, die werkt volgens de kwaliteitsnormen. Beslissingen over een monument vragen om kennis van zaken. Daarom wordt de informatie over erfgoed op internet verbeterd, middels het project *Kennis Infrastructuur Modernisering Monumentenzorg (KIMOMO)* van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en een afgeschermd deel van *Monumenten.nl* voor elke eigenaar van een rijksmonument. Vanaf het najaar 2011 kunnen eigenaren daar het dossier over hun eigen pand raadplegen en uitbreiden met technische informatie, foto's en wetenswaardigheden. Ook zullen ze eenvoudig kunnen bepalen of ze in aanmerking komen voor subsidie of een lening, en kunnen ze hun aanvraag digitaal insturen. Sms'jes gaan de eigenaren informeren over de status van hun subsidieaanvraag. Zo raakt de eigenaar van een monument meer betrokken en wordt het subsidieproces transparanter. Verder is er een proef met de digitale ontsluiting van het '*Vademecum historische bouwmaterialen*' van Piet Bot. Sinds begin 2011 is het vademecum op internet beschikbaar via www.cultureelerfgoed.nl. Zo kunnen de ervaringen met de trefwoorden hieruit worden verzameld en gedeeld. Een gelijkvormig gebruik van termen speelt ook een belangrijke rol bij de verbetering van *Archis*. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed beheert deze gemeenschappelijke gegevensbank met bijna 80.000 archeologische vindplaatsen. Vanaf 1 december 2012 kan iedereen informatie aanleveren en raadplegen, niet alleen professionele archeologen, zoals nu nog het geval is.

6.2 Wat vraagt dit van gemeenten?

Integratie van de cultuurhistorie in de belangenafweging van de ruimtelijke ordening vormt de eerste pijler van de Modernisering Monumentenzorg. Dit vereist een beweging naar een meer generieke borging van cultuurhistorische waarden vooraf, door middel van een duidelijke plaats van het belang van cultuurhistorie in gemeentelijke structuurvisie en bestemmingsplannen. Tegelijk wordt door deregulering de sectorale regelgeving vereenvoudigd om de burger tegemoet te komen. De beweging van minder sectorale regelgeving naar generieke borging wordt hiermee ondersteund. Naast tegemoetkoming dient de burger ook actief te worden betrokken bij de beleidsontwikkeling. Herbestemming is tenslotte een thema dat naadloos aansluit bij de moderne integrale aanpak van monumentenzorg.

MoMo vergt over de hele breedte een integrale en meer proactieve aanpak van gemeenten. In de **Bijlagen** zijn enkele schema's opgenomen van taken die er voor gemeenten bijkomen en welke juist zullen afnemen. Ook is inzicht in welke kennis nodig is voor MoMo. Het inbedden van cultuurhistorie in de ruimtelijke ordening, het toetsen aan bestemmingsplannen (naast het tijdig verlenen van de monumentenvergunning) en het voeren van de regie bij complexe herbestemmingprojecten, vraagt daarnaast om extra samenwerking tussen verschillende disciplines binnen (en buiten) de gemeente. In de **Bijlagen** zijn tips opgenomen voor deze multidisciplinaire samenwerking.

6.3 Heusdense situatie

Anticiperend op de modernisering van de monumentenzorg is het van belang om de Heusdense situatie kort bekijken.

Cultuurhistorische belangen meewegen in de ruimtelijke ordening

Ook Heusden zal haar cultuurhistorische waarden in bestemmingsplannen moeten verankeren. Een

eerste belangrijke voorwaarde om de verankering vorm te geven is het inzichtelijk maken van alle waardevolle elementen middels een cultuurhistorische waardenkaart. Zoals reeds enkele malen aangegeven is, zijn dergelijke kaarten voor Heusden in de maak (resp. de Cultuurhistoriekaart van Sjef Hendrikx en de archeologische verwachtingskaart van Vestigia). Samen vormen zij de Erfgoedkaart. Het benoemen/vastleggen van cultuurhistorische waarden in bestemmingsplannen is geen nieuwe ambitie voor Heusden. Zowel in de gemeentelijke Structuurvisie '*Ideeën voor een plek*', het '*Sociaal Economisch Plan 2007-2011*' als in verschillende bestemmingsplannen zijn de eerste stappen in deze richting ondernomen. De Structuurvisie heeft bijvoorbeeld een hoofdstuk '*Natuur en landschap*'. De benoeming van de andere cultuurhistorische elementen gebouwde monumenten en archeologie is minder expliciet, terwijl deze minstens zo belangrijk zijn voor de Heusdense identiteit. Een tweede stap is om de verankering van al deze waarden goed te borgen. Belangrijke randvoorwaarden voor deze verankering zijn (h)erkenning en waardering van cultureel erfgoed. Vervolgens is voor het behoud en de ontwikkeling van erfgoed de koppeling met ruimtelijke ontwikkelingen een relevante randvoorwaarde. Dynamische samenwerking met Ruimtelijke Ordening, Milieu en Landschap zijn van belang. Door het Rijk is aangegeven, dat het bestemmingsplan het juiste instrument is waarin alle erfgoeddragers opgenomen zouden moeten worden – gekoppeld aan beleidsregels. Bestemmingsplannen zijn hierbij een ondersteunend instrument, waarbij op hoofdlijnen beleidsregels voorstelbaar zijn over de verankering van cultureel erfgoed. De manier waarop dit dient te gebeuren is echter niet door het Rijk aangegeven. Wel is een *Handreiking Erfgoed en Ruimte* opgesteld waarin stappenplannen en '*best practices*' zijn opgenomen. De *Handreiking* is te raadplegen via www.cultureelerfgoed.nl/handreikingerfgoedenruimte

In Heusden zijn de randvoorwaarden voor het verankeren van het Heusdens DNA geregeld in voorliggende Erfgoednota '*Eenheid in verscheidenheid*', het '*Groenstructuurplan*' en diverse beleidsinstrumenten voor gebouwde monumenten. In de toekomst zal dit zich uitbreiden met archeologiebeleid. Op deze manier ontstaat geïntegreerd erfgoedbeleid.

In 1936 ontwierp architect J. Luyben een nieuw, representatief kantoorgebouw met opslaghal ten behoeve van het N.V. Noord-Brabantsch Zaa-den Landbouwhuis, genaamd Mommersteeg. Op dit moment wordt dit complex door Woonveste herbestemd.

Bevorderen van herbestemming

Ook de gemeente Heusden kent herbestemmingvraagstukken voor leegstaande monumenten (al dan niet complexen). Denk bijvoorbeeld aan het Bedrijfsgebouw Mommersteeg zaadteelt en zaadhandel NV. Het is van belang, dat Heusden de herbestemmingsmogelijkheden beziet, mede in relatie tot de financieel-economische mogelijkheden. Indien zich dergelijke mogelijkheden voordoen, moet bepaald worden of en vervolgens in welke mate de gemeente herbestemmingen functioneel, planmatig, procedureel en restauratietechnisch kan begeleiden. Een eerste stap in dit proces zou zijn het in kaart brengen van de leegstand van historische bebouwing. Vervolgens zou middels het bestemmingsplan herbestemming gestimuleerd kunnen worden door een vrijstelling of meerdere bestemmingen toe te staan – passend binnen het opgestelde herbestemmingsbeleid. Voor de instandhouding van cultureel

erfgoed is een passende herbestemming van belang. Het verdient daarom aanbeveling, dat de gemeente betrokken is bij een herbestemmingproces. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft algemene tips geformuleerd met betrekking tot herbestemming (zie hiervoor de **Bijlagen**).

Samenwerking

De beleidsveranderingen in MoMo benadrukken het belang van interdisciplinaire samenwerking tussen de verschillende specialiteiten (erfgoed, ruimte, milieu, landschap, recreatie&toerisme, educatie) binnen de gemeente Heusden. Op dit moment is het erfgoedveld volop in beweging en zijn er geen richtlijnen of inschattingen beschikbaar vanuit het Rijk welke gevolgen MoMo zal hebben voor gemeenten.

Investeren

Erfgoedagenda van Heusden

Heusden is een gemeente met een rijke, maar ook een bewogen geschiedenis. Het DNA van Heusden laat zich het beste omschrijven als *eenheid in verscheidenheid*. Het biedt een grote diversiteit, getuige de vele nog aanwezige sporen van dit verleden. Een greep uit de vele cultuurhistorische schatten:

De Vesting Heusden is een duidelijk restant van het fortificatieverleden. Maar er is meer... denk bijvoorbeeld aan de wielen die herinneren aan enkele historische dijkdoorbraken of de verschillende sluizen. De Drunense en Loonse Duinen als het grootste stuifzandcomplex van Nederland. Of de Middeleeuwse dijk -- Zeedijk-Heidijk-Akkerweg-Kooiweg-Meerdijk-Heidijk-Vlijmensedijk-Molenhoek-Voordijk-Inlaagdijk-Oude Haven-Hoge-Maasdijk -- die de gemeente omsluit en zonder welke het bestaan van de verschillende kernen onmogelijk was. Of de karakteristiek langgerekte straatdorpen met kenmerkend religieus erfgoed, waar bij een aantal ook het typische slagenlandschap nog zichtbaar is. Zelfs bij kernen, die in de tweede helft van de twintigste eeuw een sterke groei hebben gezien (zoals Vlijmen en Drunen), is het dorpslint herkenbaar. Deze organisch gegroeide structuren hebben allen veel historische bebouwing. En verder de vele agrarische sporen in de vorm van boerderijen (o.a. de Fellenoord en de Pessaert) en industriële sporen van de leer- en schoenmakersindustrie in de Langstraat.

Zonder overdrijving kan gezegd worden dat Heusden tot de grootste monumentengemeenten van Nederland behoort. In de provincie Noord-Brabant staat Heusden op de 7e plaats waar het gaat om het aantal beschermde (zowel gemeentelijk als van rijkswege) gebouwde monumenten. Vanuit de eigen erfgoedtraditie ziet de gemeente Heusden het dan ook als een maatschappelijke verplichting om zorgvuldig om te gaan met deze rijkdom. Een eenduidige en ontwikkelingsgerichte toekomstvisie op de instandhouding van het Heusdens DNA – zoals verwoord in dit Achtergrond document Erfgoednota gemeente Heusden, en samengevat in de Bestuurlijke samenvatting – draagt daar toe bij.

De meerwaarde van cultureel erfgoed

Gemeenten verkeren in deze economisch mindere tijden in een spagaat. Er wordt inhoudelijk (ook op erfgoedgebied – gelet op de opvattingen en verwachtingen van het Rijk zoals verwoord in MoMo) steeds meer van ze verwacht en tegelijk moet er flink bezuinigd worden. Het is in deze tijden juist van belang om te investeren in het onderscheidend vermogen van gemeenten. Het cultuurhistorisch DNA – de cultuurhistorische identiteit en de nog aanwezige dragers daarvan binnen de gemeentegrenzen – maakt daar een belangrijk onderdeel van uit. Het is aldus van belang om cultureel erfgoed op waarde te schatten. Het is kapitaal dat door middel van goed erfgoedbeleid in het voordeel kan uitpakken. Zowel in de praktijk als diverse onderzoeken tonen aan, dat de meerwaarde van cultureel erfgoed bestaat uit vastgoedwaarde, maar ook aantrekkelijk is voor werkgelegenheid, woon- en leefklimaat en de toeristische en recreatieve sector. Een voorbeeld is de herbestemming van het Westergasfabriekterrein in Amsterdam. Woningprijzen zijn gestegen, het gebied had een aantrekkingskracht op bepaalde bewoners, creatieve bedrijven vestigden zich er en het toerisme werd gestimuleerd. Een aantoonbare win-win-situatie die het investeren in cultureel erfgoed rechtvaardigen.¹²

Om de investeringen te kunnen realiseren is het van belang om multidisciplinaire (publiek-private) samenwerking te initiëren. De meerwaarde van cultureel erfgoed biedt volop inspiratie voor aansluiting

---

¹² Economische Waardering Cultureel erfgoed, NICIS Institute

op andere (bestaande of nieuwe) projecten. Daar liggen de uitdagingen en kansen van cultureel erfgoed!

Erfgoedbeleid *Eenheid in Verscheidenheid*

De Erfgoednota ***Eenheid in Verscheidenheid*** geeft een beschrijving van het erfgoedbeleid van Heusden voor de komende jaren. Het beleid is erop gericht om het Heusdens verleden te koesteren en als inspiratiebron voor de toekomst te gebruiken. Dit zal gebeuren door zorgvuldig en kwalitatief instandhouding- en ontwikkelingsgericht erfgoedbeleid te voeren. Op deze manier worden identiteitsdragers herken-, lees- en beleefbaar. Door zorg en aandacht voor het cultureel erfgoed binnen de gemeentegrenzen te hebben kan het verleden op een passende en moderne wijze voortleven en betekenis geven aan de leefomgeving en ruimtelijke kwaliteit. De nota bestaat uit vijf speerpunten – **inventariseren** (het in kaart brengen van het DNA van Heusden, ofwel de identiteit), **interpreteren** (het formuleren van gezamenlijke en inhoudelijke uitgangspunten in een brede visie), **inbedden** (het vertalen van de uitgangspunten naar een integraal gemeentelijk beleid), **informer** (het zorgen voor draagvlak en waardering voor cultureel erfgoed) en **intervenieren** (het kijken naar belangrijke, op stapel staande (beleids)ontwikkelingen. Om de identiteit te behouden is het van belang om het bestaande cultureel erfgoed te bewaren, in stand te houden, te onderhouden en waar nodig te restaureren. Eventuele reconstructie wordt niet uitgesloten. Inventarisatie van het aanwezige erfgoed is een belangrijke voorwaarde (hoofdstuk twee **Inventariseren**).

De omgang met het cultureel erfgoed vraagt om een heldere visie. Een visie die ruimte biedt aan nieuwe ontwikkelingen, geïnspireerd door het verleden. Menselijk ingrijpen is van alle tijden; dus ook van nu. De tijd mag niet stilstaan – de ontwikkeling niet bevroren worden. Toekomstige generaties moeten de groei in onze tijd – en onze stempel op het verleden – ook kunnen aflezen aan de omgeving (hoofdstukken drie en vier **Interpreteren** en **Inbedden**). Cruciaal voor het behoud van de identiteit is het creëren van draagvlak. Het stimuleren van het historisch bewustzijn is van belang. De inwoners van gemeente Heusden moeten betrokken worden bij de omgang met het erfgoed. Deze betrokkenheid stimuleert hun gevoel van trots en maakt hen tot ambassadeurs van de eigen gemeente (hoofdstuk vijf **Informer**). Er staat veel te veranderen op het gebied van monumentenzorg. Het is van belang om de veranderingen goed in kaart te brengen en welke gevolgen dit heeft voor een gemeentelijke organisatie (hoofdstuk zes **Intervenieren**).

Erfgoedbeleid Heusden in scenario's

Op basis van wettelijke verplichtingen en (beleids)ontwikkelingen zijn drie scenario's uitgewerkt: fundament, omhulsel en polijsten. Meer hierover is te lezen in hoofdstuk één **Introduceren**. De namen zijn een weerspiegeling van de betekenis en het ambitieniveau van het betreffende scenario. Binnen de scenario's staan maatregelen op het gebied van bescherming (juridische instrumenten die voor de bescherming van cultureel erfgoed zorgen) en instandhouding (door de inzet van financieringsmogelijkheden, subsidies, adviezen, vergunningstelsel en handhaving zorgen voor het in goede staat blijven van het cultureel erfgoed) centraal.

Fundament – basisscenario

Gedegen basismaatregelen qua bescherming en instandhouding van cultureel erfgoed zijn noodzakelijk voor het toekomstige beleid.

Omhulsel – middenscenario

Met het oog op toekomstige (beleids)ontwikkelingen stappen zetten en maatregelen nemen in de richting van een gebiedsgericht erfgoedbeleid, waarbij 'behoud door ontwikkeling' leidraad is.

Polijsten – topscenario

Een proactief en integraal gebieds- en ontwikkelingsgericht erfgoedbeleid, waarbij 'behoud door

ontwikkeling' leidraad is.

Gezien het vele aanwezige cultureel erfgoed heeft de gemeente Heusden vanuit een traditie aandacht voor haar cultuurhistorische schatten (vooral de Vesting Heusden). Het betrof niet alleen beleidsinitiatieven, maar ook verschillende projecten. Het huidige cultuurhistorisch beleid beweegt zich dan ook over alle drie de geformuleerde scenario's (zoals ook zichtbaar wordt in onderstaand schema). Het basisscenario **Fundament** is – op een aantal punten van verfijning na – goed op orde. Voor de toekomst is het van belang deze erfgoedtraditie voor te zetten en kunnen de andere scenario's verder uitgebouwd worden..

Uitgebreide toelichting op de in de tabel omschreven aanbevelingen zijn terug te vinden in de hoofdstukken vier en vijf (resp. **Inbedden** en **Informereren**). De aanbevelingen die al in werking zijn gezet of zijn afgerond, zijn groen gearceerd. Dit geeft ook goed weer, dat de gemeente Heusden haar cultuurhistorische traditie ook in het heden voortgezet heeft. Een waardevolle uitgangspositie om op voort te borduren.

Beschermen	Basis Fundament	Midden Omhulsel	Top Polijsten
Aanbeveling opname archeologie in gemeentelijke monumentenverordening	X		
Opname voorbescherming in gemeentelijke monumentenverordening	X		
Opname categorie beeldbepalende panden in verordening alsook in nieuw te formuleren welstandsbeleid en de Cultuurhistoriekaart			X
Verbreding focus gemeentelijke monumentencommissie		X	
Aanpassen jaarverslag gemeentelijke monumentencommissie met meer attractieve informatie		X	
Aandacht voor naoorlogs erfgoed – meenemen in Cultuurhistoriekaart			X
Opstellen cultuurhistorische en archeologische waardenkaart door gedegen inventarisatie		X	
Vertalen waardenkaarten naar beleidskaarten		X	
Opstellen archeologiebeleid		X	
Instandhouden	Basis Fundament	Midden Omhulsel	Top Polijsten
Evalueren en indien nodig aanvullen indieningsvereisten monumentenvergunning		X	
Intensiveren jaarlijks subsidiebudget naar € 25.000,-		X	
Omschrijving restauratiewerkzaamheden in gemeentelijke subsidieverordening		X	
Bekijken mogelijkheid tot opstellen subsidieverordening van andere aard		X	
Continueren belang toezicht	X		
Continueren stimuleren kennis cultureel erfgoed ten behoeve van handhaving	X		

Opname archeologie in <i>Beleidsplan Integrale Handhaving</i>	X		
Aandacht voor reclamebeleid		X	
Volgen ontwikkelingen stichting ERM en op termijn doorvoeren kwaliteitscriteria <i>Bouwkwaliteitsplan</i>			X
Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek volgen		X	
Volgen ontwikkelingen duurzame monumentenzorg en indien nodig verankeren in gemeentelijk beleid		X	
Besluiten tot compensatie monumenteigenaren (leges en OZB)			X
Informereren	Basis Fundament	Midden Omhulsel	Top Polijsten
Versteviging (gestructureerde) informatievoorziening raad en college	X		
Versteviging (gestructureerde) informatievoorziening ambtelijke organisatie	X		
Bekijken vertalen informatiebrochure Vesting Heusden naar algemene brochure		X	
Extra informeren over subsidiemogelijkheden via de gemeentelijke website		X	
Specifieke aandacht eigenaren Vesting Heusden omtrent huidige restauratiefilosofie		X	
Vormgeven structureel overleg belanghebbende organisaties		X	
Bekijken opstellen procedure van betrokkenheid		X	
Aanpassen gemeentelijke website		X	
Inzetten lokale media		X	
Continueren steun Open Monumentendag		X	
Continueren steun publicaties Heusden		X	
Continueren steun tentoonstellingen		X	
Bekijken opstellen Heusdense canon			X
Continueren steun en proactief aanbieden erfgoededucatie – focus ook op jongeren			X
Versterking cultuurhistorische focus in recreatie&toerisme		X	
Versterking belevingswaarde van cultureel erfgoed ten behoeve van recreatie&toerisme		X	
Versterking kruisbestuivingen cultureel erfgoed en andere culturele uitingen ten behoeve van recreatie&toerisme		X	

Erfgoedinvestering

Om de voornoemde scenario's uit te kunnen bouwen, zijn aanvullende, structurele en incidentele inspanningen (middelen en mensen) benodigd. Onderstaande tabel geeft een inschatting wat deze Erfgoedinvestering inhoudt. De inschatting is tot stand gekomen op basis van input vanuit de gemeente Heusden alsook praktijkervaring van het Monumentenhuis Brabant. De **I** staat voor een incidentele investering en de **S** betekent een structurele investering.

Beschermen	Basis Fundament	Midden Omhulsel	Top Polijsten
Aanbeveling opname archeologie in gemeentelijke monumentenverordening	60 uur (I)		
Opname voorbescherming in gemeentelijke monumentenverordening	40 uur (I)		
Opname categorie beeldbepalende panden in verordening alsook in nieuw te formuleren welstandsbeleid en de Cultuurhistoriekaart			Deels reeds in gang gezet. Overig 16 uur (I)
Verbreding focus gemeentelijke monumentencommissie		Reeds in gang gezet	
Aanpassen jaarverslag gemeentelijke monumentencommissie met meer attractieve informatie		Reeds in gang gezet	
Aandacht voor naoorlogs erfgoed – meenemen in Cultuurhistoriekaart			Reeds in gang gezet
Opstellen cultuurhistorische en archeologische waardenkaart door gedegen inventarisatie		Reeds in gang gezet	
Vertalen waardenkaarten naar beleidskaarten		€ 15.000,- (I)	
Opstellen archeologiebeleid		€15.000,- (I)	
Instandhouden	Basis Fundament	Midden Omhulsel	Top Polijsten
Evalueren en indien nodig aanvullen indieningvereisten monumentenvergunning		40 uur (I)	
Intensiveren jaarlijks subsidiebudget van € 9.000,- naar € 25.000,-		Van € 9.000,- naar € 25.000,- (S)	
Omschrijving restauratiewerkzaamheden in gemeentelijke subsidieverordening		50 uur (I)	
Bekijken mogelijkheid tot opstellen subsidieverordening van andere aard		40 uur (I)	
Continueren belang toezicht	100 (S)		
Continueren stimuleren kennis cultureel erfgoed ten behoeve van handhaving	40 uur (S)		
Opname archeologie in <i>Beleidsplan Integrale Handhaving</i>	40 uur (I)		
Aandacht voor reclamebeleid		40 uur (S)	
Volgen ontwikkelingen stichting ERM en op termijn doorvoeren kwaliteitscriteria <i>Bouwkwaliteitsplan</i>			Reeds in gang gezet. Opnemen in <i>Bouwkwaliteitsplan</i> 40 uur (I)
Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek volgen		Reeds in gang gezet	
Volgen ontwikkelingen duurzame monumentenzorg en indien nodig verankeren in gemeentelijk beleid		Reeds in gang gezet	
Besluiten tot compensatie monumenteigenaren (leges en OZB)			p.m.

Informereren	Basis Fundament	Midden Omhuysel	Top Polijsten
Verstevinging (gestructureerde) informatievoorziening raad en college	100 uur (S)		
Verstevinging (gestructureerde) informatievoorziening ambtelijke organisatie	80 uur (S)		
Bekijken of informatiebrochure Vesting Heusden naar algemene brochure vertaald kan worden		20 uur (I)	
Extra informeren over subsidiemogelijkheden via website		60 uur (S)	
Specifieke aandacht eigenaren Vesting Heusden omtrent huidige restaurantiefilosofie		p.m. (S)	
Vormgeven structureel overleg belanghebbende organisaties		20 uur (S)	
Bekijken opstellen procedure van betrokkenheid		20 uur (I)	
Aanpassen gemeentelijke website		40 uur (I)	
Inzetten lokale media		60 uur (S)	
Continueren steun Open Monumentendag		€ 6.000,- (S)	
Continueren steun publicaties Heusden		Op projectbasis	
Continueren steun tentoonstellingen		Op projectbasis	
Bekijken opstellen Heusdense canon			Op projectbasis
Continueren steun en proactief aanbieden erfgoededucatie – focus ook op jongeren			Op projectbasis
Versterking cultuurhistorische focus in recreatie&toerisme		Op projectbasis	
Versterking belevingswaarde van cultureel erfgoed ten behoeve van recreatie&toerisme		Op projectbasis	
Versterking kruisbestuivingen cultureel erfgoed en andere culturele uitingen ten behoefte van recreatie&toerisme		Op projectbasis	
TOTAAL	Beschermen	Beschermen	Beschermen
<i>Totaal aan extra uren en middelen t.o.v. bestaande werkwijze.</i>	100 uur (I) 100 uur (S)	€ 30.000 (I)	16 uur (I)
	Instandhouden 40 uur (I) 40 uur(S)	Instandhouden 130 uur (I) 40 uur (S) € 16.000 (S)	Instandhouden 40 uur (I) p.m.
	Informereren 180 uur (S)	Informereren 80 uur (I) 140 uur (S)	

Nawerk

Lijst met afkortingen/verklaringen

Afkortingen:

- MoMo
Modernisering van de Monumentenzorg
- WABO
Wet Algemene Bepalingen Omgevingsrecht
- ERM
Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg
- Mor
Ministeriële Regeling Omgevingsrecht
- Biab
Besluit Indieningsvereisten Aanvraag Bouwvergunning
- MSP
Monumenten Selectie Project
- RDMZ
Rijksdienst Monumentenzorg
- ROB
Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek
- Bro
Besluit Ruimtelijke Ordening

Verklaringen:

- Funerair erfgoed
Erfgoed dat te maken heeft de dood of een begrafenis.
- Stadogelden
Rijkssubsidie voor stedenbouwkundige vernieuwing.
- Charter van Venetië
Internationaal charter, opgesteld tijdens een vergadering van de *International Council on Monuments and Sites* (ICOMOS) in 1964. In het charter wordt de filosofie verwoord die bepaalt hoe er dient te worden omgegaan met de restauratie en conservatie van waardevolle gebouwen en monumenten.
- Cultuurfonds voor Monumenten Noord-Brabant
Nationaal Restauratiefonds en het Prins Bernhard Cultuurfonds hebben in negen provincies Cultuurfonds voor Monumenten ingesteld. Daaruit kunnen leningen met een lage rente worden verstrekt voor restauraties van particuliere monumenten.
- Archis
Archeologisch informatiesysteem.

Bijlagen

Bijlage 1

Bronnen

Literatuur

- 'Agenda van Brabant', Provincie Noord-Brabant, 2010
Archeologische verwachtingskaart Vestigia
'Beheer van de chaos der eeuwen', Evaluatie en beleidsaanbevelingen monumenten/cultuurhistorie gemeente Utrecht 2004
'Bezoekersstromen Heusden Vesting', NRIT Onderzoek, 2009
Concept Cultuurhistoriekaart Sjef Hendriks
'Culturele planologie in de steigers', Monumentenhuis Brabant, 2010
'Cultuurbehoud loont!', Belvedere Nieuws, 2005
'Doorrekenen met monumenten', Nationale Investeringsbank, 1998
'Economische Waardering Cultureel Erfgoed', NICIS Institute, 2010
'Een goed advies is het halve werk – onderzoek naar monumentencommissies', Erfgoedinspectie, 2008
'Een lust, geen last, Visie op de modernisering van de monumentenzorg', Ministerie van OCW, 2008
'Eigen haard is goud waard', Tom Bade en Gerben Smid, Belvedere.nu, 2008
'Erfgoedbalans 2009', Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
'Erfgoed in context', Erfgoedvisie Breda 2008-2015
'Erfgoed met perspectief', Erfgoednota Gemeente Ede 2010-2015
'Gemeenten MoMo-proof', AEF, 2010
'Gezicht op gebouwd erfgoed Delft', Monumentennota 2007-2017
'Handreiking gemeentelijke monumentencommissies', 2009
'Investeren in Monumenten', Nationaal Restauratiefonds, 2007
'Jaarboek Monumenten, Archeologie en Cultuurlandschap', Erfgoed Nederland, 2008 en 2009
'Kiezen voor karakter', Visie Erfgoed en Ruimte Ministerie OCW, 2010
'Monumentenzorg lokaal op koers, een handreiking voor een gerichte aanpak van gemeentelijk monumentenbeleid', 2005
'Monumentenwet in de steigers', Nationaal Contact Monumenten, 2005
'Nog geen spijker in de muur', Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2009
'Onbekend maakt onbemind', Nationaal Contact Monumenten, 2004
'Ontdekkingen van de stad', Nota Cultureel Erfgoed Leiden 2005 – 2015
'Op weg naar professionele monumentenzorg', Erfgoedinspectie, 2008
'Oude glorie heeft toekomst', Volkskrant, 2010
'Het restaureren van gebouwen: algemene uitgangspunten', Restauratievademecum, Sdu Uitgevers, 1991
'Rekenen met monumenten', Nationale Investeringsbank, 1994
'Springlevend verleden', Beleidsnota Cultureel Erfgoed Maastricht 2007-2012
'WaterCultuur, rapportage wateratelier Heusden-Cuijk', 2006

Websites

- www.abdijvanberne.nl
www.chwbrabant.nl
www.cultureelerfgoed.nl
www.herbestemming.nu
www.heusden.nl
www.hollandsewaterlinie.nl
www.kich.nl
www.natuurgebied-langstraat.nl
www.overheid.nl
www.rijkswaterstaat.nl
www.vrom.nl

Bijlage 2

Lijst van geïnterviewde personen

Organisatie	Persoon
Gemeente Heusden	B. Barajanan, toezichhouder J. Burgs, ambtenaar ruimtelijke ordening W. van Engeland, wethouder monumenten & archeologie B. Eulderink, teammanager Team Handhaving W. van Eijk, beleidsambtenaar economie R. van Genabeek, archeoloog P. de Haan, beleidsambtenaar H. de Kort, beleidsambtenaar welstand P. Lardinois, beleidsambtenaar recreatie en toerisme W. Peters, beleidsambtenaar cultuurtechniek T. Sprenger, beleidsambtenaar kunst en cultuur C. van Tuijl, beleidsambtenaar monumenten en archeologie J. Verbiesen, teammanager Team Welzijn F. Willemsen, jurist Team Handhaving
Gemeentelijke monumentencommissie	B. Oomen, lid
Het Trefpunt van Heusden	A. Swarts
Het Heusdens Buro voor Toerisme	I. Sprangers
Streekarchief Land van Heusden en Altena	H. van Engen, streekarchivaris
Comité Vesting Heusden	K.A.M.A. Veltman R. van der Steenhoven
Heemkundekring Onsenoort	A. de Bont A. van Spijk
Stichting A. van Alckmaer	P. Verboven F. Hilwig
Museum Het Gouveneurshuis	F. Hilwig
Streekraad Groene Woud	J. Hendriks
Vestigia	R. van Heeringen K. Klerks
	N. Nelissen
	D. Noordman

Bijlage 3

Beleidskaders

Landelijk

Op landelijk niveau is een aantal ontwikkelingen van belang. Enerzijds de verbreding van objectgerichte monumentenzorg naar gebiedsgerichte erfgoedzorg. Het gaat niet meer om de fysieke zorg van het afzonderlijke monument. Het maakt onderdeel uit van een omgeving die bijdraagt of juist afbreuk doet aan datzelfde object. Anderzijds is de wet- en regelgeving ook aan verandering onderhevig, zoals de Wet op de archeologische monumentenzorg, de veranderde adviestaak van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de voorgestelde deregulering voor rijksmonumenten.

Gebiedsgerichte erfgoedzorg

Nota Belvedere

De Nota Belvedere (1999) gaat over de relatie tussen cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting. Doel is om cultuurhistorische waarden meer prioriteit te geven bij de inrichting van Nederland. Cultuurhistorie kan een inspiratiebron zijn voor (landschaps)architectuur en ruimtelijk ontwerp, waardoor tevens de positie van het **cultuurhistorisch erfgoed** wordt versterkt.

Cultuurnota 2001-2004

In deze nota werd het begrip culturele planologie voor het eerst geïntroduceerd. De nota onderkent de meerwaarde van het gebruik van cultureel erfgoed binnen het ruimtelijk planproces. Belangrijk hiertoe is samenwerking en afstemming van relevante partijen. Een dergelijke interdisciplinaire aanpak is een basisvoorwaarde voor het succesvol uitvoeren van culturele planologie, dat als doel heeft het verbeteren van de kwaliteit van de leefomgeving.

Wet Ruimtelijke Ordening (Wro)

Per 1 juli 2008 is de nieuwe Wet ruimtelijke ordening in werking getreden. Provincies hoeven bestemmingsplannen van gemeenten niet meer goed te keuren. Gemeenten moeten voor hun hele grondgebied bestemmingsplannen maken. Gemeenten, provincies en Rijk moeten een structuurvisie opstellen. De artikel 19-procedure is verdwenen. Alle ruimtelijke plannen, zoals bestemmings- en inpassingsplannen en omgevingsvergunningen moeten ook digitaal beschikbaar zijn.

Nota Ruimte

De nota uit 2006 bevat de visie van het kabinet op de ruimtelijke ontwikkeling en bevat de ruimtelijke bijdrage aan een sterke economie, een veilige en leefbare samenleving en een aantrekkelijk land. De nota ondersteunt gebiedsgerichte ontwikkeling. In het Actieprogramma Ruimte en Cultuur is cultuurhistorie als vertrekpunt voor ontwikkelingsplanologie bestempeld.

Modernisering van de Monumentenzorg (in de volksmond: MoMo)

In 2008 ging het project 'Modernisering Monumentenzorg' van start, waarbij het gaat om drie pijlers. Ten eerste 'Cultuurhistorische belangen meewegen in de ruimtelijke ordening' – monumentenzorg wordt onderdeel van ruimtelijke plannen. Daarnaast 'Bevorderen van herbestemming' – het Rijk stimuleert herbestemming. Als laatste 'Krachtiger en eenvoudiger regelgeving' – ook wel deregulering,

waarbij de administratieve regeldruk beperkt wordt en een categorie vergunningvrije bouwactiviteiten wordt ingesteld (zie hoofdstuk Intervenieren voor meer informatie over de aankomende veranderingen).

Afzonderlijke wet- en regelgeving

Monumentenwet 1988

De wet behelst een decentralisatie van monumentenzorg van Rijk naar gemeenten. De Minister van OCW wijst beschermde monumenten aan. Gemeenten hebben meer mogelijkheden en verantwoordelijkheden gekregen tot eigen monumentenbeleid (zoals het opstellen van een monumentenverordening en het instellen van een monumentencommissie). Artikel 15 regelt de instelling van een gemeentelijke monumentencommissie. Per 1 januari 2009 zijn gemeenten verplicht over een onafhankelijke commissie te beschikken. De commissie adviseert het college van B&W gevraagd en ongevraagd op het gebied van monumentenbeleid in enge zin en cultuurhistorie in brede zin. De wet beschikt over één instrument om cultuurhistorisch waardevolle gebieden te beschermen, de beschermde stads- of dorpsgezichten: 'groepen van onroerende zaken die van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun onderlinge ruimtelijke of structurele samenhang dan wel hun wetenschappelijke of cultuurhistorische waarde'.

Erfgoedinspectie

In 2004 is de Rijksinspectie Monumentenzorg opgericht. De inspectie is in het leven geroepen om toezicht te houden op de naleving van de Monumentenwet 1988. Het gaat dan om gebouwde rijksmonumenten en stads- en dorpsgezichten. De inspectie controleert het gevoerde beleid en werkzaamheden van gemeenten op verschillende manieren. Leidraad is het waarderingskader waarin resultaat, effectiviteit en waarborg centraal staan. In

Wet op de archeologische monumentenzorg

Op 1 september 2007 is de Wet op de Archeologische Monumentenzorg van kracht geworden. Het uitgangspunt is om archeologische sporen van waarde in de bodem te laten zitten: behoud in situ. Archeologisch vooronderzoek is bij bodemverstoringen verplicht.

Woningwet

Per 1 april 2007 is de Woningwet gewijzigd om de naleving, handhaving en handhaafbaarheid van de bouwregelgeving te verbeteren. Ondermeer door een handhavingsbeleidplicht voor gemeenten.

Wet Beperking Adviesplicht Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Per 1 januari 2009 is een wetwijziging (Wet Beperking Adviesplicht) in werking getreden, waarin de adviesplicht van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed wordt aangepast. In een aantal situaties (behalve bij sloop, reconstructie en/of functiewijziging van rijksmonumenten) vervalt de adviesplicht van de Rijksdienst. Gemeenten, en daarmee de gemeentelijke monumentencommissies, hebben meer verantwoordelijkheden gekregen. De door de VNG opgestelde Handreiking Gemeentelijke Monumentencommissie kan daarbij behulpzaam zijn.

Omgevingsvergunning (WABO)

Per 1 oktober 2010 zijn de verschillende vergunningen, zoals de bouw-, sloop- en monumentenvergunning, (maar ook ontheffingen en andere toestemmingsvereisten) voor wonen, ruimte en milieu samengevoegd tot de omgevingsvergunning. Belangrijkste veranderingen zijn, dat bij de procedure voor een vergunningaanvraag termijnen van 26 en 8 weken worden gehanteerd. In de toekomst zullen bij veel ingrepen termijnen van 8 weken gebruikelijk worden. Bovendien zijn de vergunningen geïntegreerd in de zogenaamde omgevingsvergunning.

Provinciaal

Het is van belang om stil te staan bij de beleidsinitiatieven die ondernomen worden op het gebied van ruimtelijke ontwikkeling, het landelijk gebied en de instandhouding van cultureel erfgoed. Een duurzame ruimtelijke kwaliteit is hét provinciale belang van Noord-Brabant. Afstemming tussen de natuurlijke leefomgeving en de kernkwaliteiten van het landschap (waaronder cultuurhistorische kwaliteiten) is bij ruimtelijke ontwikkeling noodzakelijk.

Ruimtelijke ontwikkeling

Structuurvisie Ruimtelijke Ordening

Op 1 oktober 2010 hebben Provinciale Staten de Structuurvisie Ruimtelijke Ordening Noord-Brabant vastgesteld. De structuurvisie geeft aan welke ambities de provincie heeft en hoe zij deze wil realiseren. Daarbij wordt een ontwikkelingsgerichte benadering toegepast. Er is ruimte voor ontwikkelingen als deze bijdragen aan de versterking van de duurzame ruimtelijke kwaliteit van Brabant, dus bijdraagt aan de structuren en de gebieden. De provinciale rol is meer dan voorheen gericht op het meedoen aan ontwikkelingen en op de afstemming bij realisatie van (boven)regionale opgaven.

Verordening Ruimte

Voortvloeiend uit voornoemde Structuurvisie, wordt de planologische verordening vastgesteld. Hierin staat waarmee een gemeente rekening moet houden bij het ontwikkelen van bestemmingsplannen.

Kernkwaliteiten landschap

Cultuurhistorische Waardenkaart Brabant

Per 1 januari 2011 is de geactualiseerde cultuurhistorische waardenkaart Brabant beschikbaar. Ruim 30.000 erfgoedwaarden staan hierop genoteerd. De kaart is een hulpmiddel om het cultuurhistorisch erfgoed van bovenlokaal belang te behouden. Tevens is het een hulpmiddel om te toetsen of om te inspireren. Op de nieuwe kaart heeft de provincie het provinciaal 'belang' aangeduid. Dit belang bestaat uit 21 cultuurhistorische en 16 archeologische landschappen. Het grondgebied van Heusden ligt binnen deze landschappen (waaronder de cultuurhistorische landschappen de Loonse en Drunense Duinen, de Langstraat en de Beerse en Baardwijkse Overlaat).

Subsidieregeling gemeentelijke erfgoedkaarten

Door de provincie Noord-Brabant is een tijdelijke subsidieregeling ingesteld: Stimulering Gemeentelijke Archeologie c.q. Erfgoedkaarten 2009-2011. Gemeenten kunnen met deze subsidieregeling 75% van de kosten voor het maken van archeologische of erfgoedkaarten vergoed krijgen, of in geval van intergemeentelijke samenwerking is zelfs 100% subsidie mogelijk tot een maximum van € 25.000,- voor een archeologekaart en € 10.000,- voor een cultuurhistorische kaart. De gemeente Heusden participeert in een intergemeentelijke samenwerkingsverband, dat een subsidieaanvraag voor een archeologie- en cultuurhistorische kaart maximaal gehonoreerd heeft gekregen.

Structuurvisie Ruimtelijke Ordening Noord-Brabant

Op 1 januari 2011 is de Structuurvisie ruimtelijke ordening Noord-Brabant in werking getreden. De structuurvisie is opgebouwd uit twee delen (A en B) en een uitwerking. Deel A bevat de hoofdlijnen

van het beleid. Hierin heeft de provincie haar belangen gedefinieerd en ruimtelijke keuzes gemaakt. Deze belangen en keuzes zijn gebaseerd op trends en ontwikkelingen. Ook beschrijft de provincie vanuit welke filosofie ze haar doelen wil bereiken. Die is: 'samenwerken aan kwaliteit'. De provincie realiseert haar doelen op vier manieren: door regionaal samen te werken, te ontwikkelen, te beschermen en te stimuleren. In deel B beschrijft de provincie vier ruimtelijke structuren: de groenblauwe structuur, het landelijk gebied, de stedelijke structuur en de infrastructuur. Voor iedere structuur formuleert de provincie ambities en beleid. Per beleidsdoel is aangegeven welke instrumenten de provincie inzet om haar doelen te bereiken.

Programma Landelijk Gebied (reconstructie)

Samen met veel partijen werkt de provincie aan een vitaal platteland. Het platteland wordt zo economisch vitaal, groen en leefbaar gehouden. Zeven reconstructiecommissies en twee gebiedscommissies hebben gewerkt aan plannen voor het landelijk gebied. Hierin zitten vertegenwoordigers van verschillende partijen. De reconstructie- en gebiedsplannen zijn in 2005 vastgesteld.

Landschapsverordening

De Landschapsverordening beoogt het landschapsschoon te beschermen tegen aantasting door borden en reclameobjecten. De verordening is alleen van toepassing buiten de bebouwde kom. De **Landschapsverordening** (LSV) is op 30 januari 1999 in werking getreden. Destijds heeft de provincie een intensief handhavingstraject opgezet om de borden in strijd met die verordening te verwijderen. Nu ziet de provincie erop toe, dat er geen nieuwe illegale borden worden geplaatst.

Bijlage 4

Inschatten

Evaluatie

De Erfgoednota staat niet op zichzelf. Op landelijk en provinciaal niveau vinden beleidsinitiatieven plaats die van belang zijn (zie de **Bijlagen**). Het is vervolgens van belang om het gemeentelijke beleidskader, waarbinnen deze Erfgoednota is opgesteld, te evalueren. Het betreft in feite een nulmeting met betrekking tot **bescherming** en **instandhouding**. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een korte conclusie en relevante aandachtspunten voor het toekomstige beleid.

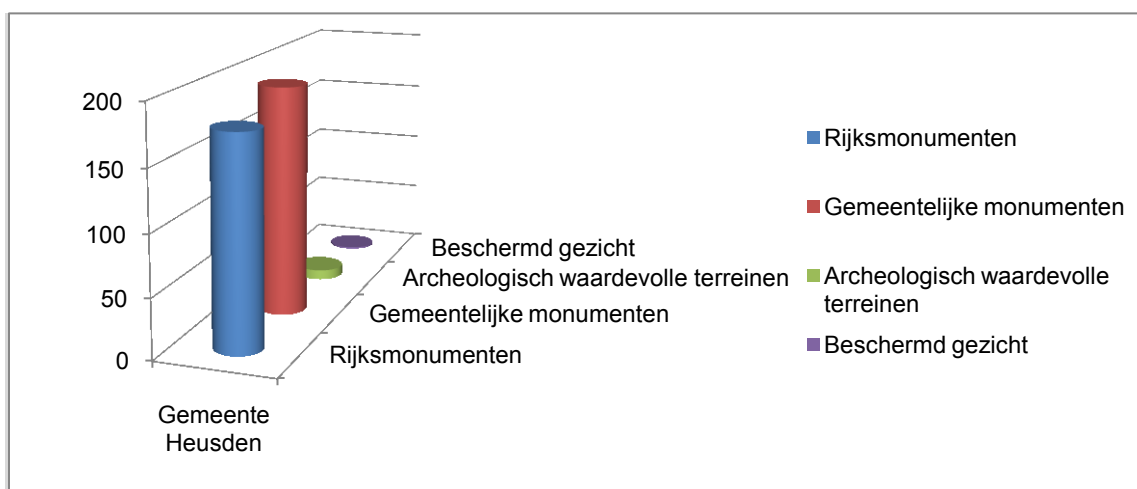
Bescherming

Gemeentelijke monumentenverordening

Per 1 januari 2009 zijn gemeenten verplicht een dergelijke verordening vast te stellen. In 2010 is de gemeentelijke monumentenverordening van Heusden herzien met het oog op de invoering van de WABO. De verordening regelt de cruciale formele kwesties voor gebouwde monumenten, in het bijzonder de gemeentelijke monumenten.

Gemeentelijke monumentencommissie

Heusden beschikt sinds 1997 over een gemeentelijke, deels gecombineerde monumenten- en welstandscommissie. Eén lid van de welstandscommissie heeft namelijk zitting in de monumentencommissie, waardoor afstemming plaatsvindt. Dit is een positieve ontwikkeling, aangezien beide zich bezighouden met de zorg en bevordering van de ruimtelijke kwaliteit van de leefomgeving. Het werkveld beslaat naast vergunningaanvragen ook subsidieaanvragen, selectie- en aanwijzingsprocedures en stedenbouwkundige ingrepen, welstand in de Heusden Vesting en beeldende kunst in de openbare ruimte. De commissie bestaat uit vier deskundige leden en een onafhankelijk voorzitter. In de 'monumentenverordening 2010' zijn de samenstelling en werkwijze in beknopte zin geregeld. Sinds 2008 brengt de monumentencommissie een jaarverslag uit om haar werkwijze publiek te verantwoorden.

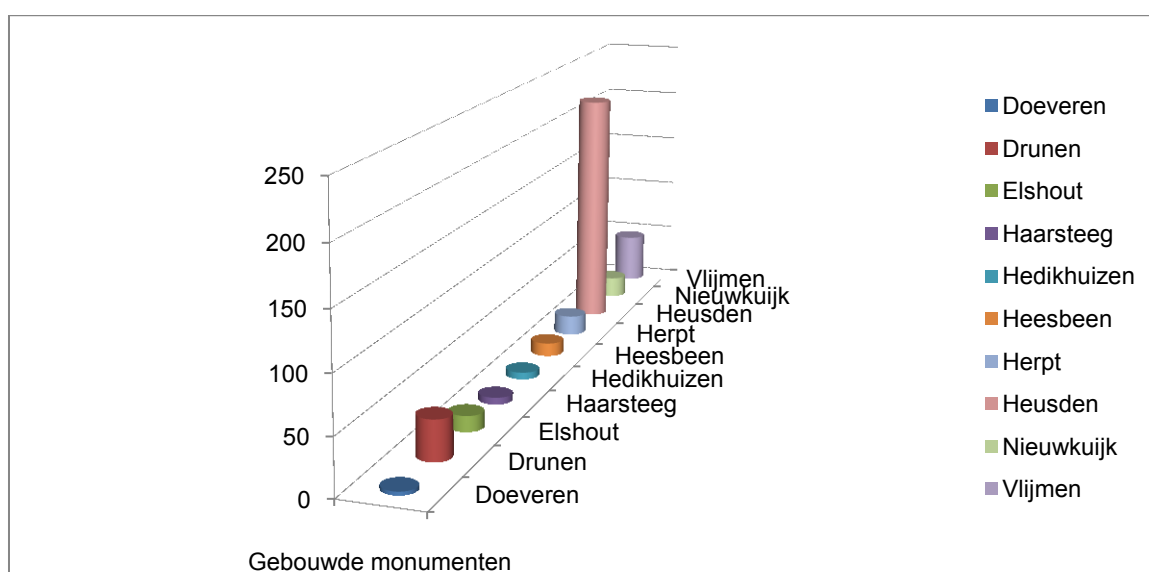
NB. Grafiek gebaseerd op gegevens van www.kich.nl

Monumentenlijst

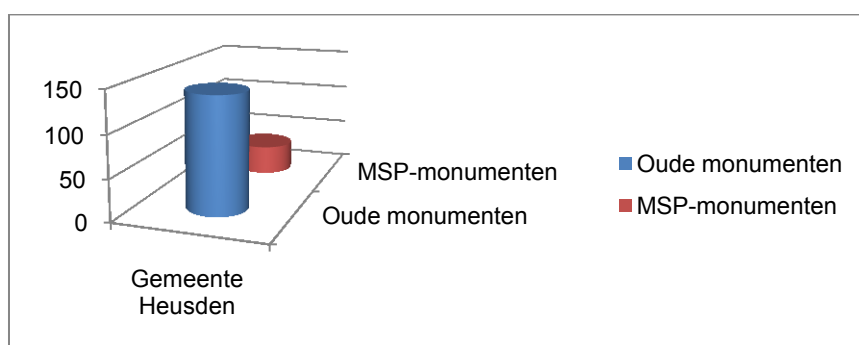
In Heusden bestaat naast de rijksmonumentenlijst ook een gemeentelijke monumentenlijst. Tot in de

jaren '90 van de vorige eeuw kende de rijksmonumentenlijst voornamelijk objecten uit de periode van vóór 1850. Om ook de jonge bouwkunst van 1850-1940 in beeld te krijgen werd daarom het landelijke Monumenten Inventarisatie Project (MIP) opgezet, welke uitmondde in het Monumenten Selectie Project (MSP). Sinds 2000 is de rijksmonumentenlijst dan ook aanzienlijk uitgebreid. Gemeenten hadden in het traject een adviserende rol en vervulden procedurele taken. Op de rijksmonumentenlijst staan 191 rijksmonumenten.¹³

Voor de herindeling beschikten Vlijmen en Heusden over een gemeentelijke monumentenlijst. In 1999 is voor de nieuwe gemeente Heusden een gemeentelijke monumentenlijst vastgesteld. B&W beslisten over een verzoek tot aanwijzing van een gemeentelijk monument, dat op eigen initiatief, maar ook op initiatief van derden kan worden ingezet. Op de gemeentelijke lijst staan inmiddels 191 gemeentelijk beschermde objecten en gebouwen.

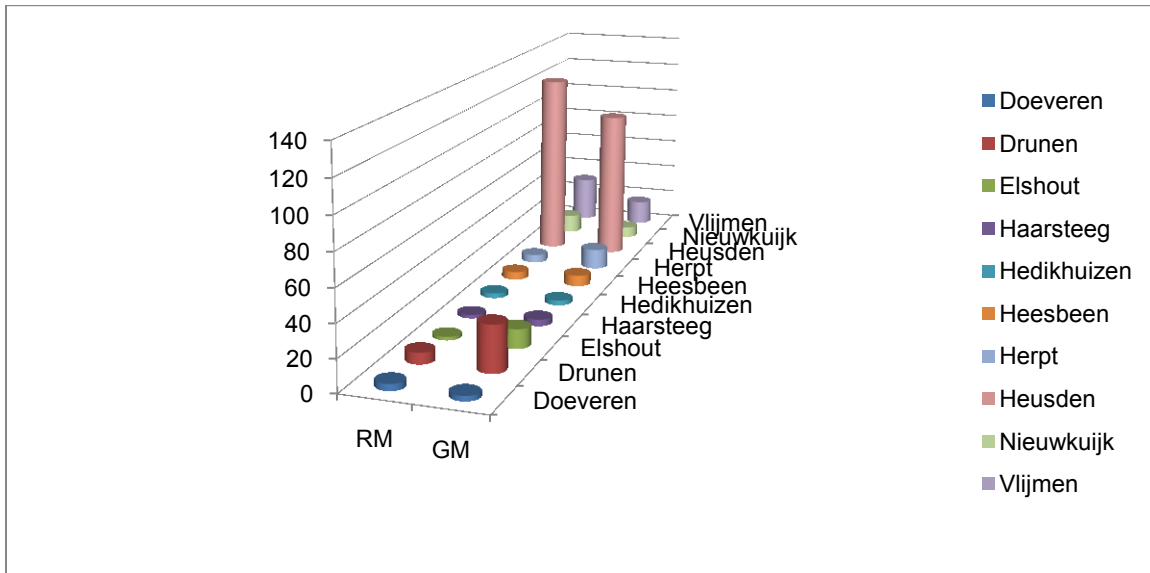
NB. Grafiek gebaseerd op de gemeentelijke telling van het aantal rijksmonumenten

NB. Grafiek gebaseerd op gegevens van www.kich.nl

¹³ Er bestaat een verschil in telling van het aantal rijksmonumenten. Volgens de RCE heeft de gemeente Heusden 175 rijksmonumenten – inclusief het beschermde archeologische monument (zie www.kich.nl). De gemeentelijke telling van rijksmonumenten bedraagt 191. Dit verschil wordt veroorzaakt doordat de RCE complexen als één monumentnummer telt en gemeenten soms de afzonderlijke monumenten per complex meetelt.

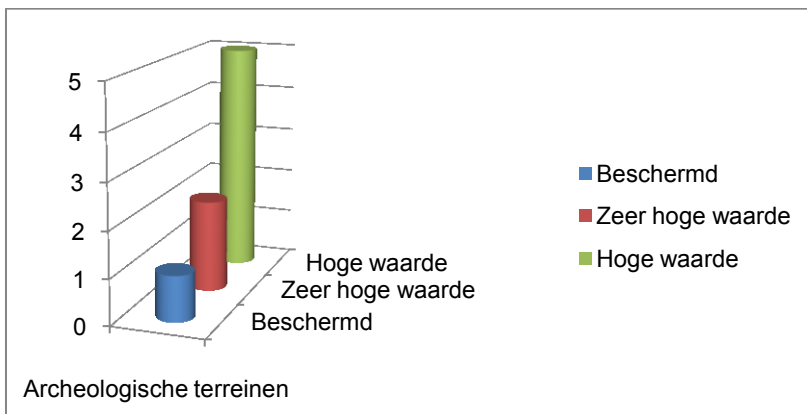
NB. Grafiek gebaseerd op de gemeentelijke telling van het aantal rijksmonumenten

Beschermde gezichten

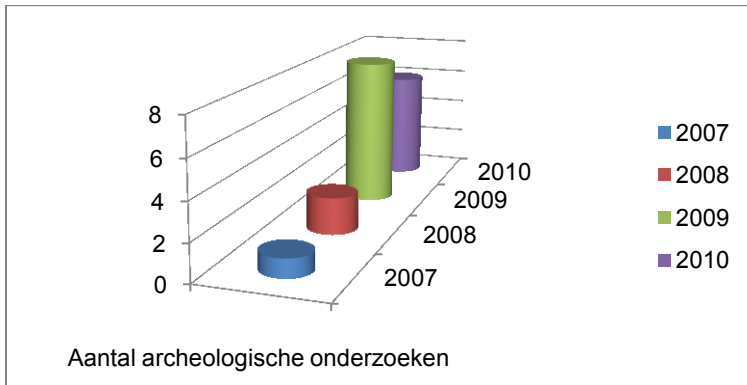
Heusden beschikt over een van rijkswege beschermd stadsgezicht, namelijk de Vesting Heusden. Als gevolg van deze status werd in 1984 een specifiek 'Bestemmingsplan Heusden Vesting' opgesteld om de historische karakteristieken van de vesting te behouden. De gemeentelijke monumentenverordening maakt het ook mogelijk om beschermde gemeentelijke gezichten aan te wijzen; tot dusver zijn deze er echter niet.

Archeologie

De gemeente Heusden heeft op het gebied van archeologie het een en ander in gang gezet. Aan de hand van de Provinciale Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Brabant beoordeelt de gemeente Heusden voor welke bouwplannen een archeologisch vooronderzoek gewenst is. De van de gemeente 's-Hertogenbosch ingehuurd archeoloog beoordeelt de opgeleverde archeologische rapporten en Programma's van Eisen. Verder adviseert deze of de gewenste vergunning al dan niet kan worden verleend. Op dit moment bestaat de intentie om te komen tot een gemeentelijk archeologiebeleid. In deze Erfgoednota wordt hiertoe een aantal aanbevelingen opgenomen. Bovendien wordt een archeologische verwachtingskaart opgesteld door archeologisch adviesbureau Vestigia in opdracht van de Streekraad Groene Woud.

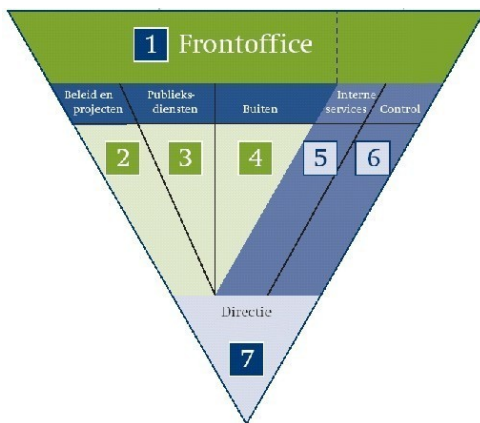
NB. Grafiek gebaseerd op gegevens van www.kich.nl

NB. Grafiek gebaseerd op een gemeentelijke telling

Ambtelijk inzetbaarheid

Het ambtenarenapparaat biedt continuïteit in gemeentelijk beleid. Voldoende ambtelijke inzetbaarheid is van groot belang voor de waarborging van continuïteit in het gemeentelijk erfgoedbeleid. De beleidsmedewerker erfgoed, als specialist en kenner van de (vaak kwetsbare) materie, is één van de aanjagers en 'spin in het web'.

- Overzicht van de bestuurlijke organisatie in Heusden:
- 1 – Frontoffice
  - 2 – Beleid en projecten
  - 3 – Publieksdiensten
  - 4 – Buiten
  - 5 – Interne services
  - 6 – Control
  - 7 – Directie

Publieksdiensten draagt zorg voor de gebouwde monumenten, archeologie en cultuurlandschap. Voor monumenten is 1 fte beleidsmatig en 0,5 fte uitvoerend beschikbaar. Deze 1,5 fte is verdeeld over het Team Ondersteuning Leefomgeving (1 beleidsmatig en 0,3 uitvoerend) en het Team Handhaving (0,2 fte uitvoerend). Een landelijke vergelijking laat zien, dat Heusden hiermee een gemiddelde bezetting heeft voor wat betreft monumenten (255 monumenten per fte).

Door het samenwerkingsverband met de gemeente 's-Hertogenbosch betreffende archeologie, beschikt de gemeente over de benodigde archeologische bevoegdheden. Dit verband komt neer op circa 100 uur op jaarbasis. De zorg voor het cultuurlandschap behoort tot het takenpakket van de ambtenaar cultuurtechniek. Beheer en onderhoud van het landschap valt onder de Buitendienst.

Instandhouding

Monumentenvergunningstelsel

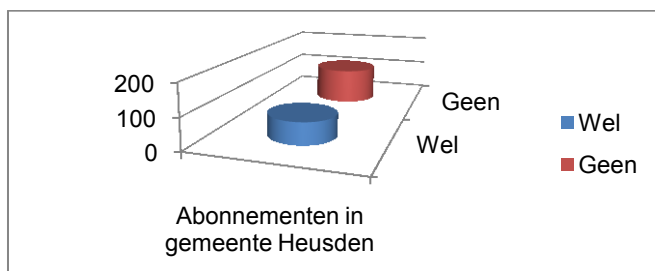
In de 'Monumentenverordening 2010' is het monumentenvergunningstelsel van de gemeente Heusden geregeld. In 2010 zijn voor rijksmonumenten acht en voor gemeentelijke monumenten tien monumentenvergunningen afgegeven. Tot 1 april 2011 waren dit twee voor gemeentelijke monumenten en een voor een rijksmonument.

Subsidiemogelijkheden

Vanaf 15 april 1998 is de restauratiegerichte 'Subsidieverordening gemeentelijke monumenten' van kracht. Op basis van een door jaarlijkse raming bepaald bedrag kan financieel worden bijgedragen aan de instandhouding van gemeentelijke monumenten. De regeling voorziet in een tegemoetkoming van kosten die betrekking hebben op restauratiewerkzaamheden en onderhoud aan rieten daken. Het geraamde subsidiebedrag van € 9.000,- is gebaseerd op het aantal subsidieaanvragen gedurende de afgelopen jaren, waarbij is uitgegaan van een maximum subsidie van twee aanvragen op jaarbasis. Er wordt 50% van de subsidiabele kosten vergoed tot een maximum van € 4.500,-. In 2010 is een subsidieaanvraag ingediend voor een gemeentelijk monument in Elshout.

Monumentenwacht

De Monumentenwacht is een onafhankelijke onderhoudsadviseur voor monumenteneigenaren. Door het nemen van preventieve maatregelen wil zij het verval van cultuurhistorisch belangrijke bouwwerken helpen voorkomen. In de gemeente Heusden hebben 70 eigenaren van rijksmonumenten een abonnement op de Monumentenwacht.

NB. Grafiek gebaseerd op gegevens van Monumentenwacht Noord-Brabant

Handhaving

December 2004 is in Heusden een eerste **Beleidsplan Integrale Handhaving 2005-2008** vastgesteld. Handhaving van bouw- en monumentenvergunningen en het buitengebied krijgen hierin ondermeer de hoogste prioriteit (**Grote noodzaak**), handhaving binnen de Heusden Vesting behoort tot de middelste prioriteit (**Gemiddelde noodzaak**) en handhaving van natuur en openbaar groen is ondergebracht bij de laagste prioriteit (**Geringe noodzaak**). Ook de handhaving met betrekking tot gebouwde monumenten wordt genoemd. Zo is bijvoorbeeld bepaald, dat bij de verbouw van monumenten in het algemeen gemiddeld 2 controles worden uitgevoerd. De Heusden Vesting krijgt specifiek aandacht. Hierbij is het handhaven van de historische waarde en uitstraling nadrukkelijk benoemd. Archeologie en cultuurlandschap zijn niet specifiek opgenomen; dan wel dat natuurgebieden genoemd worden (zoals de Loonse en Drunense Duinen). Eind 2008 is het beleidsplan wederom vastgesteld (2009-2012); met enkele aanvullingen. De handhaving binnen de Vesting Heusden is daar ingedeeld bij de categorie **Grote noodzaak**.

Structuurvisie

Op 21 juli 2009 is de Structuurvisie 'Ideeën voor een plek' vastgesteld. Deze structuurvisie geeft de ruimtelijke ambities van de gemeente Heusden voor een periode van 20 jaar, met een accent op de periode 2010-2020. De visie heeft betrekking op de ruimtelijke ontwikkeling en het ruimtelijke

investeringsprogramma. Landschappelijke en cultuurhistorische waarden worden gesignaleerd, maar niet ingebed in een beschermingskader. Een nadere uitwerking is opgenomen in de Ontwikkelingsvisie Buitengebied (ook status van structuurvisie). De bescherming van voornoemde waarden binnen de komgrenzen dienen in de geactualiseerde bestemmingsplannen opgenomen te worden.

In het '*Sociaal Economisch Plan*' (2007 – 2011) wordt herhaaldelijk het belang van de planologische bescherming van erfgoed benoemd. Deze lijn heeft positieve gevolgen voor kansen op het gebied van toerisme en recreatie. In dit kader wordt gesproken over het '*behoud van de cultuurhistorische waarde als randvoorwaarde voor de verdere ontwikkeling van toerisme*'. Daaruit voortvloeiend wordt de planologische bescherming van het Heusdens erfgoed als actiepunten benoemd. Welk erfgoed dit exact betreft, is niet benoemd. Een Erfgoedkaart is hier een belangrijk beleidsinstrument voor.

Bestemmingsplannen

Voor wat betreft de verankering van cultureel erfgoed in bestemmingsplannen bevindt Heusden zich in een overgangsfase. In 2009 is begonnen met het actualiseren en digitaliseren van alle bestemmingsplannen; een proces dat in 2013 afgerond zal zijn. Voorbeeld is het '*Conceptbestemmingsplan Heusden Vesting*'. Op de plankaart zijn cultuurhistorisch waardevolle elementen aangeduid (waaronder de grenzen van het beschermd stadsgezicht, gemeentelijke en rijksmonumenten en groene elementen). In de toelichting zijn de specifieke regels per aanduiding uitgewerkt. Beeldbepalende panden worden niet opgenomen.

Welstandstoezicht

Medio 2004 heeft de gemeenteraad van Heusden de welstandsnota vastgesteld. Voor een zestal gebieden (Drunen, Vlijmen/Nieuwkuijk, Oudheusden, Elshout/Haarsteeg/Hedikhuizen/Herpt, Buitengebied (inclusief Giersbergen) en Heusden Vesting) zijn welstandscriteria geformuleerd. De nota benoemt 4 welstandsniveaus:

- Bijzonder (niveau 1): gebieden van cruciale betekenis voor het totaalbeeld van de kernen en het landschap, gebieden met hoge cultuurhistorische, architectonische, landschappelijke of stedenbouwkundige waarde.
- Regulier + (niveau 2): gebieden die vragen om een zorgvuldige afstemming van nieuwe bouwkundige ingrepen.
- Regulier (niveau 3): voor overige gebieden. Het betreft voornamelijk gebieden met minder betekenis voor de openbare ruimte, zoals uitbreidingswijken, gebieden met individuele woningbouw en bedrijfsbebouwing.
- Welstandsvrij (niveau 4): gemeente Heusden kent geen welstandsvrije gebieden.

Daarnaast heeft de gemeenteraad van Heusden verschillende Beeldkwaliteitplannen vastgesteld, onder andere voor Het Hoog, Groenewoud en Venne West 3. Hierin is op gedetailleerd niveau aangegeven waar de beeldkwaliteit in deze gebieden uit bestaat en hoe deze behouden moet worden. Er is vastgesteld, dat deze beeldkwaliteitplannen leidend zijn bij de beoordeling van plannen binnen deze gebieden.

Op het moment van samenstelling van de Erfgoednota geldt voornoemde welstandsnota nog. De nota is echter aan een herziening toe. Enerzijds omdat deze nog niet WABO-proof is. Anderzijds beraadt Heusden zich op de mogelijkheden van versoepeling van de welstandsregels. Waarschijnlijk houdt deze versoepeling een introductie van toetsingsvrije gebieden in. De nieuwe nota is/wordt begin 2012 voorgelegd aan de gemeenteraad.

Groenbeleid

Heusden profileert zich als een groene gemeente – een groene bufferzone tussen Waalwijk en 's-Hertogenbosch. Het belang, dat Heusden hecht aan de groene waarden is vastgelegd in het '*Groenstructuurplan*', dat in 2009 herzien is. Het beschrijft de ruimtelijke groene kaders. Op basis van bureauonderzoek en intergemeentelijk overleg is een kaart opgesteld, waarop waardevolle groen- en

waterelementen zijn aangeduid. Ter bescherming van deze elementen zijn beleidsregels opgesteld. Het plan streeft geen star beleid na; op basis van goede argumentatie zijn er ontwikkelingen mogelijk. Het plan wordt om de vijf jaar herzien. De gemeente Heusden heeft geen subsidieregeling voor de instandhouding van groen ingesteld.

Conclusie

Vanaf de herindeling heeft de gemeente Heusden diverse pragmatische beleidsinstrumenten ingevoerd om het gemeentelijk monumentbeleid op te tuigen en invulling te geven aan haar wettelijke verplichtingen: een herziene *'Monumentenverordening gemeente Heusden 2010'* en een *'Subsidieverordening gemeentelijke monumenten 1998'*. Heusden telt op dit moment 191 rijksmonumenten en 191 gemeentelijke monumenten. Door een samenwerkingsverband met de gemeente 's-Hertogenbosch voldoet Heusden aan haar wettelijke taken met betrekking tot archeologie. In het *'Beleidsplan Integrale Handhaving 2009-2013'* heeft de handhaving op het gebouwde erfgoed en groen een verankering gekregen. De gemeente heeft de ambitie om meer rekening te houden met cultuurhistorie in ruimtelijke planvorming, zoals blijkt uit de Structuurvisie *'Ideeën voor een plek'* en het *'Sociaal Economisch Plan'* (2007 – 2011). Bij de actualisering en digitalisering van bestemmingsplannen wordt meer rekening gehouden met cultuurhistorische waarden. Het conceptbestemmingsplan *'Heusden Vesting'* is hier een goed voorbeeld van.

Uit voorgaande kan geconcludeerd worden, dat de gemeente Heusden sinds de herindeling op pragmatisch niveau een actief cultuurhistorisch beleid gevoerd heeft. Dit betrof niet alleen diverse beleidsinitiatieven, maar ook verschillende projecten. Het huidige beleid beweegt zich over de drie geformuleerde scenario's in deze nota. Het basisscenario **Fundament** is in de gemeente – op een aantal punten na – goed op orde.

De gemeente Heusden heeft de intentie om te komen tot een versteviging van het gemeentelijk archeologiebeleid. In deze Erfgoednota worden hiertoe aanbevelingen opgenomen. Waardevolle *input* wordt hiervoor geleverd door de archeologische verwachtingskaart opgesteld door Vestigia in opdracht van de Streekraad Groene Woud.

De instandhouding van cultureel erfgoed staat of valt met het historisch bewustzijn en betrokkenheid van iedereen (inwoners, belangengroepen, toeristen etc.). De nota schenkt daarom aandacht aan onderwerpen als voorlichting, erfgoededucatie en erfgoedtoerisme.

Met het oog op de voorgestelde Modernisering van de Monumentenzorg staat er veel te gebeuren. Denk daarbij aan de verdere verankering van cultuurhistorie in bestemmingsplannen of de vereenvoudiging van regelgeving. De nota geeft inzicht in welke veranderingen het nieuwe rijksbeleid met zich meebrengen en wat dit van een gemeentelijke organisatie vraagt.

Bijlage 5

Samenvatting van de Restauratiefilosofie¹⁴

Inleiding

Onderstaande samenvatting komt voort uit het artikel 'Het restaureren van gebouwen: algemene uitgangspunten' gepubliceerd in het Restauratievademecum (1991). De definiëring van begrippen luistert nauw bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en daarom is gekozen, om zo dicht mogelijk bij de originele tekst te blijven, voor letterlijk citaten uit delen van het artikel.

Monumentenzorg

Begrip monument

Het begrip monument is afhankelijk van culturele veranderingen in de maatschappij. Een monument heeft geen onveranderlijke betekenis of functie. Een monument dagtekent niet van één bepaalde datum en gedurende zijn bestaansperiode is het voortdurend aan veranderingen onderhevig. Een monument heeft daarom zelden een enge, geïsoleerde betekenis.

Beheer

Voorwaarde voor het in stand houden, herstellen of zo nodig verloren laten gaan van monumenten is: het voortdurend opnieuw vaststellen van de betekenis van het monument. Monumentenzorg is er om te zorgen dat het erfgoed zo langzaam mogelijk afbrokkelt. De moed om goede oude dingen prijs te geven, mag net zo min ontbreken als het vertrouwen dat er nieuwe goede dingen zullen ontstaan. Het beheer van een monument moet maatschappelijk geïntegreerd zijn. Dat wil zeggen dat het beheer een samenwerking moet zijn tussen de volgende personen en partijen: de rechthebbenden, het lokale, regionale en landelijke bestuur en de ideëel belanghebbende organisaties.

Uitgangspunten bij het restaureren

Algemene uitgangspunten

Het is onmogelijk voorschriften te geven waaraan iedere restauratie zou moeten voldoen. Er is geen streven naar bevrozing: het behoud van een monument hangt samen met de mogelijke nieuwe functies en bestemmingen. Als een monument zijn oorspronkelijke functie verliest dan moet het, als de bouwkundige staat het toelaat, een nieuwe bestemming krijgen.

Kennis en onderzoek

Restauratie begint met onderzoek. Het is feitelijk onmogelijk en onverantwoord om over de restauratie van een monument beslissingen te nemen zonder dat er eerst een uitgebreid vooronderzoek is gedaan naar de bouwkundige, historische, kunsthistorische, sociologische en technische aspecten van het monument. Ook tijdens de restauratie moet onderzoek voortgezet worden.

Conserverend herstel

Waarden die aanwezig zijn en niet gecreëerd moeten worden

De Monumentenwet beschermt monumenten vanwege bestaande, aanwezige waarden, niet vanwege

---

¹⁴ T.M.C. Kouwen, 'Nog geen spijker in de muur'; (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, scriptie, juli 2009)

historiserende waarden die alsnog aangebracht worden. De algemene restauratierichtlijn, die ook internationaal opgeld doet, is derhalve die van conserverend herstel: consolideren en alleen verrichten wat nodig is voor instandhouding, stopzetting van degradatie, en tevens datgene doen dat nodig is voor het weer gezond maken en voor het toekomstig gebruik. Het besef dat onze kennis en smaak tijdsgebonden zijn en over vijftig jaar weer anders kunnen zijn, is belangrijk.

Verschillende stijkenmerken

Bij de restauratie van een monument men rekening houden met de kenmerken van verschillende stijperioden. De uit diverse perioden stammende bijdragen aan het monument behoren in beginsel geëerbiedigd te worden. Het creëren van eenheid in stijl mag niet het doel van een restauratie zijn.

Reconstructie en verplaatsing

Het Rijksbeleid is niet gericht op reconstructie van gebouwen of van verdwenen delen daarvan. Toch kan reconstructie in uitzonderlijke gevallen wenselijk zijn: bijvoorbeeld wanneer een gebouw een uitzonderlijke identificatiewaarde heeft. Ook kan reconstructie voorkomen wanneer originele bouwmaterialen niet meer gerestaureerd kunnen worden. Het reconstrueren van een reeds lang verdwenen monument (...) moet dan wel plaatsvinden binnen de omheining van een museum, niet in een levend bouwbestand, waar een reconstructie een kunstmatige uitwerking zou krijgen. Ook reconstructie van onderdelen van een gebouw is in beginsel niet wenselijk. Bouwsporen of oude afbeeldingen die duiden op de vroegere toestand van het gebouw moeten niet worden gezien als een verplichting tot reconstructie. Het omvormen van een monument met het doel een oudere verschijningsvorm dan de bestaande op te roepen, bevat een element van bedrog en vervalsing. Door te restaureren in de zin van herbouwen van vroegere architectonische concepties, terwijl men de bijdragen uit andere historische perioden vernietigt, vervangt men het uit verschillende historische betekenislagen opgebouwde beeld van het monument door een statisch en historisch ongedifferentieerd beeld: een monument als een perfecte maquette, maar met een gereduceerde geschiedenis. In principe kan men een monument niet los denken van de plaatsgebonden geschiedenis, waarvan het getuigt, en de omgeving waarin het geplaatst is.

Behoud gaat voor vernieuwing

Vernieuwing

Vernieuwing is alleen aan de orde als het de enige manier is het voortbestaan van het gehele of gedeeltelijke monument te waarborgen. Bij sierende delen is vernieuwing geoorloofd als het niet mogelijk is door beschermende maatregelen verder verval te voorkomen en als uitstel ingrijpen algeheel verval zou betekenen. Als het noodzakelijk is bepaalde onderdelen te vervangen (...) dan moet dit gebeuren op een manier die laat zien dat er sprake is van 'later werk'.

Samengevat: ongewenst

Wijzigingen

Ten eerste zijn aanvullingen in dezelfde stijl of in analoge, vereenvoudigde vormen of aanvullingen op grond van oude afbeeldingen die aangeven hoe het monument in voltooide toestand is geweest of bedoeld is geweest ongewenst. Bovenstaande geldt ook voor verwijdering of afbraak die de geschiedenis van het monument, de sporen van de tijd, uitwissen. Ook het reconstrueren of het herplaatsen van een monument op een andere plaats, tenzij hiervoor zwaarwegende redenen van conservering zijn aangevoerd, is ook ongewenst. Als vierde is het wezenlijk veranderen van het geheel van omgeving, structuur en beeldwaarde waarin het werk staat, het monumentale complex, opstelling, de tuin, het park enzovoort onze tijd hebben bereikt niet gewenst. Tot slot is het niet gewenst het patina te veranderen of te verwijderen.

Ambachtelijke tradities

Het huidige ambachtelijke vakmanschap is namelijk noch een echte uitdrukking van het verleden, noch van de hedendaagse industriële samenleving. Het ambachtelijke vakmanschap kan in die zin

een 'gevaar' vormen voor monumenten wanneer het zijn dienende kader te buiten gaat en de vakbekwaamheid gericht wordt op de productie van een pastiche, op het nabootsen van het oude.

Functiewijziging/herbestemming

Nieuwe functie

Het heeft altijd de voorkeur een monument zijn oorspronkelijke bestemming of een latere, die ook bij het gebouw past, te laten behouden. Als dat niet mogelijk is, zal een nieuwe functie gezocht moeten worden. Soms kan men beter voor leegstand kiezen of zelfs het gebouw opofferen in plaats van een nieuwe, geforceerde en inadequate functie te geven. Bij monumenten die door de gemeenschap als bijzonder sieraad of herkenningsteken zijn erkend, zal een praktische gebruiksfunctie niet steeds noodzakelijk zijn. Toegankelijkheid als bezienswaardigheid en het 'onverstoord' voortbestaan als monument in de oudste betekenis van het woord kunnen een goede bestemming zijn en voldoende reden tot onderhoud en herstel.

Reversibiliteit

Bij functiewijziging is het aanbrengen van veranderingen geoorloofd. Een voorwaarde is dat de veranderingen met piëteit en respect voor het monument worden aangebracht en zo mogelijk nog omkeerbaar zijn, dat wil zeggen dat ze herkenbaar zijn en eventueel omgedaan gemaakt kunnen worden.

Stedenbouwkundige bescherming

Dynamiek

Een dorp of stad heeft een eigen dynamiek die niet gefixeerd kan worden. Bij alle afwegingen die binnen dit kader gemaakt moeten worden, moet voorop staan dat de nieuwe functies aangepast moeten worden aan de mogelijkheden en beperkingen van het historische milieu en niet andersom. Bij de aanwijzing wil men de historisch gegroeide ruimtelijke structuur van een stad of dorp beschermen. De toekomstige ruimtelijke ontwikkeling is hieraan in principe gebonden. Handhaving of herstel van die ruimtelijke structuur en die kwaliteiten behoort een belangrijk onderdeel van de ruimtelijke ordening zijn.

Nieuwbouw

Als men nieuwbouw in een oude omgeving gaat aanpassen aan een geselecteerd aantal historische karakteristieken, dan krijgt men een omgeving die steeds minder historisch en architectonisch gedifferentieerd is. Tenslotte is er dan een omgeving geschapen met een statisch, eenduidig beeld, waarvan het voornaamste kenmerk is dat de historie er 'gemaakt' is in plaats van gegroeid.

Bijlage 6

'Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek', Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed e.a., 2009

Te downloaden via: <http://www.bouwhistorie.nl/actueel.html>

Bijlage 7

Tips Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed voor Duurzame monumentenzorg

Algemeen

- Besef dat een nu door te voeren aanpassing van een monument nooit een definitieve verandering inhoudt, maar slechts een ingreep is van de huidige generatie. Alle volgende generaties zullen ook willen aanpassen.
- Stel vóór alles de aanwezige cultuurwaarden van het monument en zijn context vast. Zonder deze waardestelling is een duurzaamheidsplan niet te toetsen.
- Stel de energetische en materiaalkundige sterke en zwakke punten van het monument op duurzaamheidsgebied vast. Benut de sterke punten en laat het monument onaangesproken op de zwakke punten.
- Herstel een monument of zijn bouwdelen bij voorkeur conform de oorspronkelijke of historische opzet; neem latere 'onbegrepen' misstanden weg. Bouwhistorisch onderzoek geeft zonodig uitsluitel.
- Trek lering uit succesvolle DuMo-projecten voor het eigen monumentenproject.

Materiaal

- Gebruik bij restauratie en herstel hetzelfde of vergelijkbaar materiaal als het oorspronkelijke. Het heeft zijn fysieke duurzaamheid meestal bewezen en is visueel 'passend'.
- Buit bij aanpassing en herstel de materiaalfactor op DuMo-gebied uit: gebruik traditionele materialen als keramische (dakpannen, bakstenen) voor de gebouwschil, eventueel kalkzandsteen voor dragende, nieuwe binnen wanden, lichte scheidingswanden als inbouwpakket. Gebruik verder zo mogelijk oud bouwhout of nieuw Europees loofhout met FSC-keur.
- Als bedekking voor platte daken is er een alternatief voor de gebruikelijke bitumineuze producten: EPDM-ethyleen propyleen di-monomeer.
- Cultuurbehoud én DuMo vragen om bescheidenheid van aanpassingswensen; ieder aanpassing betekent immers erosie van historisch bouwmateriaal.
- Vermijd gevelreiniging. Het reinigen op zich vormt een flinke aanslag op het milieu en het gevelmateriaal zal na afloop veel frequenter onderhoud vragen.

Isolatie en binnenklimaat

- Isolatie van monumenten levert in duurzaamheidstermen landelijk en mondiaal gezien weinig op.
- Onderken de gunstige kant van het binnenklimaat van een monument (natuurlijke ventilatie en buffervermogen als kenmerk van de historische bouwtrant). Vermijd het aanbrengen van koelinstallaties.
- Isoleren van monumenten leidt bijna steeds tot directe of in directe schade aan en verlies van historisch waardevol materiaal.
- Als een zekere mate van isolatie uitvoerbaar blijkt, mik dan op isolatie van de gebouwschil; alleen daar is energiebesparing van betekenis te halen.
- Maak van een monument geen perfect geïsoleerde en tochtichte 'capsule'; niet alleen zal het bouwmateriaal door de onvermijdelijke vochttransmissie en inwendige condensatie verloren gaan; ook het binnenmilieu zal voor mensen door stof en schimmelgroei ernstig verslechteren.

- Verlaat in energetisch ongunstige monumenten de eis om alle ruimten 's winters op 20° C te verwarmen; lager stoken resulteert in een veel 'gezonder' gebouw (voor mens en historische constructie) en reduceert stookkosten.
- Zoek voor slecht te isoleren bouwdelen een bijpassende functie (bijvoorbeeld zolder onder een onbeschoten kap te gebruiken als berging, droogruimte, opstelplaats CV-installatie).
- Pas in monumenten geen standaard isolatieoplossingen toe, maar laat de karakteristieken en cultuurwaarden van het gebouw steeds de mogelijkheden en oplossingen voor isolatie bepalen (wat in het ene geval een prima oplossing is, kan in het volgende geval in alle opzichten schadelijk en verkeerd zijn).
- Reken een isolatieplan bouwfysisch integraal door en betrek daarin de constructieve opzet van het hele monument; let vooral op vocht en inwendige condensatie.
- Pak alleen grote thermische verliespunten aan; laat vensters daarbij liefst buiten beschouwing (soms is speciaal, dun dubbelglas toe te passen).
- Besef dat isolatie van monumenten een interdisciplinaire opgave is, waarbij cultuurwaarden, bouwfysica, historische materialen en constructies in samenhang figureren.
- De eerste centimeter isolatie levert het meeste rendement op; vermijd dikke pakketten isolatiemateriaal in monumenten.
- Herstel deuren, ramen en puien, dakkapellen en kapvoeten bij voorkeur conform hun oorspronkelijk detail; geef deze elementen hun oude technische prestatieniveau terug.
- Besef dat loofbomen, mits op passende afstand geplaatst, een bijzonder gunstige zonweringsfunctie kunnen hebben voor een zonbelast monument.
- Ventileer in monumenten met kantoorfunctie bij voorkeur fors en kort; benut het bufferend vermogen van het bouwkundig casco.
- Isoleer bij vochtige kruipruimten de onderzijde van de begane grondvloer (zorg voor dampdichte afwerking van bovenzijde van isolatie) en zorg voor goede natuurlijke ventilatie van de kruipruimte.
- Laat het volschuimen van spouwmuren bij monumenten achterwege. Door de aanwezige 'kortsluitingen' zal het effect van spouwisolatie veel geringer zijn dan deelberekeningen uitwijzen. Volschuimen levert ook een instandhoudingsrisico op (vochtbruggen van buitenaar binnenblad, opdrukken van kozijnen, vollopen van gewichtkokers in kozijnen, verstopping van ontluchtingen etc.).
- Plaats vochtproducerende functies (badkamer) los van de gebouwschil in een eigen 'doos-in-doos-constructie'.
- Isoleer geen binnenmuren, muren waartegen aanbouwen staan, kappen boven bergzolders, vloeren boven droge kruipruimten; het levert geen energiebesparing op en er is gevolgschaderisico.
- Breng isolatiemateriaal nooit aan op historisch waardevolle materialen en scheidingsconstructies; formeer eventueel een aparte draagconstructie voor het isolatiemateriaal.
- Pas indien mogelijk buitenisolatie toe; binnenisolatie (= isolatie aan de binnenzijde van het gebouw) vormt een groot risico voor inwendige condensatie en betekent bijgevolg het verloren gaan van het casco.
- Probeer een vochtige kelderruimte of andere monumentale ruimte niet 'droog te stoken'. Vochtstuwing van buitenaf blijft bestaan en opstoken heeft tot gevolg dat schade aan metselwerk en pleisterwerk optreedt.
- Isoleer geen muren die last hebben van optrekkend vocht door het aanbrengen van materiaal op de muur zelf; vocht- en zoutschade in het muurwerk zal zich anders op onverwachte en ongewenste plaatsen voordoen. Onderzoek de mogelijkheid van isolatie middels een afzonderlijke voorzetwand.

Duurzame energie

- Stel energiezuinigheid op de tweede plaats; de duurzaamheidswinst zit immers in de factor materiaal.

- Als isoleren lastig is, kies dan voor andere vormen van energiebesparing, zoals een zeer energiezuinige verlichting, computers met automatische power-down, LCD-schermen.
- Gebruik de nog noodzakelijke energie met het hoogste rendement (hoogrendementsketels, lage-temperatuurverwarming, warmwaterbron dicht bij tappunt). Denk ook aan warmtepompen met bodemwarmte als energiebron. Pas indien mogelijk stralingswarmte toe.
- Pas alternatieve energievormen verstandig en met respect voor de cultuurwaarden van het gebouw toe.
- Plaats zonnecellen (PV-cellen) op een wijze die zich verdraagt met het monument; de 'kijkrichting' van de cellen moet stroken met de aanwezige dak- en wandvlakken (een horizontaal geplaatste cel levert nog circa 80% van de energie die hij in ideale stand gericht op het zuiden zou leveren).
- Groene energie, mits zorgvuldig geïnstalleerd, kan op een milieuvriendelijke manier de energetisch ongunstige aspecten van het monument neutraliseren. Denk bijvoorbeeld aan een warmtepomp/aardwarmte en foto-voltaïsche cellen (PV-cellen) en soms ook aan waterkracht, windenergie.
- Zorg dat installaties voor alternatieve energie zonder gevolgschade weer kunnen worden verwijderd. Installatietechniek heeft immers een veel korter leven dan het monument zelf.
- Streef ernaar alle installatietechniek onder te brengen in een losse inbouwunit, zodat onderhoud goed mogelijk is en de reversibiliteit verzekerd.
- Soms kan met relatief weinig middelen een flinke energiewinst en klimaatverbetering worden verkregen (bijvoorbeeld overkapping binnenplaats wanneer dat niet conflicteert met de cultuurwaarden).
- Maak binnen- en buitenluiken weer gangbaar als koudebuffer en zonwering wanneer ze buiten bedrijf zijn geraakt.

Bijlage 8

Subsidiemogelijkheden

Subsidiemogelijkheden Rijksoverheid

Wat is het vernieuwde Brim?

Per 1 januari 2012 gaat het vernieuwde Brim in werking. Brim staat voor Besluit rijkssubsidiering instandhouding monumenten. Dit is een subsidieregeling die planmatig onderhoud van rijksmonumenten door eigenaren stimuleert. In het kort wijzigt het Brim als volgt.

De regeling is eenvoudiger, zowel de procedure als de indeling in monumenttypen. In een aantal gevallen is het subsidiepercentage verhoogd, net zo als de maximale subsidiabele kosten. Groene en archeologische monumenten komen in aanmerking voor subsidie. Een aanvraag gaat niet meer op monumentnummer, maar op zelfstandige eenheid. De eigenaar staat nog meer centraal en kan bijvoorbeeld zelf kiezen voor een lening in plaats van een subsidie.

Brim 2011: financiële ondersteuning naar fiscale aftrek

Op grond van het Brim 2011 kunt u als monumenteigenaar in aanmerking komen voor subsidie of een goedkope lening voor de instandhouding van uw beschermde monument. Zowel de subsidie als de lening kunt u combineren met fiscale aftrek van onderhoudskosten.

Waar komt u voor in aanmerking als eigenaar van een monument?

- U bent eigenaar van een woonhuis: lening
Voor eigenaren van woonhuizen is er de zogenaamde Restauratiefonds- hypotheek. Dit is een laagrentende lening die u kunt vragen als uw monument in oorsprong geheel of gedeeltelijk (meer dan 50%) een woonhuis is. De hoogte van het leenbedrag is afhankelijk van de fiscaal aftrekbare onderhoudskosten. U kunt 70% van deze kosten financieren, met een maximum van €300.000,-.
- U bent eigenaar van een ander rijksmonument: subsidie
Voor eigenaren van andere rijksmonumenten is er instandhoudingssubsidie. Dit is beschikbaar als uw monument in oorsprong geen woonhuis is maar een boerderij, een kasteel, landhuis, molen of kerk. Als eigenaar van een kerk is het subsidiepercentage 65%, over een maximumbedrag van €700.000,-. Eigenaren van overige monumenten (behalve woonhuizen) hebben recht op een subsidiepercentage van 60% over een maximumbedrag van €100.000,-.
- Nieuw: U bent eigenaar van een archeologisch monument: subsidie
Eigenaren van archeologische monumenten kunnen vanaf 1 januari subsidie aanvragen voor de instandhouding van hun bezit.

Ook nieuw is een extra keuzemogelijkheid voor u als eigenaar. Als u in aanmerking komt voor subsidie, mag u ook kiezen voor de laagrentende Restauratiefonds- hypotheek in plaats voor de instandhouding van hun bezit.

Voorbeeldberekening

Een particuliere moleneigenaar restaureert zijn molen voor 100.000,-. De subsidiabele kosten worden vastgesteld op €75.000,-. Molens vallen onder overige monumenten. Het subsidieplafond voor molens bedraagt €100.000,-. Het subsidiepercentage is 60%. De maximale subsidie bedraagt dus €45.000,-.

Aanvraag per zelfstandig onderdeel in plaats van per monumentnummer

U komt in aanmerking voor een bijdrage per zelfstandig onderdeel. Het kan zijn dat er meerdere zelfstandige onderdelen onder een monumentnummer vallen in het Monumentenregister, bijvoorbeeld een kerk en een pastorie. Voorheen kon u dan slechts een aanvraag doen. Nu kan dat per zelfstandig onderdeel. Ook de maximale bedragen en percentages gelden dan per zelfstandig onderdeel.

Toets: subsidie of lening?

Wilt u weten waar u met uw rijksmonument voor in aanmerking komt? Met een eenvoudige toets van de rijksdienst kunt u dit uitzoeken.

Hoe vraagt u een lening of subsidie aan?

U kunt de laagrentende lening van de Restauratiefonds- hypotheek zowel online als op papier aanvragen. Online: direct online de Restauratiefonds- hypotheek aanvragen

Papier: download aanvraagformulier Restauratiefonds- hypotheek

Meer informatie: download bijlage voorwaarden en kenmerken Restauratiefonds- hypotheek

Meer informatie?

Wilt u meer weten over de Brim- regeling? Kijk dan op www.brimaanvraag.nl

Subsidiemogelijkheden provincie Noord-Brabant

Gedeputeerde Staten willen het Brabantse erfgoed voor de toekomst bewaren en voor het publiek beleefbaar en bereikbaar maken. Voor projecten die hieraan bijdragen kan subsidie worden aangevraagd. Hiervoor komen zowel eigenaren van monumenten, beeldbepalende panden en ruimtelijke kwaliteiten mogelijk in aanmerking. U treft hieronder de mogelijkheden aan.

Grootschalige cultuurhistorische complexen

In het kader van de Agenda van Brabant heeft de provincie 61,5 miljoen euro beschikbaar gesteld voor grote cultuurhistorische complexen. Het betreft hier kloosters, landgoederen, industrieel erfgoed en militaire complexen.

Cultureel erfgoed

Gedeputeerde Staten hebben in 2009 de beleidsregel 'Cultureel Erfgoed' vastgesteld voor het behoud van het Brabantse erfgoed. De doorloop tijd van deze regeling zou tot 2011 gaan. Het budget is inmiddels op, zodat er geen nieuwe aanvragen ingediend kunnen worden.

Beleidsregel Subsidie Natuur en Landschap

In het kader van deze beleidsregel kunnen subsidies worden verstrekt voor activiteiten welke passen binnen de doelstellingen van het natuur- en landschapsbeleid van rijk en provincie met betrekking tot herstel en aanleg van kleine landschapselementen, instandhouding van kleine landschapselementen, kleinschalige natuurontwikkeling, biotoopverbetering, ecologische verbindingszones, ontsnippering van gemeentewegen en behoud en herstel van monumentale lanen, alsook subsidie verstrekken aan vrijwilligersgroepen voor landschapsbeheer. Voor informatie over de subsidieregeling

Landschappelijke elementen

Eigenaren en erfpachters van bos- of natuurterreinen kunnen beheerssubsidie aanvragen. Voor bos- of natuurterreinen waarop één of meerdere basis- of pluspakketten van toepassing zijn volgens de beschrijving van voorkomende landschappelijke elementen en natuurwaarden, is er beheerssubsidie.

De doelstelling is om de natuur- en landschapswaarden van de terreinen in stand te houden en te onderhouden. De subsidie wordt verleend voor een periode van zes jaar.

Subsidieregeling Behoud en herstel monumentale lanen

Lanen en laanstructuren bepalen in belangrijke mate het landschappelijk beeld van historische landgoederen. Door het wegvallen van de economische dragers zoals houtproductie, landbouw en jacht verkeren veel van deze lanen in een slechte staat of zijn zelfs helemaal verdwenen. Informatie is te verkrijgen bij de provincie Noord-Brabant en Brabants Landschap.

Aanvragen kunnen worden ingediend bij:

Stichting Brabants Landschap: Coördinatiepunt Landschapsbeheer

Postbus 80, 5076 ZH Haaren, Tel: (0411) 62 27 75, www.brabantslandschap.nl

Subsidieregeling Groen In en Om de Stad - GIOS

De provincie wil dat er nabij de stads/dorpsranden en binnen het stedelijk gebied natuur- en groengebieden worden aangelegd, die ook een duidelijke extensieve recreatiefunctie hebben. Zo zijn de inwoners van de Brabantse steden snel in het groen om er te wandelen of te fietsen. De provincie doet dit in samenwerking met de gemeenten en andere partijen zoals Staatsbosbeheer en Het Brabants Landschap.

Reconstructie

De financiële middelen die worden ingezet in het kader van de Reconstructie hebben als doel de sociaal-economische, -maatschappelijke en -ruimtelijke vitaliteit van het platteland en de kleine kernen te verbeteren, waaronder de woon-werk en leefomgeving van de kernen, het landschap, de natuur, bodem, water, recreatie en de landbouw. De subsidiemogelijkheden in het kader van de reconstructie Brabantse platteland maakt ook onderdeel uit van de ILG-regeling.

Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG)

In de Agenda Vitaal Platteland staat een decentrale aansturing van gebiedsontwikkeling voorop. De decentraliseringtendens heeft inmiddels geleid tot de vorming van één Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG) waarin de rijksmiddelen voor het landelijke gebied grotendeels zijn opgegaan. Het ILG kent een wettelijke verankering in de Wet Investeringsbudget Landelijk Gebied (WILG). Door het afsluiten van bestuursovereenkomsten ILG hebben rijk en provincies afspraken gemaakt over de uitvoering van rijksdoelen en de te leveren prestaties voor de periode 2007-2014. De ILG is een zeer omvangrijke regeling waarvoor meerdere doelen en disciplines bij betrokken kunnen zijn. Het is een regeling voor diverse integrale projecten, waarin diverse partijen met elkaar samenwerken om tot integrale oplossingen voor een gebied te komen.

ISV 2

Met de Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing (ISV) zijn alle geldstromen van het Rijk naar de gemeenten op het gebied van wonen, milieu, ruimte, groen en economie gebundeld. Gemeenten ontvangen een integrale doeluitkering voor ontwikkelingsprojecten in een bepaalde periode. Cultuurhistorie kan een onderdeel zijn van deze ontwikkelingsprojecten. Het ISV 2 beleid is verwoord in een meerjaren ontwikkelingsprogramma. Bij verdere invulling en herziening van het programma is het van belang dat er meer samenwerking ontstaat tussen de verschillende disciplines, waaronder: ruimtelijke ordening, economische zaken, monumentenzorg en archeologie, cultuur, stedelijke vernieuwing en grootstedenbeleid. Door inhoudelijke wisselwerking kan de meerwaarde worden bereikt. www.isv.nl

Cultuurimpuls

Het rijk verzoekt de gemeenten, in het kader van de Cultuurimpuls, een gebiedsgerichte (integrale) aanpak van de stedelijke vernieuwing te hanteren en hierin de culturele kwaliteiten te benutten en te borgen in plannen en beleid. De cultuurimpuls zet in op het cultureel verrijken van de stedelijke vernieuwing, en bestrijkt een negental thema's op het brede terrein van het cultuur-, erfgoed-, en

architectuurbeleid. Deze thema's hebben betrekking op allereerst het onroerend cultureel erfgoed, te weten: archeologie, historische stedenbouw en bouwkunst, ten tweede de fysieke cultuurvoorzieningen en ten derde het ontwerp, te weten stedenbouw, architectuur, landschapsarchitectuur en kunst in de openbare ruimte. De eenheid en identiteit van de plek is erbij gebaat dat nieuwe architectonische en stedenbouwkundige impulsen in verband worden gebracht met de kenmerken en kwaliteiten van bestaande (landschappelijke) structuren en gebouwen. Daarbij wordt bijzondere aandacht gevraagd voor de beschermde stads –en dorpsgezichten en de naoorlogse wijken uit de periode 1945-1970. De gemeente heeft verder grote vrijheid bij het invullen van de opgave (bij cultuur en cultuurhistorie gaat het immers veelal om locatiespecifieke kwaliteiten).

Leader Plus is een regeling om samenwerking te bevorderen voor plattelandontwikkeling. Het programma wil de inwoners van plattelandsgebieden aanzetten en helpen om zelf bij te dragen aan de ontwikkelingen in de regio. Projectvoorstellen die voldoen aan de richtlijnen van het programma kunnen het projectvoorstel indienen voor mogelijke subsidiëring. Projecten op het gebied van landbouw, sociaal economische vitalisering en uitvoering van samenwerkingsprojecten komen vooral in aanmerking. Op 8 april 2008 hebben Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant de subsidieregeling Provinciaal ontwikkelingsprogramma (POP) 2008-2011 vastgesteld, waar deze provinciale LEADER-regeling onderdeel van uit maakt.

Subsidiemogelijkheden Nationaal Restauratiefonds

Het Nationaal Restauratiefonds (NRF) is een stichting die zich inzet voor het behoud van cultuurhistorische panden. Dit geschiedt door het verstrekken van laagrentende financieringen ten behoeve van restauraties van monumenten. Verder besteedt het NRF subsidies uit namens de Rijksoverheid.

Restauratiefonds-hypotheek

Als uw monument een woonhuis is, komt u in aanmerking voor de Restauratiefonds-hypotheek. Voorheen gold dit ook voor boerderijen zonder agrarische functie. In de nieuwe regeling komen alle boerderijen in aanmerking voor subsidie, ongeacht de huidige functie. Nieuw is ook dat eigenaren van monumenten die in aanmerking komen voor de subsidie de keuze hebben om in plaats van de subsidie de Restauratiefonds-hypotheek aan te vragen.

Voorwaarden van de Restauratiefonds-hypotheek

- U bent nog niet gestart met de werkzaamheden;
- Uw gemeente moet een omgevingsvergunning hebben afgegeven of een schriftelijke verklaring dat een vergunning niet nodig is;
- Er vindt voor verstrekking van de Restauratiefonds-hypotheek een krediettoets plaats.

Lening rijksmonumentale kerken

Het Nationaal Restauratiefonds (NRF) heeft een laagrentende lening voor rijksmonumentale kerken in gebruik voor de eredienst: bedoeld om het kerkgebouw (beter) geschikt te maken voor een breder en multifunctioneel gebruik (o.a.: sanitaire voorzieningen, vloerverwarming, garderobe, ontvangstruimte); maximaal € 50.000,-. Website Restauratiefonds.

Mogelijkheden Belastingdienst

Eigenaren van rijksmonumenten kunnen een aantal kosten fiscaal aftrekken. Een aparte afdeling van de Belastingdienst, Bureau Monumentenpanden (BBM), bekijkt aan de hand van het restauratieplan welke kosten fiscaal aftrekbaar zijn. Hierdoor weet de monumenteigenaar voorafgaand aan de restauratie wat de hoogte is van de fiscale aftrek. Bovendien is dit bedrag de grondslag voor de

Restauratiefonds-hypothec. Er geldt wel een drempel van 0,75% (2010) van de WOZ waarde van uw pand. Alleen de kosten die boven dit drempelbedrag uitkomen zijn fiscaal aftrekbaar.

Om de fiscale aftrek vast te stellen maakt de Belastingdienst onderscheid tussen onderhoudskosten en verbeterkosten. Bij onderhoudskosten gaat het om kosten die worden gemaakt voor het herstel van alles wat al in het pand aanwezig is. Voorbeelden van onderhoudskosten zijn: cascowerkzaamheden, zoals werkzaamheden aan dak, kozijnen en gevel; het buitenschilderwerk; het opnieuw voegen van metselwerk; het opstoppen of (deels) vervangen van een slecht rieten dak. Belangrijk hierbij is dat bij een vervanging of reparatie de "oude staat" moet worden hersteld.

Bij verbeterkosten moet worden gedacht aan kosten voor zaken die nieuw worden aangebracht en werkzaamheden die het comfort verhogen. Nieuwe toevoegingen vallen niet onder de noemer onderhoud. De kosten van die werkzaamheden zijn in fiscaal opzicht 'kosten van verbetering' en zijn niet aftrekbaar. Dus ook de kosten van het terugbrengen van een in de loop der jaren verdwenen element kunnen niet worden afgetrokken, zelfs niet wanneer het een monumentaal element betreft. Voorbeelden van verbeterkosten zijn: het aanbrengen van dubbel glas of isolatie, het realiseren van een nieuwe uitbouw, het plaatsen van een nieuwe keuken e.d. Zowel de subsidie als de laagrentende lening kan gecombineerd worden met fiscale aftrek van onderhoudskosten.

Overige mogelijkheden

Er bestaan verschillende fondsen t.b.v. cultureel erfgoed waar mogelijk een beroep op kan worden gedaan. De Vereniging van Fondsen in Nederland geeft jaarlijks in samenwerking met de Walburg Pers een Fondsenboek uit.

Contactgegevens:

Vereniging van Fondsen in Nederland
Jan van Nassastraat 102
2596BW 's-Gravenhage
Tel. (070) 326 22 29
www.fondsenboek.nl

Bijlage 9

Tabellen taken en benodigde kennis MoMo

Onderstaande tabel 'Overzicht van MoMo-taken voor monumentenzorg gemeenten' geeft een overzicht van de aanvullende taken die monumentenzorg gemeenten moet uitvoeren voor het verwezenlijken van het MoMo-beleid. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen taken binnen de sectorale monumentenzorg en taken op het grensvlak met de ruimtelijke ordening. In de tabel 'Overzicht afname van taken door invoering van MoMo' is aangegeven welke taken gemeenten niet meer uitoefenen (c.q. minder uit zullen oefenen). De extra taken vanwege MoMo brengen tevens met zich mee dat binnen de monumentenzorg kennis nodig is op een aantal relatief nieuwe gebieden. Deze nieuwe kennisgebieden zijn in de tabel 'Overzicht benodigde kennis voor MoMo' in beeld gebracht.¹⁵

Tabel 'Overzicht van MoMo-taken voor monumentenzorg gemeenten'

Extra MoMo-taken	Sectoraal	Ruimtelijke ordening
Beleidsontwikkeling	Investeren in inbreng burgers bij waarden en selectie	Ruimtelijk inventariseren cultuurhistorische waarden (waardenkaarten) Inbedden van belang cultuurhistorie in het ruimtelijk beleid (structuurvisie) Borgen cultuurhistorische waarden (bestemmingsplannen) Bijdragen aan beleid voor herbestemming
Uitvoering	Monumentenvergunning verlenen binnen korte termijnen	Toetsen bouwplannen aan bestemmingsplan met oog op cultuurhistorische waarden
Toezicht	Investeren in vooroverleg	Signaleren leegstand Inbrengen bij aanpassen beleidskader per project

¹⁵ Informatie volledig ontleend aan het rapport 'Gemeenten MoMo-proof?', Andersson Elffers Felix, november 2010

Tabel 'Overzicht benodigde kennis voor MoMo'

Extra kennis voor MoMo-taken	Inhoudelijke kennis/vaardigheden	Procedurele kennis
Beleidsontwikkeling	Stedenbouwkundig Economisch/Financieel Onderhandelingstechnieken PR/Burgerparticipatie	Inspraak Wro (structuurvisie, bestemmingsplan) Mogelijkheden borging cultuurhistorie via regels en plankaart van het bestemmingsplan
Uitvoering		Regelgeving met betrekking tot termijnen Procedures toets bestemmingsplan
Toezicht	Meedenken, oplossingsgerichte aanpak tijdens voortraject	

Tabel 'Overzicht afname van taken door invoering van MoMo'

Minder taken	Sectoraal	Ruimtelijke ordening
Beleidsontwikkeling	Afbouw advisering Rijk bij aanwijzing beschermde stads- en dorpsgezichten	
Uitvoering	Vereenvoudiging procedure voor eenvoudige aanvragen (70% vergunningen) Kleine ingrepen vergunningvrij	

Bijlage 10

Tips Herbestemming

- Kies consequent voor herbestemming.
- Geef monumenten een 'stabiele' functie; regelmatige aanpassingen worden daarmee voorkomen.
- Zorg dat gebouwmogelijkheden en functie bij elkaar horen onder het motto: 'gebouw zoekt functie'.
- Bestem monumenten niet op basis van hedendaagse normen over vierkante meters per bewoner/gebruiker; accepteer dat er in monumenten vaak overruimte is.
- Stimuleer het gebruik van woonruimte boven bedrijven en winkels; voorkom leegstand.
- Sla deugdelijk vrijkomend historisch bouw materiaal op voor hergebruik.
- Probeer vrijkomend materiaal in het donormonument zelf te hergebruiken.¹⁶

---

¹⁶ Informatiebrochure RCE Duurzame monumentenzorg, 2001

Bijlage 11

Tips interdisciplinaire samenwerking

Algemeen:

- extra inzet op beleidsontwikkeling monumentenzorg
- een verschuiving/toename van capaciteit in de uitvoering van vergunningverlening naar toetsing bestemmingsplannen
- een verschuiving/toename van capaciteit in het toezicht naar de fase van vooroverleg met eigenaren
- het ontwikkelen van nieuwe competenties, zoals
- kennis en inzicht in de ruimtelijke ordening zowel inhoudelijk als procedureel
- samenwerken met andere disciplines, in het bijzonder ruimtelijke ordening
- proactief sturen, onderhandelen, lobbyen en oplossingsgericht meedenken
- het creëren van politiek draagvlak
- opdrachtgeverschap: aansturen van externen op niveau van beleidsontwikkeling
- organiseren van burgerparticipatie en inspraak.

<i>Tips voor ruimte</i>	<i>Tips voor erfgoed</i>	<i>Tips voor beide</i>
Laat je inspireren en niet bedwingen door cultuurhistorie	Ga bij jezelf en je collega's na of je bij de juiste afdeling bent. De interne structuur is belangrijk voor samenwerkingsprocessen	Leg procesafspraken vast, weet van elkaar wanneer je input verwacht of verwachten kunt
Gebruik de cultuurhistorische kennis om je ruimtelijk verhaal te verkopen	Zorg voor een heldere visie op cultuurhistorie, onafhankelijk van welk ruimtelijk planproces ook	Zorg dat je je collega's kent en ga een open dialoog aan
Betrek de erfgoed specialist binnen de gemeente om kennis op maat te leveren	Weet welke waarden je gemeente bezit, leg dit vast en verspreid op een bruikbare en handzame manier	
Zie cultureel erfgoed als toegevoegde waarde en kans voor het versterken van de ruimtelijke kwaliteit	Vertaal je kennis op maat voor individuele plantrajecten en denk daarbij aan behoud en ontwikkeling	
	Wees er op tijd bij, Zorg dat je van meet af aan wordt betrokken	
	Probeer de taal van 'ruimte' te spreken door aan te sluiten bij de werkwijze en producten van ruimte. Gebruik bijvoorbeeld (digitale) kaartbeelden, zonerings en visualisaties	
	Probeer cultureel erfgoed te positioneren in samenhang met	

	andere functies in een gebied en sluit daarmee aan op de multidisciplinaire manier van werken bij 'ruimte'	
--	---	--

Colofon

De Erfgoednota '*Eenheid in verscheidenheid*' is een uitgave van Monumentenhuis Brabant in samenwerking met Stoelhorst Consultancy

Auteur: Jennemie Stoelhorst

Contactpersoon vanuit gemeente Heusden: Cees van Tuijl, beleidsambtenaar monumenten en archeologie

Begeleiding: Kerngroep bestaande uit drie leden – Bert Oomen, voorzitter monumentencommissie Heusden, Anton van Spijk, vertegenwoordiger Heemkundekring Onsenoort, en John Burgs, beleidsambtenaar ruimtelijke ordening gemeente Heusden

Afbeeldingen zijn afkomstig van verschillende collecties: Heemkunde van de Oostelijke Langstraat, Heusden in Beeld – Dick Buskermolen, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Gemeente Haarlem, De Scherper.

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook gedupliceerd zonder voorafgaande toestemming van Stoelhorst Consultancy.

Monumentenhuis Brabant
www.monumentenhuisbrabant.nl

Stoelhorst Advies
www.stoelhorstadvies.nl

November 2011